

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
Праця на правах рукопису

КИРИЛЮК АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

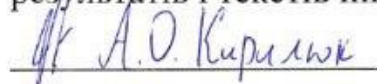
УДК 338.22.012.434:339.137.2(477)(045.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ
РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ СПОЖИВЧОМУ
РИНКУ

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник Попов Олександр Євгенійович, доктор економічних наук,
професор

Дисертація є ідентичною
іншим примірникам дисертації
Вчорний секретар спеціалізованої
вченої ради Д 64.055.01

АНОТАЦІЯ

Кирилюк А.О. Формування державної антимонопольної політики в сфері регулювання конкуренції на національному споживчому ринку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Міністерство освіти і науки України, Харків 2024.

Дисертацію присвячено розвитку теоретичних, методичних і прикладних засад формування та розвитку державної антимонопольної політики.

Визначено роль державної антимонопольної політики в системі загальної економічної політики держави. Вона забезпечує розвиток ринкових відносин, запобігає розвитку монополізму та сприяє розвитку конкурентного середовища країни, саме антимонопольна політика визначається як один із засобів підвищення ефективності ринкової економіки. Антимонопольна політика відіграє значну роль у системі державного регулювання економіки. Вона тісно пов'язана з усіма елементами економічної політики держави і, головним чином, спрямована на досягнення цілей, поставлених державою у певний період часу.

Визначено, що для досягнення поставлених цілей та вирішення протиріч свого функціонування, державна антимонопольна політика використовує інструменти, що притаманні як структурному так і регуляторному напрямкам антимонопольного регулювання. Крім того, інструменти антимонопольної політики співвідносять з інструментами загальної економічної політики держави. В залежності від потреб, що ставить перед собою антимонопольна політика, інструменти можна поділити на три групи: стримуючі, обмежуючі та стимулюючі. Стримуючі інструменти направлені головним чином на недопущення зловживань для вже існуючих підприємств з домінуючим положенням на ринку. Крім того, економічна політика держави, а також ринкова ситуація можуть вимагати функціонування монопольних утворень, існування

яких буде доцільним та унеможливило функціонування великої кількості товаровиробників на тому чи іншому ринку. Стимулюючі інструменти навпаки направлені на стимулювання розвитку конкурентних відносин, залучення нових товаровиробників та сприяння розвитку конкурентних відносин. Обмежуючі інструменти антимонопольної політики займають положення, що направлене головним чином як на обмеження діяльності монопольних утворень, так і на недопущення зловживань домінуючим положенням та отримання переваг одних учасників ринку над іншими.

Проведений аналіз ринку чаю України продемонстрував, що через неоднорідність підходів щодо визначення рівня концентрації та монополізації ринків, виникає ситуація, що дає змогу по різному оцінити ступінь концентрації ринку. Тож з метою вирішення проблем неоднорідності оцінки, було запропоновано використання зведеного інтегрального показника концентрації та монополізації, що на основі використання даних всіх коефіцієнтів концентрації та зведення їх до єдиної шкали оцінювання, дає змогу однозначно оцінити ринок як помірно концентрований.

На основі потреб сталого економічного розвитку та ситуації, що складається на кожному окремому ринку, запропоновано механізм формування державної антимонопольної політики, що базується на співвідношенні інтересів суспільства та учасників ринку. В той час як інтереси суспільства направлені на отримання переваг для як змога більшої кількості учасників ринку, кожен з учасників ринку намагається отримати переваги над іншими не зважаючи на їхні інтереси. Крім того, в механізмі було враховано, що саме учасники ринку більш чітко та гнучко можуть реагувати на зміни, що відбуваються на ринку та вирішувати проблеми розвитку кожного окремого ринку. Саме тому, крім державних органів влади, що обмежені нормативно-правовими документами, механізм антимонопольної політики включає в себе саморегулюючі організації, які доцільно створювати на кожному окремому ринку для вчинення неформального або позанормативного впливу та врахування інституціональних особливостей.

Визначено, що в той час, коли антимонопольна політика та антимонопольне регулювання базуються на нормативно-правових актах та документах, що є обов'язковими для виконання, саморегулюючі організації можуть функціонувати підпорядковуючись загальному законодавству, проте і враховувати складові, що неможливо врахувати при формуванні нормативно-правової бази, та відносяться до інституціональних особливостей. Таким чином, визначено інституціональну складову при формуванні державної антимонопольної політики, що складається з двох складових. До складових інституціонального регулювання державної антимонопольної політики відносяться: обов'язкове, що включає в себе державні та міжнародні інститути, що підпорядковуються загальним, заздалегідь задокументованим нормативно-правовим актам, положенням, угодам тощо, тобто це формальний нормативно-правовий рівень; та добровільне регулювання, що базується на усвідомленні учасниками ринку необхідності антимонопольного регулювання для отримання вигоди від розвитку ринкових відносин та конкуренції на ринку. Крім того, визначено потенційні ролі різних інституціональних утворень, що можуть як сприяти розвитку антимонопольної політики, так і перешкоджати її функціонуванню, розвитку та трансформаціям.

На основі характеристик, що притаманні кожному окремому ринку, які відображаються у трьох площинках, а саме концентрації, диференціації та каналах збуту, запропоновано методичний підхід щодо вибору інструментів регулювання кожного окремого ринку. На основі ринку чаю України, що за результатами дослідження охарактеризовано як ринок помірно концентрований з високою диференціацією продукції та селективним розподілом, запропоновано інструменти, які доцільно використовувати при антимонопольному регулюванні саме даного ринку.

Проведене дослідження дозволило теоретично обґрунтувати сутності антимонопольної політики в системі державного регулювання економікою як однією із ключових складових державного регулювання, що на відміну від

існуючих обґрунтовує синергію використання інструментів антимонопольної політики з інструментами інших складових державного регулювання.

Удосконалено методичний підхід щодо інтегрального оцінювання рівня ринкової концентрації та монополізації, що на відміну від існуючих включає характеристики домінуючих положень на ринку, які базуються на різних підходах оцінки ситуації, що складається на кожному окремому ринку як для окремих підприємств галузі, так і на аналізі всіх наявних учасників ринку, що дозволяє уникнути суперечностей інтерпретації результатів аналізу, що виникають при застосуванні різних підходів щодо оцінки концентрації та монополізації.

Удосконалено інструментальне забезпечення розробки та реалізації використання інструментів державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках, що на відміну від існуючих передбачає диференціацію за трьома напрямками регулювання, а саме стимулюючим, стримуючим та обмежуючим, та дозволяє сегментувати вибір інструментів відповідно до ситуації, що складається на кожному окремому ринку, та відповідає потребам загальної економічної політики держави.

Удосконалено методичний підхід щодо оцінювання ефективності реалізації державної антимонопольної політики на національному споживчому ринку, що на відміну від існуючих підходів базується на основі врахування взаємозв'язку окремих складових соціально-економічного розвитку, функціональній результативності та оперативній результативності антимонопольної політики та дає змогу дати комплексну оцінку функціонуванню антимонопольної політики та отриманим результатам в економіці країни чи на окремому ринку за рахунок використання нею відповідних інструментів регулювання.

Також дістали подальшого розвитку теоретичне обґрунтування підходу щодо структуризації механізму державного антимонопольного регулювання, що на відміну від існуючих враховує інституціональні особливості формування та розвитку ринків, а саме ролі та функції, які відіграють усі учасники ринку, та

врахує взаємозв'язки та взаємозалежність між учасниками ринку, зокрема органами державного регулювання та саморегулювання.

Запропоновано методичний підхід щодо диференціації вибору інструментів регулятивного впливу в рамках реалізації державної антимонопольної політики для кожного окремого ринку, який, на відміну від існуючих, враховує характеристики ринків за рівнем концентрації, сегментації товарів та послуг та наявних і доступних каналах збуту.

Запропоновані у роботі наукові розробки мають практичну значущість і цінність. Практичне використання одержаних результатів підтверджується довідками про впровадження результатів дослідження у діяльність ТОВ «Епіцентр К», де використано рекомендації щодо оцінки рівня концентрації та монополізації ринку будівельних послуг та залучення органів саморегулювання до процесу антимонопольного регулювання та розвитку конкуренції у галузі (довідка № 147/1 від 15.12.23 р.), а також використовуються ТОВ «ФАВОРИТО» (довідка від 14.12.2023) у діяльності організації для поліпшення власної ринкової ситуації та збільшення частки ринку за рахунок встановлення інструментів впливу на інших суб'єктів господарювання. Основні положення дисертаційної роботи впроваджені в навчальний процес підготовки бакалаврів на факультеті менеджменту і маркетингу за спеціальністю 073 «Менеджмент», освітня програма «Бізнес-адміністрування», освітня компонента «Макро- і мікроекономіка» у процесі проведення занять у 2023-2024 навчальному році (довідка №23/86-20-69 від 13.12.2023).

Ключові слова: антимонопольна політики, конкурентна політика, антимонопольно-конкурентна політика, антимонопольне регулювання, державне регулювання, економічна політика держави, концентрація, монополізація, інструменти антимонопольного регулювання, механізм антимонопольної політики.

SUMMARY

Kirilyuk A.O. Formation of state antimonopoly policy in the field of regulation of competition in the national consumer market. - Qualifying scientific work on the manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of candidate of economic sciences, specialty 08.00.03 - economics and management of the national economy. - Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kharkiv 2024.

The thesis is devoted to the development of theoretical, methodical and applied principles of formation and development of state antimonopoly policy.

The role of state antimonopoly policy in the system of general economic policy of the state is defined. It ensures the development of market relations, prevents the development of monopolies and promotes the development of the competitive environment of the country, precisely the antimonopoly policy is defined as one of the means of increasing the efficiency of the market economy. Antimonopoly policy plays a significant role in the system of state regulation of the economy. It is closely related to all elements of the state's economic policy and is mainly aimed at achieving the goals set by the state in a certain period of time.

It is determined that in order to achieve the set goals and resolve the contradictions of its functioning, the state antimonopoly policy uses tools inherent in both structural and regulatory directions of antimonopoly regulation. In addition, the tools of antimonopoly policy are correlated with the tools of the general economic policy of the state. Depending on the needs of the antimonopoly policy, the tools are divided into three groups: restraining, limiting and stimulating. Restraining instruments are aimed mainly at preventing abuses by already existing enterprises with a dominant position in the market. In addition, the economic policy of the state, as well as the market situation, may require the functioning of monopoly entities, the functioning of which will be expedient and make it impossible for a large number of product manufacturers to function on one or another market. Stimulating instruments, on the

contrary, are aimed at stimulating the development of competitive relations, attracting new product manufacturers and promoting the development of competitive relations. Stimulating instruments of antimonopoly policy occupy a position aimed mainly at limiting the activities of monopolistic entities and preventing abuse of a dominant position and obtaining advantages of some market participants over others.

The conducted analysis of the tea market of Ukraine demonstrates that due to the heterogeneity of approaches to determining the level of market concentration and monopolization, a situation arises that makes it possible to assess the degree of market concentration in different ways. Therefore, in order to solve the problems of inhomogeneity of assessment, it is proposed to use a consolidated integrated indicator of concentration and monopolization, which, based on the use of data of all concentration coefficients and reducing them to a single rating scale, to propose a consolidated indicator of concentration and monopolization, which makes it possible to unambiguously assess the market as moderately concentrated.

Based on the needs of sustainable economic development and the situation in each individual market, a mechanism for the formation of state antimonopoly policy, based on the balance of the interests of society and market participants, is proposed. While the interests of society are aimed at obtaining benefits for as many market participants as possible, each market participant tries to gain advantages over others regardless of their interests. In addition, the mechanism takes into account that it is the market participants who can more clearly and flexibly respond to the changes taking place in the market and solve the problems of the development of each individual market. That is why, in addition to state authorities, which are limited by normative and legal ones, the mechanism of antimonopoly policy includes self-regulatory organizations, which should be created in each individual market.

It is determined that at a time when antimonopoly policy and antimonopoly regulation is based on normative legal acts and documents that are mandatory for implementation, self-regulatory organizations can function subject to general legislation, but also take into account components that may or may not be taken into account when forming normative of the legal base, and refer to institutional features.

In this way, the institutional component in the formation of the state antimonopoly policy, which consists of two components, is determined. The components of institutional regulation of the state antimonopoly policy include the mandatory, which include state and international institutions subject to general, pre-documented normative legal acts, regulations, agreements, etc., i.e., this is a formal regulatory level. And voluntary regulation, based on market participants' awareness of the need for antimonopoly regulation to benefit from the development of market relations and competition in the market. In addition, the potential roles of various institutional formations that can both contribute to the development of antimonopoly policy and hinder its functioning, development and transformations are determined.

Based on the characteristics inherent to each individual market, which are reflected in three planes, namely concentration, differentiation, and sales channels, a methodical approach to the selection of regulatory instruments for each individual market is proposed. On the basis of the tea market of Ukraine, which according to the research results is characterized as a moderately concentrated market with high product differentiation and selective distribution, tools are proposed that are appropriate to use in the antimonopoly regulation of this particular market.

The conducted research made it possible to theoretically substantiate the essence of antimonopoly policy in the system of state regulation by the economy, as one of the key components of state regulation, which, unlike the existing ones, substantiates the synergy of the use of antimonopoly policy tools with the tools of other components of state regulation.

The methodological approach to the integral assessment of the level of market concentration and monopolization is improved, which, unlike the existing ones, includes the characteristics of the dominant positions on the market, which are based on different approaches to assessing the situation, which is made in each individual market both for individual enterprises of the industry, and on the analysis of all available market participants and subsequent correlation of the obtained results, which allows to avoid contradictions in the interpretation of the analysis results that arise

when applying different approaches to the assessment of concentration and monopolization.

The instrumental support for the development and implementation of the use of state antimonopoly policy tools on national consumer markets are improved, which, unlike the existing ones, provides for differentiation according to three directions of regulation, namely stimulating, restraining and restrictive, and allows segmenting the choice of tools in accordance with the situation in each individual market and meet the needs of the general economic policy of the state.

The methodical approach to evaluating the effectiveness of the implementation of the state antimonopoly policy on the national consumer market is improved, which, unlike existing approaches, is based on taking into account the interrelationship of individual components of socio-economic development, the functional effectiveness and operational effectiveness of the antimonopoly policy, and makes it possible to give a comprehensive assessment of the functioning of the antimonopoly policy and the results obtained in the country's economy or in a separate market due to its use of appropriate regulatory tools.

The theoretical justification of the approach to the structuring of the mechanism of state antimonopoly regulation is also developed, which, unlike the existing ones, takes into account the institutional features of the formation and development of markets, namely the roles and functions played by all market participants, and takes into account the interrelationships and interdependence between market participants. in particular, state and self-regulation bodies.

The methodical approach to differentiating the choice of instruments of regulatory influence within the framework of the implementation of the state antimonopoly policy for each individual market is proposed, which, unlike the existing ones, takes into account the characteristics of the markets by the level of concentration, segmentation of goods and services, and available and available sales channels.

The scientific developments proposed in the work have practical significance and value. The practical use of the obtained results is confirmed by certificates on the implementation of the research results in the activities of "Epicenter K" LLC, where

recommendations were used to assess the level of concentration and monopolization of the construction services market and the involvement of self-regulatory bodies in the process of antimonopoly regulation and the development of competition in the industry (certificate No. 147/1 from 15.12.23), and are also used by "FAVORITO" LLC (certificate dated 14.12.2023) in the organization's activities to improve its own market situation and increase market share by establishing tools of influence on other business entities. The main provisions of the dissertation work are implemented in the educational process of undergraduates at the Faculty of Management and Marketing with the specialty 073 "Management", the educational program "Business Administration", the educational component "Macro- and Microeconomics" in the process of conducting classes in the 2023-2024 academic year (reference No. 23/86-20-69 dated 13.12.2023). Key words: antimonopoly policy, competition policy, antimonopoly-competition policy, antimonopoly regulation, state regulation, economic policy of the state, concentration, monopolization, instruments of antimonopoly regulation, mechanism of antimonopoly policy.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Кирилюк А. О. Державне регулювання монополізованих ринків України. *Бізнес Інформ*, 2014. № 11. С. 30–35. (0,33 ум.-друк арк.).
2. Кирилюк А. О. Антимонопольна політика в системі державного регулювання економіки. *Управління розвитком: збірник наукових праць*. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. № 3 (181) С. 24–29. (0,28 ум.-друк арк.).
3. Кирилюк А. О. Каркальова П. І. Державна підтримка розвитку антимонопольних саморегулюючих організацій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2015. Вип. 5. С. 20–24. (0,32/0,16 ум.-друк арк.).

Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні доцільності використання інструментів саморегулювання при державному регулюванні ринкових відносин.

4. Кирилюк А. О. Методика оцінки рівня концентрації та монополізації економіки. *Економіка та суспільство*. 2016. № 3. С. 66–72. (0,24 ум.-друк арк.).

5. Кирилюк А. О., Шрам П. І. Методичне забезпечення комплексного оцінювання ринкової конкурентної ситуації. *Управління розвитком: збірник наукових праць*. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. № 4 (186). С. 123–131. (0,28/0,14 ум.-друк арк.).

Особистий внесок здобувача полягає у визначенні інструментів оцінки рівня концентрації та монополізації ринків, їх переваг і недоліків та особливостей застосування.

6. Кирилюк А. О., Шрам П. І. Оцінка ефективності та результативності державного регулювання процесів ринкової концентрації та корпоративної інтеграції. *Управління розвитком: збірник наукових праць*. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. № 2 (192) С. 15–20. (0,28/0,14 ум.-друк арк.).

Особистий внесок здобувача полягає у визначенні ефективності та результативності державної антимонопольної політики щодо реалізації антимонопольного та конкурентного регулювання.

7. Попов О.Є., Кирилюк А. О. Інституціональні засади антимонопольного регулювання та забезпечення підприємницької конкурентоспроможності на міжнародних та національних товарних ринках. *Актуальні проблеми економіки*, 2023. №11 (269). С. 84–91 (0,28/0,14 ум.-друк арк.).

Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні методичного підходу щодо оцінювання ефективності реалізації державної антимонопольної політики на національному споживчому ринку, на основі врахування параметрів узгодженого впливу соціально-економічного розвитку, функціональної результативності та оперативної результативності антимонопольної політики.

8. Немашкало К. Р., Кирилюк А. О. Формування механізму державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках. *Український*

журнал прикладної економіки та техніки, 2023. Том 8, № 4. С. 313–317. (0,34/0,17 ум.-друк арк.).

Особистий внесок здобувача полягає у теоретичному обґрунтуванні підходу щодо структуризації механізму державного антимонопольного регулювання.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав, які включені до міжнародних наукометричних баз

9. Kyrylyuk A.O. Confectionery industry of Ukraine and prospects in entering the European markets. *Central European Journal for science and research*. 2014. NR 2 (4). Pp. 84-87 (0,20 ум.-друк. арк.).

Матеріали і тези наукових конференцій

10. Кирилюк А.О. Інструментальне забезпечення антимонопольного регулювання економіки. *Міжнародна науково-практична конференція «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики»* (Харків, 18-19 листопада, 2015 р.). Харків: Лібуркіна Л. М., 2015 С. 350–353. (0,20 ум.-друк. арк.).

11. Кирилюк А. О. Особливості оцінки ефективності та результативності державної антимонопольної політики. *Global science: prospects and innovations. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference*. (Liverpool, United Kingdom 1-3 March, 2024). Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom : BoScience Publisher, 2024. Pp. 592–596. (0,20 ум.-друк. арк.). URL: <https://sci-conf.com.ua/vii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-global-science-prospects-and-innovations-1-3-03-2024-liverpul-velikobritaniya-arhiv/>.

12. Кирилюк А. О. Визначення особливостей підходів щодо формування та розвитку державної антимонопольної політики. *Perspectives of contemporary science: theory and practice. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference. SPC “Sci-conf.com.ua”* (Lviv 4-6 March, 2024). Lviv, Ukraine: BoScience Publisher, 2024. Pp. 701–705. URL: <https://sci-conf.com.ua/i->

mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-perspectives-of-contemporary-science-theory-and-practice-4-6-03-2024-lviv-ukrayina-arhiv/. (0,20 ум.-друк. арк.).

13. Кирилюк А.О. Можливості використання недержавного впливу при формуванні та розвитку державної антимонопольної політики. *Modern research in science and education. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference. BoScience Publisher.* (Chicago, USA, 29-31 May 2024). Chicago, USA: BoScience Publisher. 2024. Pp. 917–921. (0,20 ум.-друк. арк.). URL: <https://sci-conf.com.ua/x-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-science-and-education-29-31-05-2024-chikago-ssha-arhiv/>.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	24
1.1. Антимонопольне регулювання як ключова складова державного регулювання економіки	24
1.2. Формування та розвиток державної антимонопольної політики	39
1.3. Інструментальне забезпечення державної антимонопольної політики	60
Висновки до розділу 1	74
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА НА НАЦІОНАЛЬНИХ СПОЖИВЧИХ РИНКАХ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ	77
2.1. Структурні передумови розвитку конкуренції за різними галуззями економіки України	77
2.2. Методичні підходи щодо визначення рівня монополізації та концентрації в економіці	96
2.3. Розробка інтегрального показника оцінки концентрації ринку	116
Висновки до розділу 2	125
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА НАЦІОНАЛЬНИХ СПОЖИВЧИХ РИНКАХ	127
3.1. Вибір пріоритетних напрямів розвитку державної антимонопольної політики	127

3.2. Оцінка ефективності та результативності антимонопольної політики	141
3.3. Методичні положення реалізації державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках	161
Висновки до розділу 3	186
ВИСНОВКИ	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	193
ДОДАТКИ	213

ВСТУП

Актуальність теми. Соціально-економічний розвиток країни включає в себе велику кількість факторів, серед яких особливу роль займає конкурентне середовище країни. Саме розвиток конкуренції та конкурентних відносин сприяють розвитку країни через забезпечення товарних ринків всім необхідним відповідно до їх попиту, поліпшенню якості товарів та послуг відповідно до потреб споживачів, та постійному розвитку та вдосконаленню технологій через необхідність конкурувати на міжнародних ринках.

Проте саме через отримання переваг одних товаровиробників над іншими виникає проблема зловживань домінуючим положенням на ринку одних учасників щодо інших. Саме цю проблему і має вирішувати антимонопольна політика та антимонопольне регулювання.

Антимонопольна політика є складовою загальної економічної політики держави, проте вона в той же час і формує її. Формування державної антимонопольної політики відбувається на кожному окремому ринку враховуючи його особливості, та направлене на забезпечення відповідності функціонування ринків загальній економічній політиці держави.

Формування державної антимонопольної політики відбувається з урахуванням двох її направленостей, а саме антимонопольної складової, направленої на протидію учасникам ринку з домінуючим положенням, та недопущення зловживань монопольним положенням учасниками ринку, становище яких є необхідним для функціонування економіки країни, та конкурентної складової, що направлена на розвиток конкуренції, забезпечення рівних умов функціонування для всіх учасників ринку та їх сталого економічного розвитку.

Державна антимонопольна політика України має відповідати загальній економічній політиці держави, враховувати світовий досвід антимонопольного регулювання та сприяти подальшому економічному розвитку держави.

Антимонопольна політика держави повинна бути направлена як на забезпечення розвитку та сталого функціонування на товарних ринках, так і на запобігання зловживань своїм становищем суб'єктів з ознаками домінування, а також регулювання підприємств, монопольне становище яких є доцільним через неможливість функціонування більшої кількості суб'єктів господарювання на ринку.

Питаннями формування державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках та механізмів її реалізації присвячено численні праці вітчизняних дослідників, таких як Базилевич В., Безух О., Воротін В., Жаліло Я., Іванов В., Іванов Ю., Ігнатюк А., Міняйло О., Зінченко Ю., Кизим М., Корчак Н., Лагутін В., Ляшенко В., Пахомов С., Філюк Г. Штулер І. та інші. Серед зарубіжних авторів проблемами антимонопольного та конкурентного регулювання займаються такі вчені як Вайт Д., Грехем К., Крейн Д., Ленд Р., Мелвені А., Сміт Ф., Фокс Є., та інші. Але, незважаючи на значну кількість наукових досліджень та високий ступінь наукових здобутків, аспект оцінки рівня концентрації і монополізації ринків висвітлено ще не в повній мірі. Також потребує більш поглибленого вивчення проблема формування державної антимонопольної політики на окремих споживчих ринках.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота підготовлена відповідно до плану наукових досліджень Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця у рамках теми Міністерства освіти і науки України: «Консолідація обліково-аналітичної інформації в організації управління безпекою інноваційного розвитку великомасштабних економіко-виробничих систем: теорія та методологія», яка відповідає пріоритетам розвитку національної економіки (номер державної реєстрації 0115U002375), де автором особисто запропоновано методичний підхід до оцінки конкурентних позицій підприємств на національному споживчому ринку.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методичних положень та розробка практичних

рекомендацій щодо формування та розвитку державної антимонопольної політики на національному споживчому ринку.

Досягнення мети роботи зумовило необхідність постановки та вирішення таких основних завдань:

визначити сутність державної антимонопольної політики як складової економічної політики в державному регулюванні економіки;

обґрунтувати методичний підхід до визначення зведеного показника концентрації і монополізації для споживчих ринків;

удосконалити механізм формування та розвитку державної антимонопольної політики;

удосконалити методичний підхід до оцінювання ефективності і результативності реалізації державної антимонопольної політики;

обґрунтувати комплекс інструментів державної антимонопольної політики відповідно до ринкової ситуації на кожному окремому ринку.

Об'єктом дослідження є процес формування та розвитку державної антимонопольної політики в сфері регулювання конкуренції на споживчому ринку України.

Предметом дослідження є теоретико-методичне забезпечення формування та розвитку державної антимонопольної політики в сфері регулювання конкуренції на споживчому ринку України.

Методи дослідження. Для вирішення визначених у дисертаційній роботі завдань було застосовано такі загальнонаукові та спеціальні методи: *теоретичного узагальнення* – для дослідження теоретичних аспектів формування та розвитку державної антимонопольної політики; *аналізу і синтезу* – для визначення основних складових державної антимонопольної політики, для обґрунтування механізму формування та розвитку державної антимонопольної політики; *класифікації* – для узагальнення теорій антимонопольного регулювання; *логічного та історичного аналізу* – для визначення зв'язку між виникненням і розвитком державної антимонопольної політики та формуванням її сучасного стану; *контент-аналізу* – для дослідження методичних підходів до

оцінки рівня концентрації і монополізації ринків, визначення складових оцінки ефективності та результативності державної антимонопольної політики; *емпіричного аналізу* – для оцінки показників ефективності та результативності складових функціонування державної антимонопольної політики; *порівняльного аналізу* – для визначення граничних меж показників концентрації та монополізації, визначення концентрації та монополізації споживчого ринку та визначення складових оцінки ефективності та результативності державної антимонопольної політики. Також було використано наступні спеціальні методи: *статистичного дослідження, формалізації та системного аналізу* – для визначення показників концентрації та монополізації ринку; *графічний метод* – для наочного зображення статистичного матеріалу і схематичного представлення теоретичних і практичних положень; *кластерний аналіз* – для аналізу показників функціонування галузей економіки України; *метод адитивної згортки* – для розрахунку зведеного показника концентрації та монополізації, визначення інтегральних показників за складовими та загального інтегрального показника ефективності та результативності державної антимонопольної політики; *коефіцієнтний аналіз* – для проведення оцінки концентрації та монополізації споживчого ринку.

Інформаційну базу дослідження становили чинні законодавчі акти та нормативно-правові документи центральних і місцевих органів влади, офіційна статистична інформація Державної служби статистики України та Антимонопольного комітету України, наукові роботи та розробки провідних вчених і фахівців-практиків із питань антимонопольної та конкурентної політики, результати власних наукових та аналітичних досліджень, офіційні публікації міжнародних організацій, інтернет ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні автором теоретично-методичних положень та науково-практичних рекомендацій щодо формування та розвитку державної антимонопольної політики на національному споживчому ринку, які базуються на диференціації інструментів державної антимонопольної політики відповідно до ринкової ситуації, що складається на

кожному окремому ринку. Дослідження спрямоване на вирішення актуальних наукових проблем у сфері державного регулювання конкуренції на національному споживчому ринку в рамках розвитку національної економіки України.

Найбільш значні наукові результати, що виносяться на захист:

удосконалено:

теоретичне обґрунтування сутності державної антимонопольної політики як ключової складової економічної політики в державному регулюванні економіки, що, на відміну від існуючих, обґрунтовує використання комплексу інструментів державної антимонопольної політики в синергії з іншими складовими економічної політики держави;

методичний підхід до визначення зведеного показнику концентрації і монополізації для споживчого ринку, що базується на комплексному використанні ряду методичних підходів до оцінки концентрації і монополізації, та на відміну від існуючих, немає протиріч інтерпретації результатів оцінки концентрації і монополізації та обмежень градації меж обраних показників концентрації і монополізації;

механізм формування та розвитку державної антимонопольної політики, що, на відміну від існуючих, враховує інституціональні особливості формування та розвитку ринків, а саме ролі та функції, які відіграють усі учасники ринку, та враховує взаємозв'язки та взаємозалежність між учасниками ринку, зокрема, органами державного регулювання та саморегулювання;

методичний підхід до оцінювання ефективності та результативності реалізації державної антимонопольної політики на національному споживчому ринку, що, на відміну від існуючих, базується на врахуванні взаємозв'язку складових ефективності та результативності (соціально-економічного розвитку, функціональної результативності та функціонально оперативної складової) державної антимонопольної політики і дозволяє комплексно оцінити вплив державного антимонопольного регулювання економіки країні чи окремого ринку;

дістало подальшого розвитку:

обґрунтування комплексу інструментів державної антимонопольної політики для кожного окремого ринку, що, на відміну від існуючих, враховує комплексні характеристики ринку за рівнем концентрації ринку, диференціації товарів та послуг на ринку та наявних і доступних каналів збуту на ринку;

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні та методичні положення дисертаційної роботи доведено до рівня конкретних методик та практичних заходів щодо формування та розвитку державної антимонопольної політики на споживчому ринку України.

Найбільш суттєву практичну цінність мають такі науково-практичні розробки та рекомендації: запропонований методичний підхід до визначення концентрації і монополізації споживчих ринків; обґрунтований механізм формування та розвитку державної антимонопольної політики; запропоноване обґрунтування диференціації вибору інструментів державної антимонопольної політики на кожному окремому ринку.

Результати, отримані в дисертаційній роботі, впроваджені в практичну діяльність: методика оцінки рівня концентрації і монополізації ринку будівельних послуг та залучення органів саморегулювання до процесу антимонопольного регулювання та розвитку конкуренції у галузі використовується в діяльності «Епіцентр К» (довідка №147/1 від 15.12.2023); рекомендації щодо поліпшення ринкової ситуації підприємства та збільшення частки ринку за рахунок встановлення інструментів впливу на інших суб'єктів господарювання впроваджені в діяльність ТОВ «ФАВОРИТО» (довідка №28 від 14.12.2023); методичний підхід до розрахунку зведеного інтегрального коефіцієнту концентрації впроваджено у навчальний процес Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (довідка №23/86-20-69 від 13.12.2023).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій на основі вивчення, аналізу та узагальнення теоретичного і практичного матеріалу викладено авторський підхід щодо

формування та розвитку державної антимонопольної політики на національному споживчому ринку. Усі результати, викладені в дисертаційній роботі, отримані здобувачем самостійно і знайшли відображення в опублікованих працях автора. Особистий внесок у роботах, опублікованих у співавторстві, подано у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові, теоретичні та практичні результати дисертаційної роботи доповідались та обговорювались на міжнародних і вітчизняних науково-практичних конференціях, зокрема: «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» (м. Харків, 18-19 листопада, 2015 рік), «Global science: prospects and innovations» (м. Ліверпуль, 1-3 березня 2024 рік), «Perspectives of contemporary science: theory and practice» (м. Львів, 4-6 березня 2024 рік), «Modern research in science and education» (м. Чикаго, 29-31 травня 2024 рік).

Публікації результатів дослідження. Найсуттєвіші теоретичні та практичні результати дослідження відображено у 13 наукових працях, з яких 9 статей – у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, з яких 1 стаття у міжнародному виданні, яке включено до міжнародної науково-метричної інформаційної бази; 4 публікації за матеріалами наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій 3,35 друк. арк., з яких 2,6 друк. арк. належать особисто автору.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Роботу викладено на 241 сторінках машинописного тексту (10 ум.-друк. арк.), вона містить 16 таблиць, з них 10 представлено на 17 повних сторінках, 19 рисунків, з них 5 рисунків займають 5 повних сторінок, список використаних джерел із 198 найменувань подано на 20 сторінках, 6 додатків займають 29 сторінок. Обсяг основного тексту дисертації становить 157 сторінок (6,5 ум.-друк. арк.).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Антимонопольне регулювання як ключова складова державного регулювання економіки

Державне регулювання відіграє значну роль в економічній політиці будь-якої країни ринкового типу. Воно обумовлюється неспроможністю ринкового механізму забезпечити сталий економічний розвиток та вирішити інші проблеми розвитку ринкових відносин. Державне регулювання спрямоване на створення сприятливих умов для діяльності всіх економічних суб'єктів, забезпечення конкурентоспроможності національних виробників, розвиток ринкових відносин і забезпечення функціонування економіки відповідно до актуальних потреб суспільства.

Як було зазначено автором у [66 с.24-29] незважаючи на самоорганізацію та саморегулювання, що притаманні ринковій економіці, її ефективне функціонування потребує державного втручання в економічні та соціальні процеси на рівні суспільства, регіонів та суб'єктів господарювання, зазначає Кизим М. [61 с.36]. Про необхідність державного регулювання також наголошує Назаркевич І. [99 с.15], зазначаючи, що державне регулювання є обов'язковою складовою сучасної економічної політики, яка визначає розвиток національної економіки, а також є обов'язковою складовою сучасної економічної політики, яка направлена на сталий економічний розвиток держави. Сучасна економічна теорія визначає роль держави як суб'єкта регулювання ринкової економіки.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, направлених на визначення державного регулювання, існує велике різномаяття підходів щодо

визначення державного регулювання економіки, що обумовлюється багатогранністю та багатоспрямованістю даного процесу.

Державне регулювання поширюється на всі сектори суспільного виробництва. Це складний і неоднорідний процес впливу держави на суб'єкти господарювання через впровадження політичних, економічних та інших заходів з метою забезпечення загального соціально-економічного розвитку суспільства. Важливу роль у визначенні напрямку державного регулювання відіграє модель господарювання, а як наслідок і державного регулювання, що притаманна тій чи іншій державі.

У світовій практиці прийнято виділяти кілька моделей господарювання, що притаманні різним державам, хоча науковці по різному називають дані моделі, по своїй суті вони є незмінними. Опираючись на Кизима М. [61 с.59-64], Жаліло Я. [47 с.79-85], Назаркевич І.[99 с.15] та інших науковців, узагальнюємо підходи щодо особливостей моделей державного регулювання (ДОДАТОК А). Відповідно кожна модель має свої особливості державного регулювання взагалі та антимонопольного регулювання зокрема.

Кожна модель державного регулювання формувалася за певних економічних, історичних та інституційних умов функціонування різних країн світу. З плином часу, розвитку економічних відносин, міжнародної інтеграції та інших перетворень в економіці і суспільстві моделі можуть видозмінюватися, запозичуючи певні елементи державного регулювання у інших моделей та створюючи свою модель державного регулювання.

Підтримуючи дану точку зору Соскін І. [134 с.5] зазначає, що в залежності від ступеня участі держави в господарській діяльності й розмаїття функцій у різних країнах діють специфічні моделі державного регулювання, що мають змішаний характер, що передбачає поєднання в тому чи іншому співвідношенні адміністративних та ринкових важелів впливу на економічний розвиток.

Застосовування тієї чи іншої існуючої моделі ринкової економіки шляхом автоматичного запозичення неможливе. При виборі типу державного регулювання економіки слід враховувати багато чинників: наявність конкретних

умов, стан виробничого потенціалу, можливості забезпечення економічної безпеки, національний менталітет, традиції тощо. Підходи до сутності державного регулювання представлено у табл.1.1.:

Таблиця 1.1.

Підходи до сутності державного регулювання

Автор	Характеристика державного регулювання	Характеристика підходу
Дерій Ж. та Зосименко Т. [41]	індивідуальна стратегія залежно від її соціально-економічного та технічного розвитку і національних традицій	базується на національно-культурних особливостях
Клименко А. [70]	врахування культурних особливостей, що дозволяє визначити, в якому напрямку варто коригувати підхід державного регулювання	
Кизим М. [61]	базується на засадах економічної політики, спрямоване на розвиток суспільства і добробуту його членів	створення стабільного соціального економічного розвитку суспільства
Зухба Д., Зухба Е., Каптуренко Н. [51]	спрямоване на підтримку оптимальних пропорцій суспільного виробництва і запобігання в ньому кризових ситуаціям	
Булатов А. [16]	стабілізація та пристосування соціально-економічної системи до умов, що змінюються	
Тищенко Д. [138]	направлене на вирішення завдань підтримки соціальної стабільності суспільних стосунків	
Ковбасюк Ю., Бакуменко В. [72]	створення правових, економічних і соціальних передумов, необхідних для функціонування економічного механізму згідно з цілями й пріоритетами державної економічної політики	
Соркін Б. [132]	створення сприятливого підприємницького середовища й управління державним сектором для забезпечення ефективності та конкурентоспроможності національної економіки	
Михасюк І. [95]	керування суб'єктів економічної діяльності в напрямі, необхідному для досягнення поставлених органами державної влади й управління цілей	

Продовження таблиці 1.1

Автор	Характеристика державного регулювання	Характеристика підходу
Могильний О. [97]	вплив на об'єкти управління з метою досягнення позитивних результатів, тобто для реалізації встановлених цілей і завдань управління	
Бакуменко В. Ковбасюк Ю [72]	вплив на будь-які суспільні відносини з метою досягнення поставлених цілей	вирішення поставлених цілей органами управління
Щербина В. [161]	здійснення органами державної влади дій щодо регулювання підприємницької та господарської діяльності відповідно до економічної політики	

Узагальнено автором на основі [16, 41, 51, 61, 66, 70, 72, 72, 95, 97, 132, 138, 161].

Варто відмітити, що не зважаючи на різні підходи до визначення сутності державного регулювання представлені підходи не суперечать один одному, а характеризують державне регулювання з його різних сторін. Підсумовуючи вищезазначені підходи робимо висновок, що державне регулювання базується на національно-культурних особливостях розвитку держави, направлене на створення стабільного соціально-економічного розвитку органами управління відповідно до економічної політики держави.

Підтримуючи точку зору Мельниченко О. [93 с.117] наголошуємо, що економічна політика держави змінюється в залежності від нагальних потреб суспільства, а стратегічні орієнтири відображають головні цілі всього суспільства, досягнення яких потребує багатопланових дій. Державна економічна політика за своїми напрямками охоплює всі сфери суспільного життя.

Під державним регулюванням розуміємо систему практичного державного регулювання, яка складається з менших взаємозалежних елементів або підсистем. Кожна з зазначених підсистем направлена на вирішення окремих задач державного регулювання. Дану точку зору підтримують Лошенко В. [85 с.183], Іванченко А. [55 с.78], Астапова Г. [6 с.228], тобто науковці розглядають державне регулювання як складну систему організаційно-економічного впливу, що складається з менших підсистем.

Опираючись на представлені точки зору автором було зроблено висновок [66 с.24-29], що державне регулювання залежить від багатьох інституціональних факторів у кожному окремому випадку, і тому слід розглянути цілі, кінцеву мету його застосування та шляхи її досягнення. Але варто відмітити, що цілі державного регулювання економіки безпосередньо залежать від економічної політики держави у певний час її існування і можуть змінюватися у ході розвитку ринкових відносин.

Виходячи з положень, представлених в роботі автора [66 с.24-29], економічна політика є унікальною в залежності від соціально-культурних, економічних, політичних, історичних та інших особливостей держави. Саме тому елементи державного регулювання та їх взаємозв'язок у різних країнах носить персональний характер. Кожен з елементів державного регулювання функціонує у тісному взаємозв'язку один з одним. Представлений взаємозв'язок з одного боку позитивно впливає на розвиток кожного елементу, але іноді загальмовує чи виключає співіснування одного елементу в залежності від іншого. Саме державне регулювання повинно будувати оптимальне функціонування всіх елементів державного регулювання.

Опираючись на дослідження Іванова Ю. [52 с.135], Тищенко А. [138 с.95], Дробитько Н. [52 с.250], Головка О. [45 с.140], Чистова С. [148 с.27] та Гусева М. [37 с.47], Лошенюка В. [85 с.185], Іванченко А. [56 с.80], державне регулювання являє собою складний багатосторонній механізм, що включає в себе велику кількість елементів і слугує досягненню цілей економічної політики держави (Рис 1.1.) [66 с.24-29].

Державне регулювання економікою здійснюється за рахунок використання певних методів та інструментів. Існує велика кількість підходів до визначення методів державного регулювання.

Зокрема Стельмащук А. [135 с.250], зазначає, що методи державного регулювання можна розділити на методи прямого опосередкованого впливу, суть яких зводиться до встановлення заздалегідь визначених умов для суб'єктів ринку, які мотивують їх поведінку.

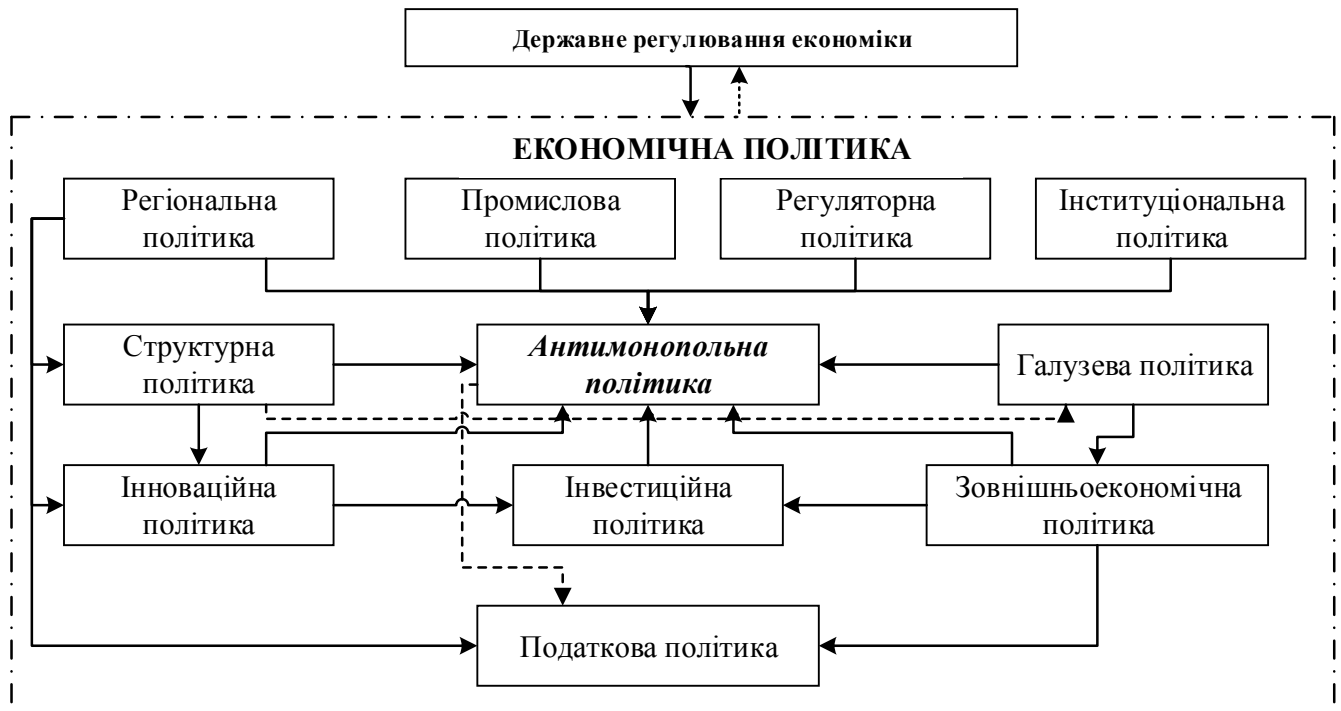

Рис. 1.1. Антимонopolна політика в системі державного регулювання

Джерело – узагальнено автором на основі (37, 45, 52, 56, 66, 85, 95)

Розвиваючи дану точку зору, Воротін В. [22 с.130] виділяє дві групи методів, використовуючи форми впливу та засоби впливу. За формами впливу прямі та непрямі, за засобами впливу правові, адміністративні, економічні та пропагандистські. Розглядаючи дане питання з точки зору теорії державного регулювання Тертичка В. [137 с.18] наголошує на необхідності системного підходу до вибору засобів і методів впливу держави на суб'єкти економічних відносин. У науковій літературі зустрічається різна класифікація методів державного регулювання економіки, в залежності від обраних критеріїв.

Отже, єдиний підхід до визначення методів державного регулювання економіки відсутній, проте в тій чи іншій мірі науковці погоджуються на необхідності комплексного підходу до формування методів та інструментів впливу державного регулювання економікою. Узагальнюючи точки зору вищезазначених науковців, на основі досліджень Кизима М., Лозинської Т., Стельмащук А., Швайки Л., Мельниченко О., Дідківської Л., Головки Л.,

Тюхтенко Н., Могильного О. [61,84,135,152,93,97], інструменти впливу державного регулювання мають такий вигляд (Рис.1.2.).

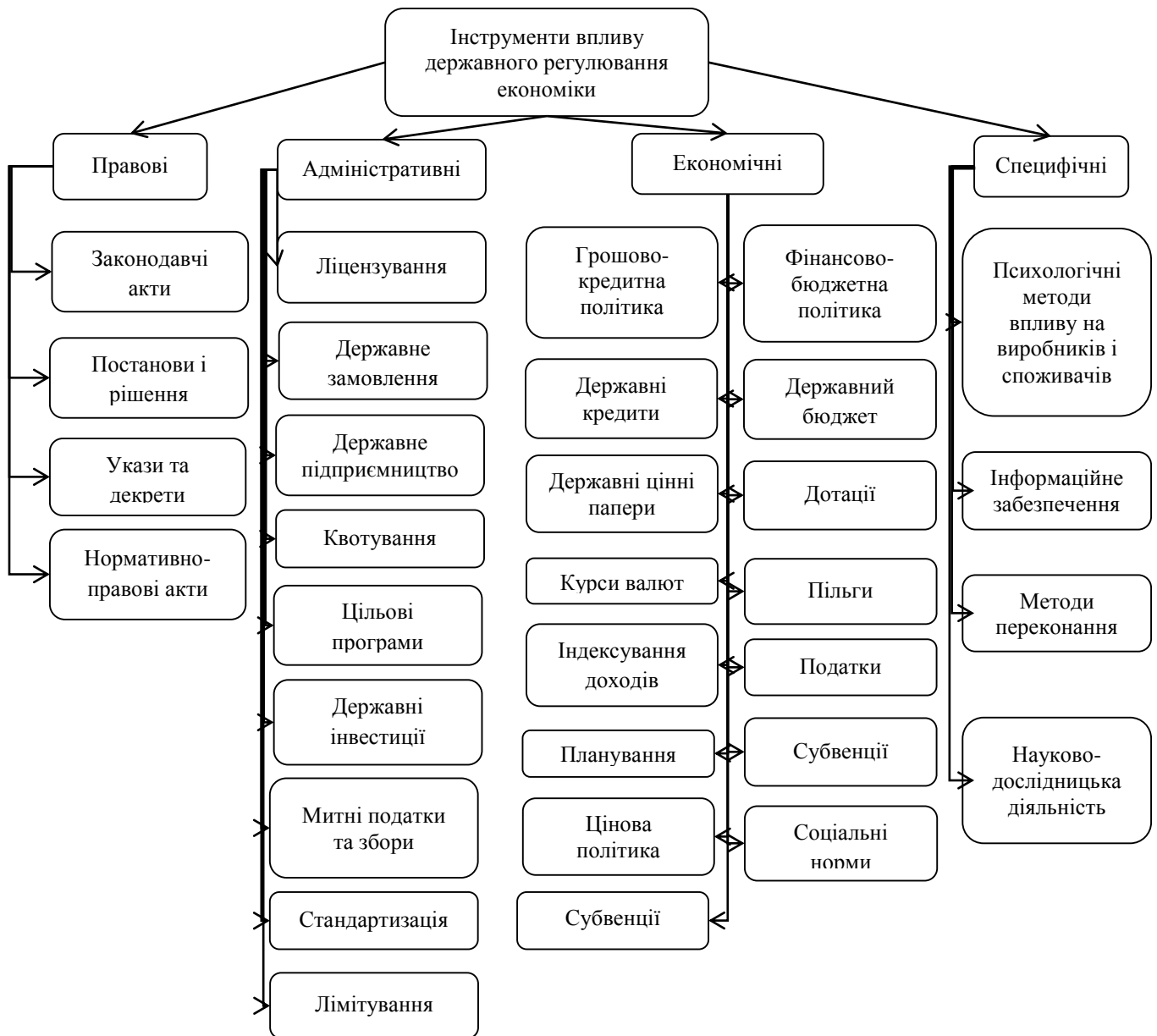

Рис. 1.2. Інструменти впливу державного регулювання

Джерело - узагальнено автором на основі (61, 84, 93, 97, 135, 152)

При розгляді державного регулювання економікою доцільним буде відмітити його антимонопольну складову. Антимонопольне регулювання є важливим елементом будь якої моделі державного регулювання. Воно направлене на забезпечення розвитку ринкових відносин, запобігання розвитку

монополізму та сприяння розвитку конкурентного середовища країни. Саме на цьому наполягає Зелінська О. [48 с.15], зазначаючи, що державне регулювання впливає на ефективний розвиток конкуренції, в системі якого важливою складовою є саме антимонопольне регулювання. Також Лайкова М. [83 с.170] - у багатому арсеналі державного регулювання виокремлює саме антимонопольну складову як один із засобів підвищення ефективності ринкової економіки. Це зумовлює необхідність чіткого розуміння змісту поняття антимонопольного регулювання, визначення його основних напрямків та особливостей реалізації тощо.

Таким чином, антимонопольне регулювання визначається як один із ключових елементів державного регулювання економіки. Реалізація антимонопольного регулювання відбувається шляхом реалізації цілого комплексу інструментів та заходів антимонопольної політики. Антимонопольне регулювання також повинно розглядатися у зв'язку з іншими елементами державного регулювання економіки. На нього впливають елементи державного регулювання, що являють собою ключові елементи державної економічної політики загалом та впливають на елементи, що забезпечують ефективне функціонування ринкових відносин.

Отже, антимонопольне регулювання є одним із основних складників державного регулювання економіки. Воно реалізується через впровадження широкого спектру інструментів та заходів антимонопольної політики. Важливо розглядати антимонопольне регулювання в контексті взаємодії з іншими елементами державного економічного регулювання. Воно піддається впливу різних аспектів державної економічної політики та, в свою чергу, впливає на ті елементи, що забезпечують ефективне функціонування ринкових відносин.

Економічна політика держави визначає напрям державного регулювання економіки, і тому різні елементи державного регулювання можуть по різному впливати один на одного у різних країнах, в залежності від інституціональних умов їх функціонування. Кожен елемент державного регулювання взаємозалежний від інших елементів, виконуючи певну функцію або

забезпечуючи здатність виконувати свої функції. Так, елементи антимонопольного регулювання тісно пов'язані з іншими елементами державного регулювання економіки (Таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

Взаємозв'язок державної антимонопольної політики з іншими складовими економічної політики держави

Економічна політика держави		Сутність взаємозв'язку з державною антимонопольною політикою
складова	функція складової	
Регіональна політика	управління економічним, соціальним, екологічним і політичним розвитком країни на регіональному рівні	визначення антимонопольної політики з урахуванням регіональних потреб розвитку конкурентних відносин та монополізації
Промислова політика	розвиток промисловості в цілому та окремих (пріоритетних) її галузей, інституційні перетворення, такі як приватизація, реформа монополій, підтримка розвитку малого та середнього бізнесу і т. д.	підтримка та розвиток малого та середнього бізнесу, контроль за монополізацією
Регуляторна політика	вдосконалення правового регулювання господарських відносин між державою та суб'єктами господарювання	правове регулювання господарських відносин, у тому числі і антимонопольного регулювання, недопущення прийняття неефективних регуляторних актів, розвиток господарської діяльності
Інституціональна політика	формування нових або трансформацію існуючих інститутів які впливають на розвиток економічної системи суспільства	створення сприятливих умов функціонування суб'єктів господарювання, інститутів контролю та розвитку конкурентних відносин
Структурна політика	формування необхідних загальнодержавних, внутрішньогалузевих, міжгалузевих та регіональних пропорцій	розвиток тих структурних елементів національної економіки, які забезпечують формування, розвиток й підтримку конкурентних відносин

Продовження таблиці 1.2

Галузева політика	удосконалення міжгалузевих та внутрішньогалузевих пропорцій, стимулювання розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції та зростання рівня життя населення	стимулювання чи стримування розвитку відповідних галузей економіки, що впливають на розвиток конкурентного середовища чи монополізації ринків
Інноваційна політика	формування принципів та взаємо-підтримуючих економічних, правових, організаційних і соціальних методів планування, стимулювання, регулювання та контролю процесів інноваційної діяльності в науково-технічній та виробничій сферах	стимулювання інноваційної діяльності у стратегічно важливих галузях економіки для забезпечення розвитку конкурентного середовища
Інвестиційна політика	визначення основних напрямів джерел та обсягів використання капітальних вкладень в економіку, різні її сфери та галузі	направлення інвестицій у стратегічно важливі галузі економіки, для забезпечення розвитку конкурентного середовища та конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників
Зовнішньо-економічна політика	регулювання економічних відносин з іншими країнами	стимулювання експорту/імпорту певних товарів та послуг, встановлення митних тарифів/зборів відповідно до цілей економічної політики
Податкова політика	організація та використання фінансів для забезпечення економічного і соціального її розвитку	встановлення податкових ставок, тарифів, звільнення від оподаткування окремих галузей виробництва, територій, податкові пільги об'єктів впливу антимонопольного регулювання

Антимонопольне регулювання посідає значне місце в системі державного регулювання економіки. Будучи тісно пов'язаним з усіма елементами економічної політики держави, антимонопольне регулювання направлене на формування конкурентного середовища, що слугує основою функціонування економіки. Державне регулювання базується на засадах розвитку ринкових

відносин. Проте, різні держави по різному підходять до питання державного регулювання економіки, а отже і мають свої особливості. Цілі та задачі державного регулювання зазвичай подібні.

Варто зазначити, що загальна економічна політика держави не обмежується встановленими елементами регулювання. Відповідно до особливостей функціонування економік різних країн світу, елементи державного регулювання можуть змінюватися. Постійний розвиток технологій, геополітичні, культурні та інші екзогенні та ендегенні фактори обумовлюють мінливість елементів загальної економічної політики та державного регулювання. Дана мінливість спостерігається як в появі нових, чи зникненню вже існуючих елементів державного регулювання, так і в видозміненні внутрішніх зв'язків між вже сформованими елементами державного регулювання та економічної політики держави.

Державне регулювання має велику кількість векторів та діє за різними напрямками свого функціонування. Антимонопольне регулювання встановлює напрям державного регулювання економіки відповідно до потреб розвитку та функціонування ринку, та як і інші елементи державного регулювання має складну структуру. Сутність антимонопольного регулювання Бутенко М. [12 с.28] розглядає у співвідношенні його антимонопольних та конкурентних складових, які на думку автора тісно пов'язані один з одним. Серед напрямів антимонопольного регулювання автором виділяються дії, направлені на захист конкуренції через встановлення і підтримку норм та правил функціонування ринку, що спрямовані забезпечити унеможливлення обмеження конкуренції.

Розкриваючи дане тлумачення можна виділити такі складові як формування відповідного законодавства, створення сприятливих конкурентних умов функціонування та регулювання вже існуючих монопольних утворень. Проте, антимонопольне регулювання не обмежується лише цими напрямками, відповідно до законодавства різних країн напрями антимонопольного регулювання можна представити таким чином: (Рис 1.3.).

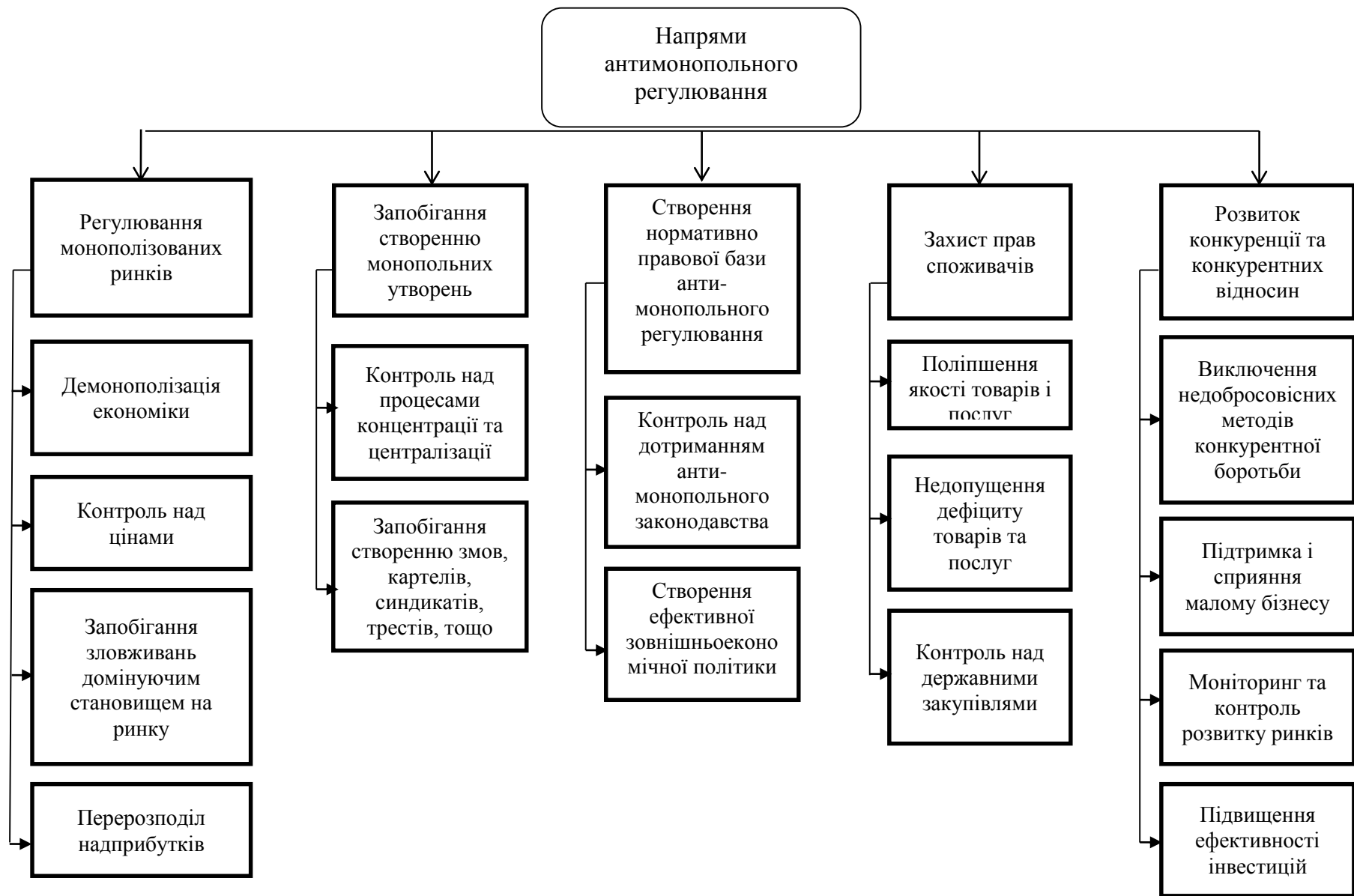

Рис. 1.3. Напрями антимонопольного регулювання

Джерело – власні дослідження

Першочерговим напрямом антимонопольного регулювання є саме запобігання створення монополій та боротьбу з вже існуючими монопольними утвореннями і підприємствами з домінуючим положенням на ринку. Монопольне становище є бажаним для кожного підприємця або суб'єкта господарювання, оскільки дозволяє їм уникнути цілого ряду проблем і ризиків, пов'язаних з конкуренцією. А також зайняти привілейовану позицію на ринку, концентруючи при цьому у своїх руках визначену господарську владу. І, нарешті, монополісти мають можливість із позицій сили впливати на інших учасників ринку, нав'язувати їм свої умови. Вони нав'язують своїм контрагентам, а іноді і суспільству свої особисті інтереси.

Таким чином, через запобігання створення монополій та регулювання діяльності компаній з домінуючим положенням на ринку антимонопольна політика та антимонопольне регулювання направлені на розвиток конкуренції та конкурентних відносин.

Крім того, розвиток конкуренції та конкурентних відносин сприяє захисту прав споживачів через поліпшення якості товарів та послуг, що виникає в наслідок конкурентної боротьби між учасниками ринку.

Для реалізації вищезазначених напрямів антимонопольної політики та антимонопольного регулювання держава повинна сприяти створенню відповідної нормативно-правової бази, що базується як на внутрішньому законодавстві, так і на запозичені вже існуючих міжнародних практик та нормативно-правових актах інших держав.

При розгляданні даного напрямку антимонопольного регулювання необхідно чітко розуміти вплив монопольних утворень на розвиток ринкових відносин. Даний вплив є неоднозначним, так Грицай О. [34 с.15] зазначає, що монополізація має кілька наслідків економічного характеру, що можуть суттєво відрізнятися: позитивні наслідки для монополій, споживачів і суспільства в цілому, або негативні результати, такі як зменшення або обмеження конкуренції, і навіть монополізація ринків. Крім того, можливі ситуації, коли наслідки

концентрації господарських структур на ринку будуть одночасно мати і позитивний, і негативний характер.

Як зазначає Попов Р. [109 с.12], монополістична діяльність проявляється у двох основних формах: зловживання домінуючим становищем на ринку з боку суб'єктів господарювання та узгоджені дії, спрямовані на обмеження конкуренції. Але, в той же час Кривуцький В. [78 с.6] звертає увагу на те, що функціонування економік більшості країн світу характеризується наявністю монополізованих секторів, а значить функціонування монополій є невідомою складовою розвитку ринкових відносин.

На рис. 1.4. представлено переваги від існування монополій на ринку для суспільства. Переваги, що отримує фірма монополіст у разі її функціонування на ринку, та недоліки від функціонування монополій на ринку.

Таким чином, монополії не можна охарактеризувати як безумовно негативний прояв розвитку ринкових відносин, і навіть навпаки, Сраффа П., Робінсон Д., фон Штакельберг Г., Чемберлен Е. [193 с.249] підкреслюють, що монополії виявляються нормальним результатом конкурентної поведінки фірми, виступаючи у якості нормальної якості ринкової системи.

Також автори зазначають, що вільна конкуренція не повинна слугувати ідеалом економічного життя та меті державного регулювання. Отже і регулювання монополістичної діяльності повинно відбуватися вибірково. Птащенко І. та Рудич О. [20 с.8] також схиляються до думки, що монополізм на ринку слід обмежувати лише тому випадку, коли він забороняє чи обмежує через певні механізми конкурентоспроможність інших суб'єктів на ринку.

Доцільність монополізму на кожному окремому ринку визначається не лише на основі загальних переваг та недоліків функціонування монополізму на ринку. Державне антимонопольне регулювання та антимонопольна політика мають враховувати особливості кожного ринку, та, відповідно до його потреб сприяти підвищенні концентрації на ньому, або демонополізації ринку. Тобто має бути індивідуальний підхід до кожного ринку та кожної ситуації на ньому.

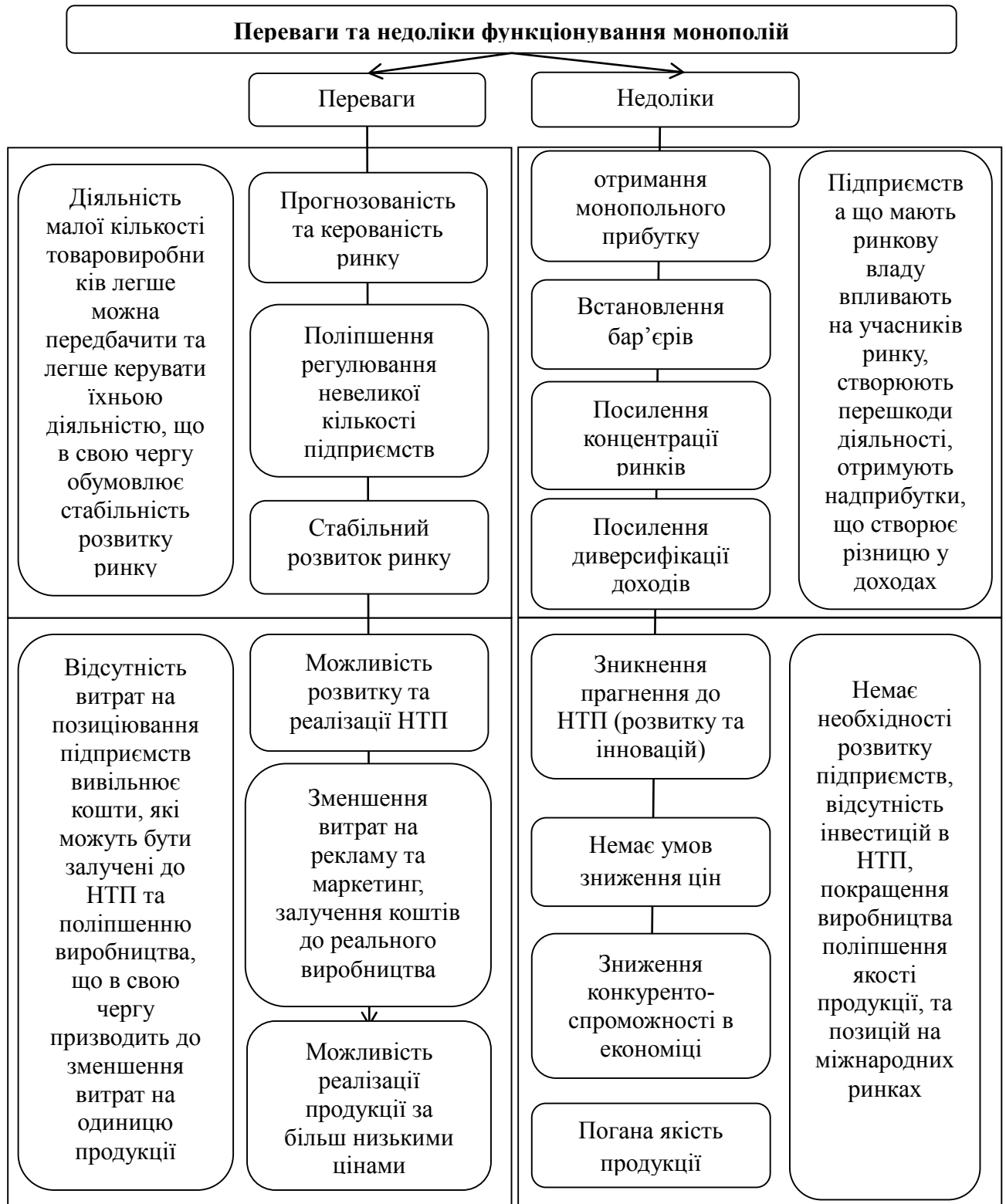

Рис. 1.4. Переваги та недоліки існування монополій

Джерело – власні дослідження

Отже, варто чітко визначити всі наслідки функціонування монополій як на кожному окремо взятому ринку, так і у всій економіці держави.

Кривуцький В. [78 с.6] також додає, незважаючи на існування різних способів подолання конкретної монопольної ситуації, які вимагають різних витрат часу і коштів, часто буде існувати обґрунтування існування монополій на ринку.

З одного боку монополії обмежують випуск продукції та мають можливість встановлення завищених цін через своє домінуюче положення на ринку, це може призвести до нераціонального розподілу ресурсів, що в свою чергу викликає посилення нерівності доходів та призводить до зниження рівня життя населення через високі ціни. Крім того, монополії та компанії з домінуючим положенням на ринку не зацікавлені у інвестиціях у новітні технології через відсутність необхідності конкурувати на ринку. Проте існує і велика кількість аргументів на користь посилення монополізації та концентрації ринків. Фірми монополісти несуть як негативні наслідки для економіки, так і стимулюють її розвиток. Фірма монополіст має переваги над іншими учасниками ринку, але і приносить користь для суспільства та держави у разі умілого регулювання її діяльності мінімізуючи негативні наслідки зловживань ринковою владою.

1.2. Формування та розвиток державної антимонопольної політики

Розвиток ринкових відносин та створення конкурентного середовища є обов'язковою складовою функціонування сучасної економіки. Саме антимонопольна політика направлена на забезпечення функціонування даної складової державного регулювання. Історично було сформовано два основні напрями антимонопольної політики, які у сучасній науковій літературі називають антимонопольною та конкурентною політиками, що відповідають структурному та регуляторному напрямку розвитку антимонопольного регулювання. Дане поняття розглядалося багатьма науковцями, і єдиного підходу до визначення елемента державного регулювання, що відповідає за

створення конкурентного середовища немає. Серед науковців, є такі, що не ототожнюють антимонопольну та конкурентну політику, зокрема Даниліна С., [39], зауважуючи, що часто відбувається підміна термінів «конкурентна політика» та «антимонопольна політика» або їх ототожнення. Інші автори, такі як Филлюк Г. [146 с.132] розглядаючи дане поняття зауважують, що сьогодні відсутня єдність у назві вищезазначеного поняття, у цьому контексті вживають поняття «антимонопольна політика», «антитрестівська політика», «політика у сфері захисту економічної конкуренції», «антимонопольно-конкурентна політика», «конкурентна політика» та дуже часто вживають ці поняття як синоніми.

Такі науковці як Бутенко Н. [17 с.30], розглядаючи кожну з політик окремо, стверджують, що під антимонопольною політикою слід розуміти процес обмеження монопольної діяльності, який передбачає безпосереднє державне регулювання на конкретних монополізованих ринках або діяльність конкретних монопольних утворень через централізоване встановлення кількісних і якісних параметрів. Розвиваючи дану точку зору Лайкова М. [82] додає, що за антимонопольного регулювання реалізується політика, спрямована проти монополії як структурної одиниці, а за конкурентного регулювання, спрямованість йде на структуру ринку, а саме створення відповідної структури ринку, що буде забезпечувати необхідні умови функціонування ринку, зазвичай включаючи недопущення зловживань домінуючим положенням чи створення привілейованих умов господарювання певних суб'єктів господарювання. Підтримуючи дану точку зору Грицай О. [24 с.12] зазначає, що в реалізації антимонопольної політики вбачається регулювання монопольних ринків та діяльність монопольних утворень на них, а конкурентна політика, спрямована саме на захист економічної конкуренції і не завжди має на увазі боротьбу з монополізмом.

Підсумовуюче вищезазначене Лайкова М. [83 с.170] наголошує на відсутності визначеності щодо співвідношення понять та сутності антимонопольної та конкурентної політики. Неоднозначність підходів такі

автори як Гайдученко Ю. [24 с.23] пояснюють тісним взаємозв'язком між антимонопольною та конкурентною політикою, автори погоджуються, що антимонопольна політика характеризується запобіганнями монополій, а конкурентна політика створенням конкурентного середовища, проте вони доповнюють одна одну і в основі антимонопольної політики лежить антимонопольне та конкурентне законодавство.

Також останнім часом розвиваються точки зору щодо поєднання антимонопольної та конкурентної політики, так Клименко А. [70 с.12] наполягає на антимонопольно-конкурентній політиці як тій, що включає в себе комплекс заходів щодо антимонопольного регулювання та захисту конкуренції з направленістю на обмеження монополізму, розвиток та захист економічної конкуренції.

В цілому науковці сходяться у поглядах, що антимонопольна політика повинна розглядатися як система заходів попереджувального, обмежувального характеру та заборонного характеру щодо монополістичної діяльності. А конкурентна політика повинна розглядатися як така, що охоплює заходи щодо підтримки та розвитку конкуренції як внаслідок певної діяльності суб'єктів господарювання, так і до настання відповідних умов на ринку, тобто заходи щодо створення сприятливих умов функціонування конкуренції. Наявність двох підходів до антимонопольної політики обумовлюється історичними особливостями формування даного елементу державного регулювання у світовій економіці.

Формування антимонопольної політики відбувалося у різних країнах за різних реалій та для вирішування різних на певному етапі розвитку ринкових відносин, завдань, що обумовило різні направленості антимонопольної політики. На підставі досліджень Фокс Є., Крейн Д., Петруні Ю., [176,169,105] та інших у науковій літературі можна виокремити два основних напрями антимонопольної політики – структурний (американська модель) та регуляторний (європейська модель). Особливості обох напрямів представлено у табл.1.3.

Таблиця 1.3

**Порівняльна характеристика структурного та регулятивного напрямів
антимонопольного регулювання**

Характеристики	Структурний напрям	Регулятивний напрям
Напрямок діяльності	Контроль за злиттям компаній	Контроль за цінами
Мотиви державного втручання	Частка ринку може перевищувати або перевищує встановлені норми	Дії суб'єктів господарювання, направлені на зловживання ринковою владою
Умови нормального функціонування	Встановлена законодавством норма концентрації ринкової влади	Конкурентна боротьба, в результаті якої відбувається формування найбільш ефективної структури ринку для даної галузі
Основа аналізу ринку	Кількість учасників ринку та їх доля ринку	Аналіз діяльності учасників ринку та їх вплив на конкурентне середовище
Необхідність державного впливу	Відхилення від заздалегідь встановлених норм потребує втручання регулюючих органів	Втручання регулюючих органів доцільно у разі домінування негативних ефектів над позитивними
Об'єкт впливу	Діяльність монополій та домінуючих суб'єктів	Угоди та узгоджені дії суб'єктів господарювання
Методи стимулювання конкуренції	Державне втручання у ситуацію на ринку шляхом реструктуризації галузі	Формування інституційних умов конкурентної поведінки ринкових агентів
Законодавство	Домінування жорстких заборонних норм	Лібералізація правових норм, та посилення санкцій за порушення законодавства
Недоліки систем	Стимування проконкурентних дій та позитивних ефектів монополізації	Можливість обійти норми законодавства та ухилитися від покарання
Об'єкти регулювання	Споживачі та суспільство	Споживачі, конкурентоспроможні виробники і суспільство
Виключення	Встановлені законодавством та судовою владою	Встановлені законодавством та судовою владою

Узагальнено автором на основі [72,102,104])

Антимонопольний напрям державного регулювання та пов'язана з ним антимонопольна політика зародилася за умов посиленої індустріалізації та великої концентрації товаровиробників у США. Сучасна економічна наука не надає значної уваги проблемі виникнення антимонопольного законодавства, проте воно було освітлено у наукових роботах істориків та економістів

минулого, зокрема Мелвін Л. [191] серед причин виникнення антимонопольних законів виділяє невдоволеність суспільства наявністю великої кількості монополій та трастів, що зловживали своїм положенням на ринку. Державне регулювання повинно було протистояти великим об'єднанням, що охоплювали територію майже всієї країни та впливали на всі сфери виробництва, зловживаючи своїм домінуючим положенням.

Ідеї щодо розвитку конкурентної політики, з'являються пізніше і в інших реаліях. Дане питання також розглядається більш з історичної точки зору ніж з економічної, початок антимонопольної політики регуляторного напрямку Ковасік В. [187] вписує у післявоєнний період Другої Світової війни, при чому зазначаючи значний вплив антитрестівського законодавства США, проте Фолдварі Ф. [174] зазначає, що дана політика була відторгнена через її невідповідність реаліям економіки Європи того часу. Безумовно дана політика відіграла значний вплив на формування антимонопольної політики, проте з плином часу вона була видозмінена у відповідності до економічних потреб Європи. За твердженням Ларуж П. [185] країни Європи змушені були підтримувати певний рівень монополізації через необхідність конкурувати на міжнародних ринках, що обумовлювало державну підтримку стратегічно важливих галузей економіки, проте дана підтримка не повинна була шкодити конкуренції.

Не зважаючи на певні відмінності між структурним та регуляторним напрямом антимонопольної політики, по суті вони направлені на вирішення одних і тих самих задач, але різними засобами, до того ж запозичуючи певні інструменти один у одного. До того ж за твердженням Паттерсона М. [176] сьогодні вони не використовуються в чистому вигляді в жодній країні. Різниця між структурним та регуляторним напрямками антимонопольного регулювання зникає. Зближення йде у бік європейської моделі, коли антимонопольна політика будується не на забороні та стримуванні монополій, а на врахуванні соціально-економічних наслідків їхньої діяльності. Дана думка підтверджується словами Фокс Є. [175], яка зазначає, що обидва напрями, структурний та регуляторний,

відстоюють інтереси споживачів та захищають вільний потік товарів та послуг створюючи конкурентну економіку. Обидві моделі захищають вільний доступ на ринки, свободу вибору споживачів та свободу підприємницької діяльності. Отже, загальноприйнята антимонопольна політика складається з двох елементів, антимонопольного та конкурентного регулювання. Таким чином, антимонопольна чи антитрестівська політика США та конкурентна політика ЄС не зважаючи на різні назви по суті виражають одне й те саме поняття.

Сучасна антимонопольна політика є симбіозом антимонопольного та конкурентного регулювання. Але як зазначають Рід С. та Несвольд Х. [193] єдиного підходу до формування даної складової державного регулювання немає. На думку Вотерс Т. [164] необхідно збалансувати два напрями даної політики, антимонопольного регулювання та розвитку конкуренції. Для розуміння сутності антимонопольного регулювання необхідно відокремити складові антимонопольної політики та конкурентної політики (рис 1.5.). Не дивлячись на те, що дані складові формувалися за різних історичних реалій, саме їх співвідношення дозволяє сформувати антимонопольно-конкурентну політику, що є актуальною на даний період часу, враховуючи особливості кожної зі складових.

Завдяки інтеграції антимонопольного та конкурентного регулювання, створюється комплексний підхід до контролю за ринковими процесами. Це включає перевірку злиттів і поглинань, розслідування випадків змови між конкурентами, а також запровадження заходів для підтримки нових учасників ринку та розвитку малого і середнього бізнесу.

Саме застосування обох підходів у сучасних реаліях спрямована на забезпечення чесної та ефективної конкуренції на ринку, запобігання утворенню монополій і недопущення зловживань монопольним становищем. Сучасна антимонопольна політика не тільки забезпечує захист прав споживачів, але й сприяє сталому економічному розвитку, підвищуючи ефективність ринкових процесів і створюючи сприятливі умови для всіх учасників ринку.

Рис.1.5. Співвідношення антимонопольної і конкурентної політики
Джерело: власні дослідження

На рисунку зображено співвідношення антимонопольного та конкурентного регулювання через інструменти, які кожна з політик використовує для регулювання економічної діяльності, що разом і формує антимонопольно-конкурентну політику.

Для недопущення негативних проявів монополізму на ринках, зазначає Барон Д. [185], у більшості країн світу реалізується антимонопольна політика, яка зосереджується на трьох основних напрямках: демонополізації економіки, антимонопольному регулюванні та застосуванні антимонопольного законодавства. Такий підхід охоплює обидві моделі антимонопольного регулювання, направлені як на боротьбу з монополізацією, так і на регулювання монопольних утворень. Уманців Ю. [142 с.32] стверджує, що незважаючи на особливості, притаманні національним моделям конкурентної політики, всі

країни забороняють дії, що направлені на горизонтальну фіксацію цін, змови щодо розподілу часток ринку, домовленості які стосуються взаємних продажів, пов'язаних продажів тощо. Усі країни світу знаходяться у постійному пошуку оптимального співвідношення між нормативно-правовим забезпеченням та економіко-аналітичними методами та інструментами для захисту економічної конкуренції в умовах зростаючої міжнародної конкурентоспроможності національних економік.

Опираючись на сутність антимонопольного регулювання та антимонопольної політики необхідно чітко сформулювати цілі, які ставить перед собою держава у реалізації антимонопольної політики. Цілі антимонопольної політики визначаються її основними напрямками діяльності (рис 1.1) і на думку Ленд Р. [189] визначення цілей є першочерговою справою при її формуванні та реалізації. Реалізуючи напрями антимонопольної політики вирішується ряд завдань, цілей, і опираючись на думки Врайт Дж., та Ленд Р., Петруня Ю. Базилевича В., [8, 106, 189, 197], можна виокремити такі цілі антимонопольної політики (табл.1.4.):

Саме тому обґрунтування цілей державної антимонопольної політики потребує цілісного та комбінованого підходу, який базується на різних точках зору науковців різних країн світу.

Таблиця 1.4

Цілі антимонопольної політики

Цілі	Опис цілі	Автор
Економічна ефективність	Направлена на встановлення взаємозв'язку між розвитком конкуренції та покращенням загальноекономічних показників	Кірквуд Дж. [186], Ленд Р. [189], Ковасік В. [187], Базилевича В. [8]
Захист прав споживачів та покращення добробуту споживачів	Захист населення від інтересів великого бізнесу, як з моральних так і з політичних мотивів	Врайт Дж. [197], Кірквуд Дж. [186], Ленд Р. [189], Рош Т., Петруня Ю.[106]

Продовження таблиці 1.4

Цілі	Опис цілі	Автор
Перерозподіл багатств	Направлена на унеможливлення накопичення великої кількості багатств та влади невеликою кількістю підприємств, заборона монополізації та картелізації економіки	Базилевич В[8]
Захист малих і середніх підприємств	Захист вже існуючих підприємств на ринку та заохочення, сприяння створенню та розвитку нових	Кірквуд Дж. [186], Ленд Р. [189], Флін Дж[173], Врайт Дж. [197, Базилевича В. [8]
Підтримка регіональних, соціальних та промислових інтересів	Використання конкурентної політики як інструменту розвитку неконкурентного середовища з метою розвитку певних регіонів, задоволення соціальних потреб населення, розвитку відповідного сектору економіки тощо	Фокс Е. [175], Павлюк К.
Ринкова інтеграція	Використання конкурентної політики для знищення бартерів як в середині країни, так і за її межами, для розвитку торгівлі в середині країни і за її межами	Фокс Е. [175], Малюк М. [89],
Реклама конкуренції	Ведення рекламної діяльності щодо необхідності розвитку конкурентних відносин, як запоруки ефективного розвитку суспільства	Фокс Е.[175],

Узагальнено автором на основі [8, 89, 105, 173, 175, 186, 187, 189, 197]

Науковці по різному підходять до визначення основної цілі антимонопольної політики, проте визначення всіх цілей зазвичай зводиться до спільних. Цілі антимонопольної політики різних країн можуть відрізнитись в залежності від загальної економічної політики держави. Антимонопольна політика ставить перед собою схожі цілі з цілями загальної економічної політики держави, проте у контексті саме антимонопольного регулювання реалізація цілей та завдань розкриваються в дещо інших аспектах.

До основної цілі антимонопольної політики Врайт Дж. [197] відносить захист прав споживачів, але також звертають увагу на політичні та соціальні цілі

антимонопольної політики, зауважуючи, що деякі з них суттєво перечать сутності конкуренції, захищаючи малі підприємства від більш ефективних конкурентів. Погоджуються з даною точкою зору, але дещо інакше її формулюють Кірквуд Дж. та Ленд Р. [186], зазначаючи, що головною метою антимонопольної політики є захист споживачів від поведінки, що може позбавити їх переваг конкуренції. Також даної точки зору дотримується Петруня Ю. [106 с.47] додаючи до захисту прав споживачів захист суспільства від негативного прояву монополізму.

З іншого боку до постановки цілей антимонопольної політики підходить Базилевич В. [7 с.25], вважаючи, що головною метою антимонопольної політики є державна підтримка ефективної конкуренції та створення однакових умов для всіх суб'єктів господарювання на ринку. З даною точкою зору погоджується і Врайт Дж., [197]. На двоякості цілей антимонопольної політики наполягає Фокс Е. [176], зазначаючи, що головною метою антимонопольної політики є регулювання структури економіки через заборону злиттів, що може призвести до послаблення конкуренції чи створення монополій, проте, зауважуючи про можливість цих злиттів. Таким чином, наголошуючи про необхідність встановлення умов за яких монополізація на ринку має місце.

З позиції соціальної вигоди до цілей антимонопольної політики підходить Валентайн Д. [195], наголошуючи про необхідність створення соціальної рівноваги у суспільстві за рахунок антимонопольного регулювання шляхом перерозподілу ресурсів. При чому, на думку автора, важливою складовою є співвідношення соціальних інтересів та потреб більшості населення, тобто компанія може порушувати антимонопольне законодавство якщо її дії приносять користь більшій частині суспільства ніж завдають шкоди.

Антимонопольна політика включає в себе велику кількість цілей, що носять неоднорідний характер. Таке розгалуження цілей обумовлене великою кількістю форм виявлення антиконкурентних дій з боку різних суб'єктів господарювання. Антимонопольна політика направлена саме на вирішення конкретних проблем, що постають перед суспільством. Вирішення завдань

антимонопольної політики напряму залежить від напрямів її діяльності, що відрізняються в залежності від загальної економічної політики держави.

Отже, антимонопольна політика не направлена саме на боротьбу з монополізмом, а відповідає реаліям економічної ситуації, а також, цілі антимонопольної політики можуть змінюватися з плином часу. Сучасна антимонопольна політика не має на меті ліквідацію чи заборону великих монопольних утворень, бо монополістичні тенденції в економіці як один із основних факторів зростання прибутку не можна знищити. Тому основні цілі антимонопольної політики поставити її під державний контроль, усунути можливість зловживання монопольним становищем та створити сприятливе конкурентне середовище.

Опираючись на напрями та цілі антимонопольної політики, що можуть знаходитися в пріоритеті в певний період часу чи завдяки певним особливостям функціонування, антимонопольна політика держави має свої особливості. Особливості функціонування державної антимонопольної політики обумовлюються як історичними, так і економічними особливостями розвитку економіки кожної окремої країни. Тобто на основі цілей, що ставить перед собою держава в рамках загальної економічної політики, відбувається аналіз передумов формування державної антимонопольної політики в кожен окремий період часу.

При чому, варто зазначити, що дані умови можуть бути мінливими та бути залежними від багатьох екзогенних та ендегенних факторів. Але, не зважаючи на неоднозначність умов формування державної антимонопольної політики, існує ряд обов'язкових умов. Обов'язкові умови формування та розвитку державної антимонопольної політики визначаються різними авторами з певними відмінностями. Проте, узагальнивши дані підходи, до обов'язкових умов функціонування антимонопольної політики, за дослідженнями Базилевич В., Дерун Т., Фокс Є [7, 42, 175], відносяться такі (Рис.1.6.):

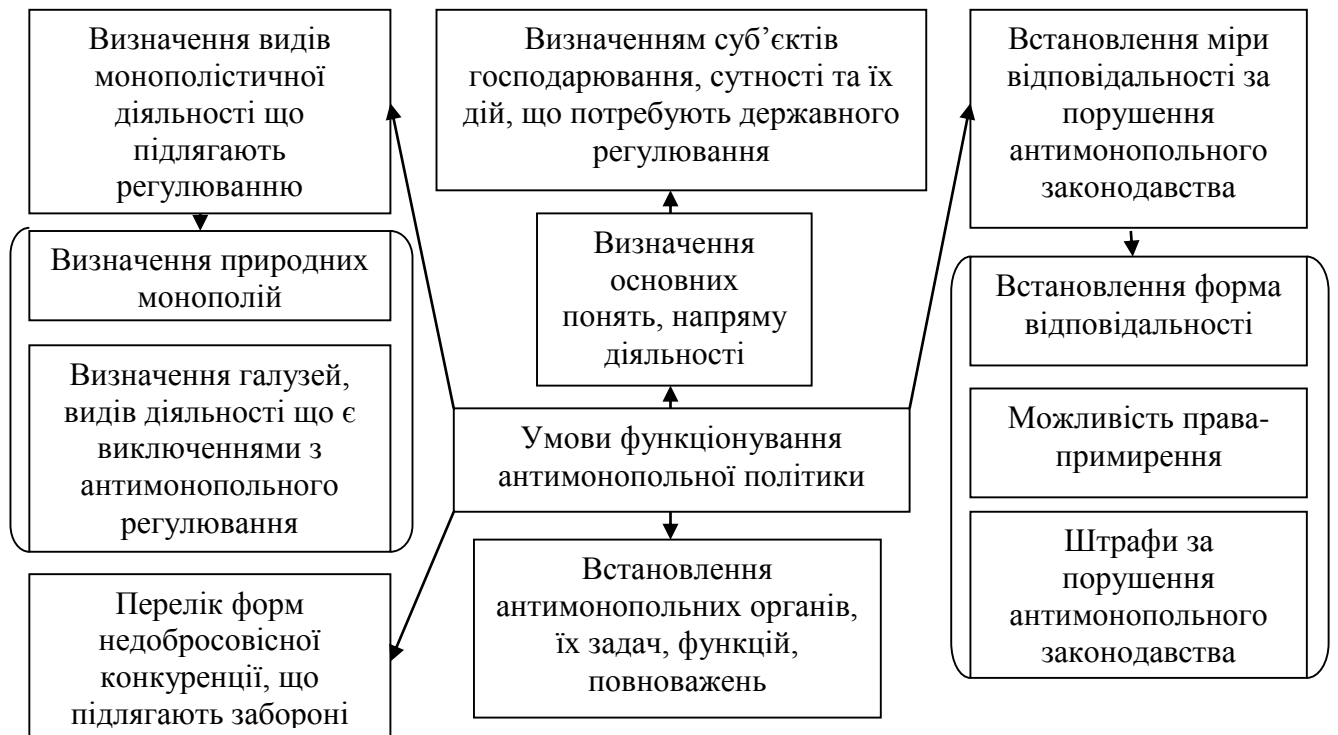

Рис. 1.6. Умови формування антимонопольної політики

узагальнено автором на основі [7, 42, 175]

Таким чином, формування антимонопольної політики потребує наявності обов'язкових складових, серед яких Марков Б. [90 с.164], першочерговими при формуванні антимонопольної політики визначає суб'єктів господарювання, що підлягають контролю та регулюванню. В залежності від особливостей функціонування економічних систем в економіці присутні або відсутні певні суб'єкти господарювання, стосовно яких необхідно здійснювати антимонопольні заходи.

Наступним обов'язковим елементом є визначення сутності суб'єктів господарювання, що підлягають державному регулюванню. В залежності від методики оцінки по-різному інтерпретується діяльність одних і тих же суб'єктів господарювання. Крім того, немає єдиного підходу до встановлення норм та правил стосовно монополізації та концентрації ринку, а значить і немає єдиного підходу щодо регулювання монополістичної діяльності [64 с.33].

В залежності від чинної економічної політики, особливостей розвитку ринкових відносин та пріоритетів держави, зазначає Вайт Д. [197 с.115], існують

певні виключення з антимонопольного законодавства, які необхідно чітко встановлювати. Необхідно визначити суб'єктів природних монополістів, функціонування яких є необхідністю для нормального функціонування економіки держави. Таким чином, як зазначає Бережний Я. [12], антимонопольна політика повинна чітко встановлювати всі прояви недобросовісної конкуренції, що підлягають забороні, а також визначити виключення з антимонопольного законодавства.

Важливим елементом також є визначення контролюючих органів з питань конкуренції, ієрархія антимонопольних органів, їх права та обов'язки, повноваження тощо. Взаємозв'язок антимонопольних органів з іншими державними структурами за твердженням Корчак Н. [76 с. 112] відіграє важливу роль у реалізації антимонопольної політики.

Формування антимонопольної політики базується на раді принципів, що забезпечують розвиток ринкових відносин. Наукова література не достатньо охоплює питання принципів антимонопольної політики. Дане упущення на думку Корчак Н. [76 с.130] та Кобець С. [71 с.30] обумовлюється історичними факторами, а саме закріпленням принципів антимонопольного регулювання на законодавчому рівні. При чому варто зазначити, що і законодавство щодо антимонопольної політики відрізняється у різних країнах світу, що обумовлено історичним аспектом формування антимонопольної політики.

Продовжуючи дану точку зору Пахомов С. [104 с.72] додає, що принципи антимонопольної політики тісно переплітаються з загальною економічною політикою та повинні відповідати принципам ринкової економіки, але в залежності від ситуації, що складається в економіці, антимонопольна політика є різноплановою. Тому антимонопольна політика в кожній окремій ситуації використовує відповідні заходи. Як зазначає Соркін Б. [132 с.86] в певний період часу переважають окремі принципи. Погоджуючись з даним твердженням Фолдварі Ф. [174] додає, що існують національні відмінності, що впливають на жорстокість антимонопольної політики по відношенню до суб'єктів господарювання, і мають відмінності права та обов'язки відповідних органів

антимонопольного регулювання, та системи відповідальності за його порушення. Взагалі, опираючись на дослідження вищезазначених авторів принципи антимонопольної політики представлено у табл.1.5.

Таблиця 1.5

Принципи антимонопольної політики

Принцип	Автор	Характеристика
Свободи економічної діяльності	Кобець С. [71], , Дерій Ж. Зосименко Т. [41], Гайдученко Ю. [41],, Стельмашук М. [135], , Чистов С. [148]	Антимонопольна політика на ряду з іншими інститутами державної влади підтримує свободу економічної діяльності шляхом розвитку добросовісної конкуренції та недопущенням зловживань домінуючим положенням на ринку
Свободи руху товарів та послуг	Щербина В. [161], Попов Р. [109]	Вільна реалізація будь яких товарів та послуг на будь якій території держави в рамках діючого законодавства, недопущення створення штучних бар'єрів для входу/виходу з ринку
Заохочення до конкуренції	Кобець С. [71]	Створення відповідних умов для розвитку ринкових відносин, стимулювання розвитку конкуренції шляхом стимулювання розвитку малих та середніх підприємств
Недопущення монополізації ринку	Дерій Ж., Зосименко Т. [41]	Недопущення надмірної концентрації та централізації виробництва, боротьба за незаконними формами господарської діяльності
Регулювання природних монополій	Гайдученко Ю. [24] Стельмашук М. [135]	У разі життєвої необхідності функціонування монопольних утворень – контроль їхньої діяльності, недопущення зловживань монопольним становищем на ринку
Боротьби з недобросовісною конкуренцією	Щербина В. [161] Попов Р. [109]	Розробка та впровадження норм та правил господарської діяльності в області конкуренції, недопущення недобросовісної конкуренції, боротьба з проявами недобросовісної конкуренції, тощо

Продовження таблиці 1.5

Принцип	Автор	Характеристика
Законності	Петруня Ю[106], Гайдученко [24]Ю. Щербина В[161].	Антимонопольна політика повинна діяти в рамках чинного законодавства та сприяти його дотриманню іншими суб'єктами господарювання
Гласності	Зелінська О. [48]	Відкритість дій органів антимонопольної політики а також вільний доступ до інформації щодо порушень антимонопольного законодавства, дій антимонопольних органів, тощо
Захисту конкуренції	Дерій Ж., Зосименко Т. [41], Щербина В. [161], Попов Р. [109]	Захист конкуренції від зловживань монопольним або домінуючим положенням на ринку
Пріоритету прав споживачів	Дерій Ж., Зосименко Т. [41] Щербина В. [161] Зелінська О. [48]	Права споживачів повинні ставитися в пріоритет порівняно з іншими принципами антимонопольної політики
Рівності перед законом	Дерій Ж., Зосименко Т. [41], Щербина В. [161], Попов Р. [109], Зелінська О. [48]	Антимонопольна політика передбачає рівний ступінь відповідальності перед законом всіх суб'єктів господарювання

Узагальнено автором на основі [24, 41, 48, 71, 105, 109, 135, 148, 161]

Варіативність антимонопольної політики залежить від ситуації, що складається на ринку, а діяльність органів антимонопольного контролю є задокументованою та чітко визначеною. За твердженням Дерій Ж. та Зосименко Т.[48 с.15] антимонопольна політика включає в себе комплекс державних заходів, направлених на захист та створення конкурентного середовища, здійснення профілактики та припинення порушень конкурентної політики. У доповнення Щербина В. [161 с.12] зазначає, що державна політика у сфері обмеження монополізму, або антимонопольна політика включає заходи, спрямовані на демонополізацію економіки, фінансову, матеріально-технічну, інформаційну, консультативну та інші види підтримки підприємців, спрямовані на стимулювання конкуренції та підтримку підприємницької активності.

Про важливу роль держави у антимонопольному регулюванні зазначає Попов Р. [109 с.15], наголошуючи, що держава зобов'язана виконувати важливі економічні, організаційні, координувальні, інформаційні функції для

забезпечення ринкових умов підприємницької діяльності, розвитку приватного сектора. Таким чином, діяльність органів антимонопольного регулювання, а значить і антимонопольної політики відрізняється в залежності від підходів, яких дотримуються різні автори. До основних видів діяльності антимонопольної політики можна віднести такі (Табл.1.6.).

Таблиця 1.6

Діяльність органів антимонопольного регулювання

Вид діяльності	Автор	Характеристика
Вивчення ринку	Дерій Ж. , Зосименко Т. [41] , Щербина В. [160] Попов Р. [109]	Визначення особливостей кожного ринку, визначення концентрації на ринку, частки ринку кожної окремої компанії на ринку, кількість фірм у галузі тощо
Використання диференційованого підходу	Дерій Ж., Зосименко Т. [41],	В кожній окремій взятій ситуації антимонопольна політика має використовувати різні заходи антимонопольного регулювання, та визначення найоптимальнішої структури ринку
Контроль за процесами злиття та поглинання	Гайдченко Ю. [24], Дерій Ж. , Зосименко Т. [41]	Недопущення злиттів та поглинань, що можуть призвести до послаблення конкуренції на ринку, визначення умов злиттів та поглинань що можуть бути здійсненими
Співвідношення антимонопольної політики з іншими елементами державного регулювання	Дерій Ж., Зосименко Т. [41], Щербина В[160], Попов Р. [109]	Встановлення відповідних зв'язків між різними елементами та інститутами державного регулювання та влади, визначення прав та обов'язків кожної з діючих структур в області конкуренції, ринкових відносин та антимонопольної політики
Демонізація економіки	Дерій Ж., Зосименко Т. [41], Щербина В. [109] , Попов Р. [160]	Заходи направлені на обмеження діяльності монополій та створення конкурентного середовища, підтримка конкурентоздатних підприємств
Розвиток та зміцнення ринкової структури	Зелінська О. [48], Ляшенко В., Вишневський В. [86]	Підтримка малих підприємств, зниження оподаткування, спрощення ліцензування, тощо задля протидії монополюним утворенням в економіці

Продовження таблиці 1.6

Вид діяльності	Автор	Характеристика
Прийняття відповідного законодавства	Зелінська О. [48], Ляшенко В., Вишневський В. [86]	Прийняття антимонопольного законодавства, відповідних законів та нормативно-правових актів, що регулюють діяльність всіх суб'єктів господарювання у сфері конкуренції

Узагальнено автором на основі [41, 109, 160]

В рамках реалізації своєї діяльності антимонопольна політика стикається з певними труднощами, про що зазначає Кірквуд Дж [186]. Труднощі, що виникають під час функціонування антимонопольної політики, є об'єктивним наслідком функціонування ринкових відносин (табл 1.7.).

Таблиця 1.7

Протиріччя, що виникають при формуванні антимонопольної політики

Джерела протиріч	Автор	Характеристика
Двоєкість процесів концентрації та монополізації	Зелінська О. [48]	Погіршення певного аспекту ринкового устрою в той самий час призводить до покращення інших складових функціонування ринкового механізму
Неоднозначність процесів впливу монополістичної діяльності	Кірквуд Дж. Ленд Р. [186] Ховеркамп Г. [183], Рош Т. [194], Петруня Ю. [106]	Функціонування монополістичних утворень є необхідною складовою ефективного функціонування ринкових відносин
Складність виявлення та доведення певних видів порушень	Кобець С. [71]	Необхідність недопущення незадокументованих угод, змов тощо, стикається з неможливістю їх виявлення
Неможливість визначення доцільного рівня ринкової влади в певній галузі	Зелінська О. [48], Ляшенко В. Вишневський В. [86]	Ринкова влада може бути направлена як на придушення конкуренції, так і на розвиток підприємства, товару, галузі. Ринкова влада може бути необхідною умовою нормального функціонування підприємства
Складність оцінки ринкової влади	Попов Р. [109] Ленд Р. [189]	Труднощі визначення ринкової влади за умов динамічного розвитку ринку, розширенні (скороченні) географії, диференціації продукту, часових меж тощо

Продовження таблиці 1.7

Джерела протиріч	Автор	Характеристика
Ефективність розвитку не завжди відповідає цілям антимонопольної політики	Ховеркамп Г. [183], Рош Т. [194], Петруня Ю. [106]	За певних умов ефективність розвитку може бути замінена захистом прав малих підприємств, перерозподілу економічної влади, максимізації добробуту споживачів і навпаки
Протиріччя між різними елементами державного регулювання	Рош Т. [194], Петруня Ю. [106]	Окремі елементи загальної економічної політики держави можуть суперечити принципам антимонопольної політики

Узагальнено автором на основі [48, 71, 105, 109, 194]

Варто зазначити, що антимонопольна політика зустрічається з рядом труднощів свого функціонування. Так зокрема серед основних протиріч антимонопольної політики виділяється двоякість впливу монополістичної діяльності на ринок. Зокрема Залінська О. [48 с.12], наголошує про необхідність визначення впливу монополістичної діяльності на ефективність функціонування ринку, і виходячи з отриманих даних можна робити висновки щодо доцільності регулювання монополістичної діяльності або ж дозволу на функціонування монополізму.

Також достатньо складним є виявлення порушень антимонопольного законодавства на предмет змов та ведення сумісної діяльності. Так, Безух О. [11 с.132] наголошує, що конкурентні змови стосовно встановлення відповідних цін, розподілу сфер впливу на ринках, виробничі обмеження, реалізація або придбання товарів є одними з найбільш небезпечних порушень антимонопольної політики, оскільки складність виявлення таких змов обумовлена тим, що вони часто не задокументовані і не фіксуються в офіційних документах.

Також немає єдиної думки щодо дозволеного ступеня концентрації та монополізації кожного окремого ринку та наявності у підприємств з домінуючим положенням ринкової влади. На думку Воротіна В. [22 с.220], ринкова влада є основною конкурентною перевагою, необхідною для отримання прибутку, проте за ринкової влади виникає можливість зловживання домінуючим положенням, що і потребує регулювання. При чому ступінь монополізації ринку визначає і ступінь

ринкової влади на ринку. Джерелами ринкової влади виступають ефект масштабу, природна монополія, адміністративні бар'єри входу-виходу з ринку та права власності на певні ресурси. При чому, як зазначає Швиданенко Г. [153 с. 198], ефект масштабу проявляється у зниженні витрат виробництва, що слугує зниженню собівартості продукції і як наслідок зниженню ціни для споживачів або отримання надприбутку для підприємств з домінуючим положенням на ринку. Крім того, з'являється можливість для перерозподілу коштів для поліпшення якості продукції.

Монополії та компанії з домінуючим положенням на ринку являють собою об'єктивний наслідок функціонування ринкових відносин. Діяльність монополістичних утворень має різносторонню характеристику. Але важливо відмітити, що за вдалого державного регулювання та створення належних умов функціонування, монополії будуть більш корисними суб'єктами господарювання, та сприятимуть загальному розвитку ринкових відносин та економіки в цілому.

За дослідженнями автора, які представлено у [64 с. 30-35] було визначено, що державне регулювання монопольних утворень багато в чому залежить від природи самих монопольних утворень. Монополія досягається різними методами і виступає в різних типах. Типи монополізму визначаються в залежності від особливостей утворення та функціонування фірм монополістів. Різні монопольні утворення виникають з різних причин, та відповідно до цього несуть різні наслідки як для ринку, на якому вони виникають, так і для соціально-економічної ситуації в цілому (рис 1.7.).

Проаналізувавши типи монополізму [64 с. 30-35], відмічаємо принципові відмінності між ними, що базуються на особливостях формування монопольних утворень, тобто на шляху, яким фірма прийшла до домінуючого положення на ринку. Також враховуються особливості процесу виробництва, в залежності від яких можна прогнозувати захищеність фірми монополіста від потенційних конкурентів та наявності штучних або природних бар'єрів, а також наслідки, які може принести функціонування даної фірми.

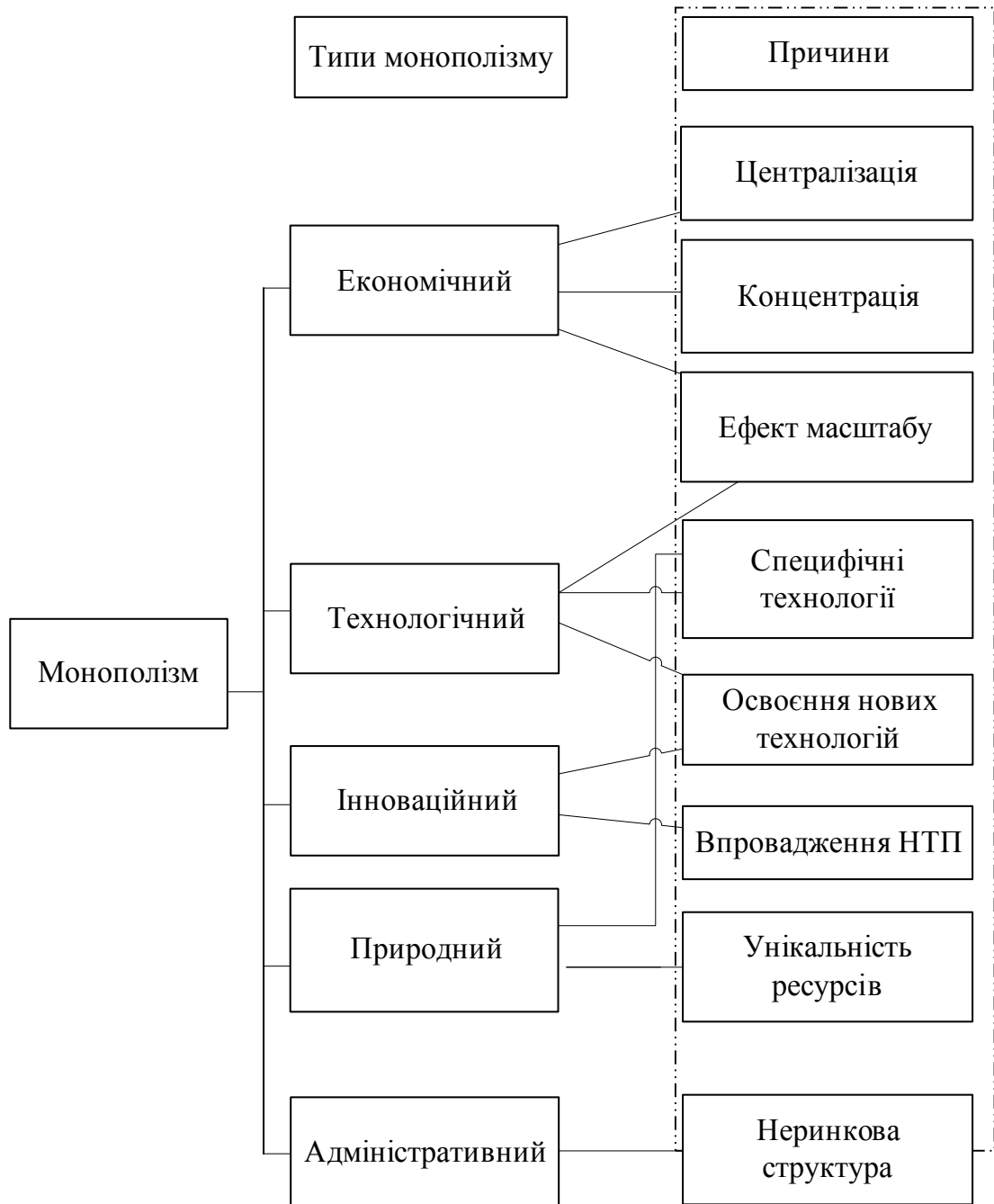

Рис. 1.7. Типи монополізму

Джерело: узагальнено автором [64]

Неоднозначність зв'язку ринкової структури, рівня монополізму та ринкової концентрації, а також поведінки підприємств, обумовлює різноплановість в оцінках впливу високої концентрації кожного окремого ринку на ефективність галузі, що зумовлює перенесення акценту з антимонопольного регулювання на забезпечення рівних умов функціонування всіх суб'єктів господарювання, направлених на надання вільного доступу до ринків з високою

концентрацією, а також на унеможливлення зловживань домінуючим положенням на ринку.

Детальнішу характеристику типів монополізму та особливостей функціонування монопольних утворень кожного типу, що можуть функціонувати на національних споживчих ринках, представлено у табл. 1.8.

Таблиця 1.8

Типи монополізму та особливості їх функціонування

Тип монополізму	Опис	Конкурентні переваги
Економічний	Виникає внаслідок концентрації та централізації виробництва з метою укрупнення підприємств. Призводить до зменшення витрат фірми та надає можливість отримувати надприбутки. Потребує постійного втручання держави	Висока якість продукції, ефект масштабу, низька собівартість продукції
Технологічний	Виникає у разі необхідності використання специфічних технологій у виробництві, що унеможлиблює появу конкурентів, також досягається шляхом освоєння нових технологій, допоки що невідомих конкурентам	Унікальна технологія виробництва, розробка та впровадження НТП
Інноваційний	Виникає під впливом розробки та впровадження НТП, принципово нових товарів, технологій тощо, має тимчасовий характер та зникає в міру розповсюдження і впровадження в практику нових наукових досліджень	Розробка та впровадження НТП, інтелектуальна власність
Природний	Відображає ситуацію, коли попит на даний товар чи послугу найкраще задовольняється однією або кількома фірмами. Тут конкуренція неможлива або небажана, бо при входженні в галузь інших фірм, витрати на виготовлення продукції зростуть. Виникає й існує тоді, коли одна фірма може постачати продукцію для всього ринку і має нижчі витрати виробництва на одиницю продукції, ніж мали б конкурентні фірми	Унікальність ресурсів, завеликі виробничі витрати
Адміністративний	Виникає внаслідок дій державних органів. Це надання окремим фірмам виключного права на виконання певного роду діяльності	Адміністративний ресурс, державна влада

Узагальнено автором на основі [65]

В залежності від поставлених цілей та пріоритетів економічної політики, антимонопольне регулювання відрізняється через економічні, історичні чи соціальні проблеми суспільства. Проте не зважаючи на особливості, завданням антимонопольного регулювання є забезпечення ефективного функціонування ринкового механізму, забезпечення економічного зростання, розвиток ринкових відносин, забезпечення економічної безпеки та боротьбу з негативними проявами монополізму та зловживаннями домінуючим становищем на ринку.

З одного боку антимонопольна політика спрямована на боротьбу з монополізацією з метою захисту прав споживачів і запобігання необґрунтованому підвищенню цін, проте з іншого вона також спрямована на укрупнення товаровиробників і незначне підвищення цін для поліпшення якості продукції і стимулювання економічного зростання.

Антимонопольна політика являє собою розгалужену систему, що намагається вирішити велику кількість завдань контролюючи велику кількість форм анти конкурентних дій різних суб'єктів господарювання. Кожен тип та форма монополізму потребують відповідного втручання з боку антимонопольної політики, тому і інструментарій антимонопольної політики повинен відповідати практиці, принципам та цілям антимонопольної політики. Причому необхідне чітке розмежування інструментів впливу антимонопольної політики на той чи інший прояв анти конкурентних дій з боку різних суб'єктів господарювання.

1.3. Інструментальне забезпечення державної антимонопольної політики

Державна антимонопольна політика являє собою складний механізм взаємодії багатьох елементів державного регулювання. Складність реалізації антимонопольної політики передбачає використання великого спектру інструментів, що притаманні державному регулюванню. В той же час неоднозначність процесів монополізації та концентрації потребує від

антимонопольної політики адекватної реакції. Саме тому використання відповідних інструментів в кожній окремій ситуації - дуже важлива задача антимонопольної політики.

Використання відповідних заходів та методів антимонопольної політики повинно слугувати досягненню цілей та головній меті економічної політики держави та відповідати конкретній ситуації, що склалася на кожному ринку. В залежності від направленості економічної політики в цілому та антимонопольної політики зокрема доцільним є використання відповідних інструментів антимонопольної політики.

Серед основних інструментів антимонопольної політики велика кількість авторів називає законодавство у сфері конкуренції. Саме законодавство визначає можливі та обов'язкові методи та інструменти впливу на економічне середовище. Зокрема Грудницький В. [35 с.273] головним інструментом антимонопольного регулювання називає саме антимонопольне законодавство. Схожу думку має Лайкова М. [83 с.170], яка до основних інструментів антимонопольної політики відносить заходи законодавчого характеру, спрямовані на правове регулювання монополістичної діяльності.

У підтвердження думки, що антимонопольне законодавство є базовим елементом у регулюванні монопольної та конкурентної діяльності, Ясько Ю. [163] зазначає, що головні інструменти антимонопольної політики конкретизуються у законодавчих та нормативно-правових актах. Також на перше місце серед інструментів антимонопольної політики Брунер Р. [167 с.215] ставить саме антимонопольне законодавство, і вже далі більш детально розкриває інші інструменти та методи впливу. Не зовсім погоджується з даним твердженням Бутенко Н. [17 с.28] і зазначають, що антимонопольне законодавство являє собою правову форму антимонопольного регулювання. Саме тому важливу роль відіграють нормативні акти, а також інструменти, що визначають способи регулювання антимонопольної діяльності.

Загалом Дуглас А. [171] зазначає, що підходи до визначення інструментів антимонопольної політики мають дискусійний характер і єдності думки щодо їх

характеристики немає. Варіативність інструментів антимонопольної політики має місце через унікальність кожної окремої ситуації на ринку, одні й ті самі інструменти можливо використовувати з різними цілями. На думку Чухно А. [151 с.125] антимонопольне регулювання ділиться на три групи і включає регламентуючі, заборонні, контролюючі та профілактичні заходи та вирізняє три головні форми впливу держави на економіку – економічні регулятори, адміністративні регулятори та правові інструменти.

Виходячи з методів впливу, інструменти антимонопольної політики автором було поділено на три групи [64 с.30-35], в залежності від їхніх функцій: стримуючі, стимулюючі і обмежуючі. В залежності від направленості інструментів та функцій що він виконує, всі інструменти можна розподілити між цими напрямками. Групи інструментів та інструменти представлено в табл. 1.9.

Оскільки антимонопольна політика є лише складовою загальнодержавної економічної політики, то і використання інструментів антимонопольної політики доцільне саме виходячи із загальнодержавної економічної політики та цілей, що вона ставить перед собою.

Таблиця 1.9

Інструментарій реалізації державної антимонопольної політики держави

Група інструментів	Інструменти	Використання інструменту у антимонопольній політиці
Обмежуючі інструменти	заборона на злиття компаній та ведення спільної діяльності	передбачає заборону на злиття компаній, сукупна доля певного товару яких на ринку перевищує встановлені законодавством норми
	встановлення максимальних/мінимальних цін	використовується для недопущення завищення монополістами цін для отримання надприбутків чи витіснення конкурентів встановленням демпінгових цін
Стимулюючі інструменти	ліцензування	встановлені умови, порядок і процедура надання державними органами дозволу на експорт та імпорт певних товарів, робіт, послуг, прав інтелектуальної власності у відповідних обсягах компаніям задля підтримки конкурентного середовища на ринку

Продовження таблиці 1.9

Група інструментів	Інструменти	Використання інструменту у антимонопольній політиці
	кредити	надання кредитів на пільгових умовах та кредитування стратегічно важливих галузей економіки
	тарифи	встановлення певних ставок оплати за виробничі і невиробничі послуги компаніям, фірмам, організаціям для стимулювання їхньої діяльності та розвитку конкуренції
	митні тарифи	встановлення пільгових ставок мита при вивозі товару з метою стимулювання експорту, та певних ставок мита з метою стримування імпорту
	інвестиції	видатки на створення, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння основного капіталу стратегічно важливих галузей економіки задля сприяння розвитку конкурентних відносин
	відсотки	встановлення пільгових відсоткових ставок на використання коштів чи основних засобів певних галузей економіки
	пільги	надання підприємствам переваг, часткове звільнення від виконання встановлених правил, обов'язків, або полегшення умов їх виконання для сприяння розвитку конкурентних відносин
	фінансування	надання суб'єктам господарювання необхідних грошових фондів для здійснення господарської діяльності з метою розвитку ринкових відносин
	субсидії	фінансова або інша підтримка підприємств що потерпають від недобросовісної конкуренції, завдяки якій суб'єкт господарювання одержує пільги
	інфраструктура	створення та надання доступу до споруд, будівель, систем і служб, необхідних для ефективного функціонування конкурентних відносин
	міжбюджетні трансферти: дотації, субвенції	надання грошових коштів для фінансової підтримки збитковим підприємствам для запобігання їх банкрутства та недопущення перевищення цін на окремі споживчі товари і послуги

Продовження таблиці 1.9

Група інструментів	Інструменти	Використання інструменту у антимонопольній політиці
Стимулюючі інструменти	науково технічні програми	проведення фундаментальних та прикладних науково-технічних досліджень з метою створення або удосконалення технології, товарів чи послуг
	виключення з антимонопольного законодавства	можливе у разі недоцільності функціонування великої кількості товаровиробників на одному ринку або ж у разі необхідності забезпечення розвитку стратегічно-важливих галузей економіки
Стримуючі інструменти	квоти	використовуються у разі необхідності обмежити випуск чи реалізацію певної продукції задля підтримки вітчизняних товаровиробників
	податки	використовується з метою обмеження прибутків компаній, зокрема унеможливлення надприбутків
	заборона злиття та ведення сумісної діяльності	заборона на злиття та ведення сумісної діяльності підприємствам, що разом можуть сприяти обмеженню конкуренції на ринку певних товарів чи послуг
	тарифи	встановлення певних ставок оплати за виробничі і невиробничі послуги компаніям, фірмам організаціям з метою недопущення монополізації ринків

Узагальнено автором на основі [17, 35, 83, 151, 163, 167, 171].

З таблиці видно, що існує велике різноманіття інструментів антимонопольної політики, що використовуються для вирішення різноманітних цілей економічної політики держави, і як наслідок антимонопольної політики.

Слід зазначити, що будь-які стратегічні цілі розвитку держави, включаючи економічну політику, повинні ґрунтуватися на існуючій ситуації в економіці. Таким чином, для антимонопольного регулювання також важлива ситуація на різних ринках, і лише аналізуючи її, можна зробити висновки щодо доцільності застосування відповідних інструментів антимонопольної політики. Інструменти державної антимонопольної політики відповідають інструментам загальної економічної політики держави та державному регулюванню економіки. Використання будь якого інструменту повинно відповідати не лише цілям як загальної економічної політики так і антимонопольної, але й враховувати особливості кожного окремого інструменту, а також недоліки, або

обмеження їх використання. Кожен з інструментів антимонопольної політики має свої переваги та недоліки (Табл.1.10.).

Таблиця 1.10

Переваги та недоліки інструментів антимонопольної політики

Інструмент	Переваги	Недоліки
заборона на злиття компаній та ведення спільної діяльності	попередження створення монополістичних структур та компаній з домінуючим положенням на ринку	злиття та ведення спільної діяльності забезпечують покращення умов господарювання, створюють інноваційний потенціал, знижують собівартість тощо
встановлення максимальних / мінімальних цін	недопущення завищення монополістами цін для отримання надприбутків та витіснення конкурентів встановленням демпінгових цін	відсутність певного рівня доходів може призвести до послаблення інвестиційної активності, розвитку засобів виробництва тощо
	встановлення цінової політики, яка б задовольняла потреби суспільства	невідповідність реальної собівартості продукції з ціновою політикою держави може призвести до виходу підприємств з ринку
		необхідність державного нівелювання ціни для отримання прибутку
тарифи	можливість встановлення певних ставок оплати за виробничі і невиробничі послуги для стимулювання їхньої діяльності	створення пільгових умов функціонування певних суб'єктів господарювання
ліцензування	можливість обмеження ведення потенційно небезпечної господарської діяльності	часткове заниження інтересу до ведення господарської діяльності, що потребує ліцензування
	можливість оподаткування надзвичайно прибуткових видів господарської діяльності	
	обмеження видобутку вичерпних ресурсів та ресурсів, що мають стратегічне значення	певні види ліцензування можуть гальмувати науково-технічний розвиток і як наслідок загальний економічний розвиток
	обмеження експортно/імпортних операцій з урахуванням потреб суспільства	
зменшення загальних суспільних витрат певних видів діяльності		

Продовження таблиці 1.10

Інструмент	Переваги	Недоліки
кредити	залучення коштів в стратегічно важливі галузі господарської діяльності	витіснення приватних інвесторів, що сприяє підвищенню процентної ставки, перетікання грошових коштів з одних галузей до інших
	підтримка та забезпечення відповідного рівня життя населення	
	підтримка та розвиток малого та середнього бізнесу	створення привілейованих умов функціонування певних суб'єктів господарювання, що може призвести до необхідності посилення державного регулювання
	посилення інвестиційної діяльності всередині країни	
митні тарифи	захист вітчизняних товаровиробників від небажаної іноземної конкуренції	захист від небажаної конкуренції може призвести до погіршення якості товарів та послуг
	попередження небажаного експорту товарів та послуг з урахуванням внутрішніх потреб держави	незацікавленість суб'єктів господарювання у веденні експортної діяльності
інвестиції	підтримка найбільш вагомих галузей господарської діяльності	створення залежності від інвестування, неспроможність самостійного функціонування
	розвиток науки та техніки, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки	витіснення приватних інвесторів, що сприяє підвищенню процентної ставки, перетікання грошових коштів з одних галузей до інших
	стимулювання розвитку відповідних галузей економіки	
відсотки	можливість залучення інвесторів за рахунок підвищених відсоткових ставок у відповідній галузі господарювання	відтік інвестицій з галузей, що самі по собі є інвестиційно привабливими
пільги	стимулювання господарської діяльності шляхом надання пільгових відсоткових ставок на використання коштів та основних засобів	створення пільгових умов функціонування певних суб'єктів господарювання
пільги	створення рівних умов функціонування суб'єктів господарювання з стартовими перевагами одних над іншими	існує певна дискримінація функціонування одних суб'єктів господарювання у порівнянні з іншими
	створення мотивації до ведення певного виду господарської діяльності	пільги можуть призвести до створення привілеїв, які ще більше посилюють нерівність
фінансування	надання коштів для задоволення загальнонаціональних, загальносуспільних потреб	штучне задоволення потреб ринку, що призводить до втрат державних коштів
	надання суспільних товарів та послуг з метою перерозподілу виробничих факторів	потребує постійної підтримки з боку держави

Продовження таблиці 1.10

Інструмент	Переваги	Недоліки
фінансування	фінансування з метою вирішення певних нагальних потреб суспільства	нездатність ринку власноруч вирішити нагальні потреби
субсидії	надання фінансової підтримки тим суб'єктам господарювання, у яких дохідна база менше видатків на своє функціонування, проте вони є стратегічно важливими	будь-яка допомога з боку держави надає певні переваги обмеженому колу фірм, що сприяє монополізації ринку
	перерозподіл доходів між центральними та регіональними бюджетами	
	тимчасове субсидіювання для вирішення певних проблем	
інфраструктура	створення та надання доступу до споруд, будівель, систем і служб, необхідних для ефективного функціонування	може потребувати значних матеріальних витрат з боку держави
		доступ одних суб'єктів господарювання до об'єктів інфраструктури може обмежувати доступ інших
міжбюджетні трансферти: дотації, субвенції	вирішення нагальних цілей, необхідних для розвитку ринкових відносин, конкуренції тощо	будь-яка допомога з боку держави надає певні переваги обмеженому колу фірм, що сприяє монополізації ринку
	утримання певного рівня цін на окремі споживчі товари і послуги	
	запобігання банкрутства, підтримка підприємств, що носять стратегічний характер	
виключення з антимонопольного законодавства	сприяють розвитку конкурентоспроможності, інноваційного потенціалу, поліпшенню якості товарів чи послуг, імпортової діяльності тощо	потребують постійного контролю з боку держави
науково технічні програми	розвиток наукового потенціалу	Для отримання результатів необхідна довготривала підтримка, що потребує значних матеріальних вкладень
	створення/удосконалення технологій, товарів та послуг	
	проведення фундаментальних та прикладних науково-технічних досліджень з метою створення або удосконалення технології, товарів чи послуг	
квоти	можливість встановлення відповідних норм експорту/імпорту з урахуванням потреб суспільства	втрати потенційно можливого прибутку

Продовження таблиці 1.10

Інструмент	Переваги	Недоліки
квоти	можливість встановлення оптимальної норми виробництва товарів та послуг для потреб суспільства, недопущення надмірних витрат підприємства, галузі тощо, а також забезпечення їх стабільного функціонування	послаблення інтересу інвесторів
		конкуренція між товаровиробниками для отримання квот, але не зацікавленість у розвитку господарської діяльності
податки	можливість перерозподіляти надприбутки на користь суспільства	податковий тиск послаблює інтереси інвесторів
	можливість стимулювання/дестимулювання розвитку або припинення певної господарської діяльності	підвищена податкова ставка струмує розвиток суб'єкта господарювання (інноваційний потенціал, вихід на інші ринки тощо)

Укладено автором на основі [67].

Таким чином використання обмежуючих, стимулюючих і стримуючих інструментів державної антимонопольної політики забезпечує можливість її реалізації (рис 1.8.)

Рис. 1.8. Інструменти реалізації державної антимонопольної політики

Отже, з урахуванням поставленої мети економічної політики держави, а також ситуації на різних ринках, будуємо таблицю, яка демонструє доцільність використання інструментів антимонопольного законодавства з урахуванням ситуації на ринку та необхідності її змінити табл. 1.11.

Таблиця 1.11

Передумови використання певних інструментів антимонопольної політики

Методи впливу на конкурентне середовище	Ситуація на ринку	Можливі передумови застосування
Контроль за концентрацією. Антимонопольне регулювання	Сильне відхилення ринкової структури від конкурентної	Монопольно високі ціни або монопольно низькі ціни
Превентивні, протекціоністські заходи захисту національних економічних інтересів	Вплив міжнародної конкуренції	Тенденції щодо поглинання вітчизняних товаровиробників іноземними конкурентами
Традиційні інструменти антимонопольного регулювання (податки, кредити, тарифи, інвестиції, відсотки, пільги, ліцензії, квоти, антимонопольне законодавство), а також правові, фінансово-економічні та адміністративно-організаційні заходи щодо зняття бар'єрів, сприяння вступу на ринок нових суб'єктів, захисту і розвитку конкуренції	Стабільний розвиток ринку	Необхідність поживлення розвитку конкурентного середовища
Спеціальні виключення в антимонопольному законодавстві для окремих регіонів та галузей (перспективних, депресивних, експортних), дозвіл на злиття експортних виробництв, заохочення експортних картелів тощо	Загроза поглинання або знищення вітчизняних товаровиробників	Необхідність підтримати вітчизняного товаровиробника в умовах міжнародної конкуренції
Гармонізація інструментів конкурентної, структурної, промислової, інноваційної, зовнішньоекономічної політики (відмова від широкого застосування державного субсидування і протекціонізму взагалі, створення умов для використання потенціалу конкуренції)	Посилення інтеграційних процесів. Прийняття міжнародних стандартів в сфері конкуренції	Необхідність підвищення конкурентоздатності вітчизняних товаровиробників з урахуванням вимог міжнародних стандартів у сфері конкуренції

Укладено автором на основі [67]

У таблиці представлено методи антимонопольної політики, що доцільно використовувати в залежності від ситуації, що складається на кожному окремому ринку та описано причини, з яких можливе застосування цих інструментів. Враховуючи ситуацію на ринках, можна виокремити ключові суб'єкти

господарювання та визначити, яким чином необхідно впливати на даний ринок та на його ключові фігури для досягнення поставлених цілей. Особливості розвитку кожного ринку допоможуть визначити необхідні заходи антимонопольної політики для запобігання монополізму та зловживань. Також державна підтримка повинна бути направлена саме на ті галузі економіки, де вона гостро необхідна. Відповідні інструменти антимонопольної політики допоможуть забезпечити конкурентоздатність вітчизняних підприємств різних галузей підтримуючи їх або ж допомагаючи розвивати галузь стимулюючи її.

Інструменти антимонопольного регулювання направлені на запобігання монополізації і на посилення концентрації та монополізації на окремих товарних ринках з метою посилення їхньої позиції на міжнародних ринках. Тобто обґрунтований вибір інструментів допоможе ефективно регулювати ринкові відносини, розвивати конкуренцію та забезпечувати загальний економічний розвиток.

Проте державне регулювання має суттєві недоліки пов'язані з відривом теоретичних основ регулювання з практичною сферою функціонування суб'єктів господарювання. До основних недоліків державного регулювання Глаз К. [28] відносить надмірність повноважень органів влади у встановленні правил і стандартів професійної діяльності та вимог до продукції, разом з недостатньою ефективністю і високими витратами на нагляд і контроль з боку державних органів, а також недостатність інституційних механізмів зворотного зв'язку між підприємницьким співтовариством і владними структурами щодо правомочності і контролю призводять до значних витрат держави та підприємств на підтримку неефективної системи контролю.

Як було зазначено автором у [67 с.20-24], одним із широко застосовуваних у світовій практиці методів скорочення державного регулювання є саморегулювання, тобто передача частини прав щодо встановлення правил і контролю над ними самим учасникам ринку.

Тобто, крім державного антимонопольного контролю, важливу роль відіграє антимонопольний контроль позадержавних структур, саморегулюючих

організацій. Світова практика антимонопольного регулювання має значний досвід у саморегулюванні. І як стверджують Дерій Ж. В., Зосименко Т. І. [41 с.139] участь недержавних організацій у здійсненні антимонопольної політики зарекомендувала себе достатньо ефективно. Крім того, підприємства що зосереджені на довгостроковій перспективі свого функціонування, зацікавлені в розвитку конкурентних відносинах на ринку, де воно функціонує. Саме тому зауважує Штобер Р. [157 с.127], підприємства та організації здійснюють самоконтроль своєї господарської діяльності. (табл.1.12.)

Таблиця 1.12

Можливість використання інструментів недержавного впливу на антимонопольне регулювання

Інструмент	Характеристика
Пакети чесності	укладаються угоди між всіма учасниками контрактних відносин з державою, в результаті яких здійснюється розподіл державних коштів
Порівняння чесності	створення баз порівняння цін, за якими держава купує, продає товари та послуги. Дозволяє своєчасно виявляти купівлю та продаж товарів та послуг за підвищеною (зниженою) цінами
Громадські слухання	рішення щодо закупівель певних товарів чи послуг частково переноситься на всі зацікавлені сторони, які мають доступ до звіту органу, що здійснює закупівлю
Зворотній зв'язок	можливість анонімно повідомляти органи державної антимонопольної політики щодо порушень антимонопольного законодавства
Самосертифікація	підтвердження високої якості певних товарів і послуг, їх відповідності певним нормам та стандартам
Угоди щодо самообмеження	прийняття певними організаціями, галузями обов'язків щодо виконання або відмови виконання певних дій, ці угоди мають бути задокументовані та представлені органам державної влади
Кодекс поведінки	створення торгівельних, професіональних союзів та союзів споживачів у певних галузях економіки для укладення кодексів поведінки, що базуються на добровільності та пропонують зацікавленим особам дотримуватись цього кодексу
Особиста відповідальність підприємців за безпеку товарів та послуг	Підприємці беруть добровільні обов'язки щодо надання товарів та послуг певної якості (зазвичай мається на увазі товари та послуги, що не є шкідливими для людини, суспільства тощо) і у разі невідповідності якості, підприємці мають відшкодувати збитки та вилучити неякісний товар з ринку

Укладено автором на основі [67].

Саморегулюючі організації в тій чи іншій мірі існують на багатьох ринках. Держава повинна сприяти розвитку таких організацій та слідкувати за їхнім функціонуванням в рамках існуючого законодавства. На думку Хемпфіла Т. [181] саморегулюючі організації повинні існувати на всіх рівнях господарювання, на рівні фірм, галузі та економіки. На недержавному контролі наголошує і Морс Р. [192], зазначаючи, що держава має бути зацікавлена у недержавному контролі за антимонопольною політикою.

Переваги існування саморегулюючих організацій полягають в подвійній природі їх функціонування. На чому наполягає Філатова Н. [147 с.187] зазначаючи, що з одного боку, такі організації покликані захищати інтереси і права споживачів товарів (робіт або послуг), членів цих організацій шляхом встановлення додаткових норм, правил і підвищених стандартів діяльності, утворення фондів для відшкодування шкоди тощо. З іншого боку, у такий спосіб забезпечуються й інтереси самих її членів, оскільки підвищується їх конкурентоздатність, а також захищається і стверджується їх ділова репутація на ринку. Тобто саморегулюючі організації формують навколо себе та своїх членів певний імідж. Проте наявна влада у саморегулюючих організацій створює загрозу появи монопольної влади у таких організацій, тому не зважаючи на саморегулювання Грешем К. [180 с.112] зазначає, що діяльність саморегулюючих організацій повинна підпорядковуватися загальній антимонопольній політиці держави. Для вирішення проблеми надмірної влади саморегулюючих організацій необхідно контролювати їхню діяльність на етапі їх формування на задокументованому рівні. Так, Вотерс Т. [192] та Морс Р. [197] пропонують формувати статут таких організацій відповідно до потреб антимонопольної політики, у тісній співпраці з антимонопольними органами, та чутливим до змін антимонопольної політики.

У разі вдалого формування та функціонування саморегулюючих організацій вони функціонують значно ефективніше самого державного регулювання, на чому наполягає Сміт М. [180 с.73], адже саморегулюючі організації не потребують витрат з боку держави, а також складаються з суб'єктів

господарювання, які безпосередньо беруть участь у господарській діяльності тієї галузі, яку регулюють, таким чином вони мають змогу чіткіше реагувати на потреби галузі та визначати правопорушення. Погоджується з даною точкою зору Мелвені О. [190], зауважуючи, що найкраще визначити та регулювати кожен ринок можуть лише ті суб'єкти господарювання, що знають його з середини та безпосередньо функціонують на ньому.

Особливу увагу до саморегулювання приділяють компанії на ринках, де імідж та репутація компанії відіграють одну з ключових ролей при виборі їх продукції споживачами. Так Валентайн Д. [195] зазначає, що гарна репутація серед конкурентів, суміжних галузей, а також споживачів є необхідною умовою функціонування підприємства на ринку. Компанії піклуються про свою репутацію, виконуючи вимоги, які виконують і їх конкуренти. Ризики засудження з боку інших фірм, і як наслідок, втрата прихильності споживачів є неприйнятними [67 с.20-24].

Таким чином, саморегулювання та саморегулюючі організації відіграють значну роль у формуванні та реалізації антимонопольної політики. Саморегулюючі організації складаються з суб'єктів господарювання, що беруть участь у господарській діяльності галузі, а значить і знають особливості функціонування галузі та її потреби, причому не порушуючи антимонопольне законодавство.

Інструменти антимонопольної політики доволі різноманітні, проте використання всього інструментарію є обмеженим. Найпоширенішим та найпростішим є використання саме обмежень щодо злиття, ведення сумісної діяльності, купівлі акцій компаній, сукупна доля яких на ринку може перевищувати заздалегідь встановлені норми. Саме ці норми закріплені у законодавстві.

Інструментарій антимонопольного регулювання достатньо різноманітний. Інструменти діляться на 3 основні групи, що направлені на отримання певного результату антимонопольного регулювання. Використання кожного окремого інструменту антимонопольного регулювання направлене на

отримання заздалегідь встановленого результату, а саме ситуації на ринку, що є бажаною з точки зору розвитку економічної політики держави. Практику використання даних інструментів на національних споживчих ринках розглянемо у подальшому дослідженні.

Висновки до розділу 1

1. Визначено сутність державної антимонопольної політики в системі державного регулювання економікою як однієї із ключових складових державного регулювання, що обґрунтовує синергію використання інструментів антимонопольної політики з інструментами інших складових державного регулювання. Антимонопольна політика забезпечує розвиток ринкових відносин, запобігає розвитку монополізму та сприяє розвитку конкурентного середовища країни, саме антимонопольна політика визначається як один із засобів підвищення ефективності ринкової економіки, відіграє значну роль у системі державного регулювання економіки. Вона тісно пов'язана з усіма елементами економічної політики держави і, головним чином, спрямована на досягнення цілей, поставлених державою у певний період часу.

2. Аналіз підходів щодо державного регулювання свідчить про відсутність єдиного підходу як до визначення, так і до сутності державного регулювання економікою, а також і його складових. На основі проведеного аналізу було визначено роль та місце антимонопольної політики в системі державного регулювання економікою та проаналізовано зв'язок антимонопольної політики з іншими елементами державного регулювання економіки. Було визначено, що антимонопольна політика в системі загальної економічної політики держави займає значне місце. Будучи тісно пов'язаною з усіма елементами державного регулювання, антимонопольна політика та антимонопольне регулювання направлені на вирішення питань, які притаманні

кожному з елементів державного регулювання. Так, промислова політика у симбіозі з антимонопольною направлені на підтримку та розвиток малого та середнього бізнесу, стратегічних галузей економіки. Фінансова політика допомагає антимонопольній політиці та антимонопольному регулюванню обирати та використовувати фінансові інструменти регулювання, що і забезпечує регулювання ринків та обумовлює ефективність антимонопольного регулювання. Зв'язок антимонопольної політики з іншими складовими державного регулювання не обмежується вже визначеним впливом та взаємозв'язком. Реалізація антимонопольної політики в системі державного регулювання потребує комплексного підходу, що одночасно має бути і заздалегідь визначеним і регламентованим, а також гнучким і адаптивним під кожен окрему ситуацію.

3. Проведено аналіз міжнародного досвіду формування та розвитку антимонопольної та конкурентної політики. Встановлено, що антимонопольну політику було сформовано в умовах підвищеної концентрації на американських ринках, та було, головним чином, направлено на недопущення зловживань домінуючим положенням на ринку. А конкурентна політика формувалася пізніше за умов доцільності монополізації певних галузей економіки на європейських ринках з метою підтримки вітчизняних товаровиробників та необхідності конкурувати на міжнародних ринках. Подальший розвиток як антимонопольного, так і конкурентного регулювання змістився в бік європейської моделі залишивши початкові визначення. Не зважаючи на значні відмінності у підходах щодо формування та розвитку державної антимонопольної політики у різних країнах світу, основа даної політики залишається незмінною. Варто зазначити, що відмінності у підходах щодо визначення назви даної політики носять суголосно історичний характер та в сучасних реаліях майже не впливає на сутність та наповнення даної політики. Таким чином і конкурентна і антимонопольна політики в процесі еволюції перейняли один у одного сильні сторони, модернізували слабкі і по суті можуть інтерпретуватися як антимонопольно-конкурентна політика, що в будь-якому разі

виконує одні й ті самі функції, задачі і використовує інструменти як антимонопольна чи конкурентна політики.

4. Розглянуто інструменти державного регулювання економіки та антимонопольного регулювання зокрема. Було встановлено, що інструменти антимонопольного регулювання діляться на три групи: обмежуючі, стимулюючі та стримуючі. Між встановленими групами було розділено всі наявні інструменти та обґрунтовано використання кожного інструмента в антимонопольній практиці. Також було визначено передумови застосування інструментів антимонопольного регулювання та визначено переваги та недоліки використання кожного з інструментів. Визначено, що інструменти антимонопольної політики повністю відповідають інструментам державного регулювання економікою.

Основні результати дослідження, викладені в розділі 1, відображено у наукових працях автора [66, 67].

Список використаних джерел: [6, 7, 8, 9, 11, 12, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 24, 28, 29, 31, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 47, 48, 48, 51, 52, 54, 55, 56, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 70, 71, 72, 76, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 90, 93, 95, 97, 99, 102, 104, 105, 106, 109, 119, 123, 126, 127, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 159, 160, 161, 163, 164, 167, 168, 169, 171, 174, 175, 176, 180, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА НА НАЦІОНАЛЬНИХ СПОЖИВЧИХ РИНКАХ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

2.1. Структурні передумови розвитку конкуренції за різними галузями економіки України

Антимонопольна політика України та антимонопольне законодавство формувалося на базі вже існуючих практик антимонопольного регулювання. Перед органами антимонопольного контролю усіх країн світу стоять одні й ті самі задачі, а саме захист економічної конкуренції та сприяння її розвитку, недопущення зловживань монопольним або домінуючим положенням на ринку

Захист економічної конкуренції передбачає спеціальні правові механізми, спрямовані на попередження антиконкурентних узгоджених дій підприємців, антиконкурентних дій державних органів, запобігання монополізації товарних ринків.

Один із основних напрямів державного захисту економічної конкуренції полягає в виявленні та припиненні правопорушень, які обмежують, усувають, не допускають або спотворюють конкуренцію. Ці порушення можуть включати антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання, антиконкурентні дії державних органів, обмеження ділової практики та добросовісної конкуренції. Вони призводять або можуть призвести до притиснення прав підприємців і споживачів, що стає неможливим у разі значної конкуренції. Такі порушення можуть включати зловживання монопольним або домінуючим становищем, а також перешкоди державному контролю над дотриманням вимог законодавства у сфері конкуренції та монополізму.

Органи антимонопольного контролю повинні слідкувати за дотриманням антимонопольного законодавства та сприяти розвитку конкурентних відносин

серед учасників ринку. В Україні таким органом є Антимонопольний комітет України (АМКУ). Саме цей орган крім слідкування за дотриманням антимонопольного законодавства ще й направлений на припинення різних типів порушень антимонопольного законодавства за всіма галузями економіки. Аналізуючи припинені порушення можна охарактеризувати тенденції що складаються в економіці країни та найбільш вразливі галузі.

Становлення АМКУ відбувалося у період становлення незалежності держави за умов суцільної планової економіки, що також характеризувалася як монопольна. Крім того самі органи влади та міністерства являли собою конгломератні утворення, що повністю контролювали виробництво та продаж усіх товарів та послуг, а також часто мали міжгалузево-заплутані зв'язки. Це безумовно ускладнювало формування як органів антимонопольного контролю, а саме антимонопольного комітету, так і антимонопольного законодавства, що могло б реструктурувати органи влади і направити суб'єктів господарювання на шлях конкурентної боротьби та розвиток конкурентних відносин.

Не зважаючи на складнощі передумов формування антимонопольної політики та антимонопольного законодавства 18 лютого 1992 року було закладено основи створення антимонопольного законодавства України шляхом прийняття Закону України «Про обмеження монополізму та захист від недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності». Розвиток та становлення антимонопольного законодавства України представлено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Етапи становлення антимонопольного законодавства України

Етап	Нормативно-правовий документ	Характеристика
1992 рік	Законом України «Про обмеження монополізму та захист від недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності»	Передбачає створення відповідного органу щодо захисту економічної конкуренції
1993 рік	Закон України «Про Антимонопольний комітет України»	Початок роботи АМКУ

Продовження таблиці 2.1

Етап	Нормативно-правовий документ	Характеристика
1993-1995 роки	Державна програма демонополізації економіки та розвитку конкуренції	Проведенням масштабної демонополізації економіки, а також забезпечував створення принципово нової для України нормативної та методичної бази розвитку та захисту конкуренції
1994-1995 роки	Поява територіальних відділень АМКУ в усіх областях, містах Києві та Севастополі	Завершення розбудови системи органів АМКУ
1996 рік	Закон України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності»;	Контроль за дотриманням антимонопольних вимог у процесі приватизації, при прийнятті рішень органами влади та управління, заклали підвалини організаційно-правових механізмів запобігання монополізації товарних ринків у процесі економічної концентрації
	Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції»	
1999 рік	Указ Президента України «Про основні напрями конкурентної політики на 1999-2000 роки та заходи щодо їх реалізації»	Ухвалення основних напрямів, демонополізації, регулювання монопольних ринків та створення постійного антимонопольного законодавства
2000 рік	Закон України «Про природні монополії»	Правові, економічні та організаційні засади державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, збалансування інтересів суспільства, суб'єктів природних монополій та споживачів їх товарів
2001 рік	Закон України «Про захист економічної конкуренції»	Визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції
	Указ Президента України «Про основні напрями конкурентної політики на 2002-2004 роки»	Комплексне проведення економічних реформ, формування ефективного конкурентного середовища та утвердження соціально орієнтованої ринкової економіки
2012 рік	Концепція Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2014-2024 роки	Розвиток конкуренції на товарних ринках як засобу забезпечення сталого економічного зростання
2020 рік	Меморандум з МВФ 2020 року	Реформа законодавства про захист економічної конкуренції
	Угоди про асоціацію з ЄС	

Узагальнено автором на основі [110-117].

Антимонопольне законодавство України включає ряд законів і нормативно-правових актів, які регулюють економічну конкуренцію та діяльність Антимонопольного комітету України. Основним нормативним актом є Закон України "Про захист економічної конкуренції", який визначає правові

засади захисту і розвитку економічної конкуренції, забороняє антиконкурентні узгоджені дії та зловживання монополюючим становищем на ринку. Закон передбачає заходи впливу, включаючи штрафи та інші санкції за порушення конкурентного законодавства. Цей закон також визначає механізми запобігання і припинення монополізації ринку, забезпечуючи рівні умови для всіх учасників ринку.

Закон України "Про Антимонопольний комітет України" встановлює повноваження, структуру та функції АМКУ, який здійснює державний контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції. АМКУ має право розглядати справи про порушення законодавства, приймати рішення про накладення штрафів та надавати рекомендації щодо покращення конкурентного середовища. Діяльність АМКУ спрямована на забезпечення ефективної конкуренції, недопущення монополізації ринків та захист прав споживачів.

Інші нормативно-правові акти, такі як підзаконні акти, постанови Кабінету Міністрів України, розпорядження та рекомендації АМКУ, деталізують процедури розслідування порушень, визначають критерії оцінки концентрацій та узгоджених дій, а також забезпечують прозорість і ефективність конкурентного регулювання в Україні.

Також варто зазначити, що Україна активно гармонізує своє антимонопольне законодавство з європейськими стандартами. Це включає адаптацію національних норм до вимог та рекомендацій Європейського Союзу, зокрема щодо правил державної допомоги, регулювання злиттів і поглинань, а також забезпечення конкурентної політики в енергетичному секторі. Співпраця з міжнародними організаціями та участь у міжнародних угодах сприяє підвищенню ефективності українського антимонопольного регулювання та забезпеченню його відповідності світовим стандартам.

Формування антимонопольної політики України включає в себе велику кількість правок, доповнень, уточнень у вже існуючі нормативно правові акти та закони. На основі даних АМКУ антимонопольне законодавство України, підпорядковується таким нормативно правовим документам Рис. 2.1.

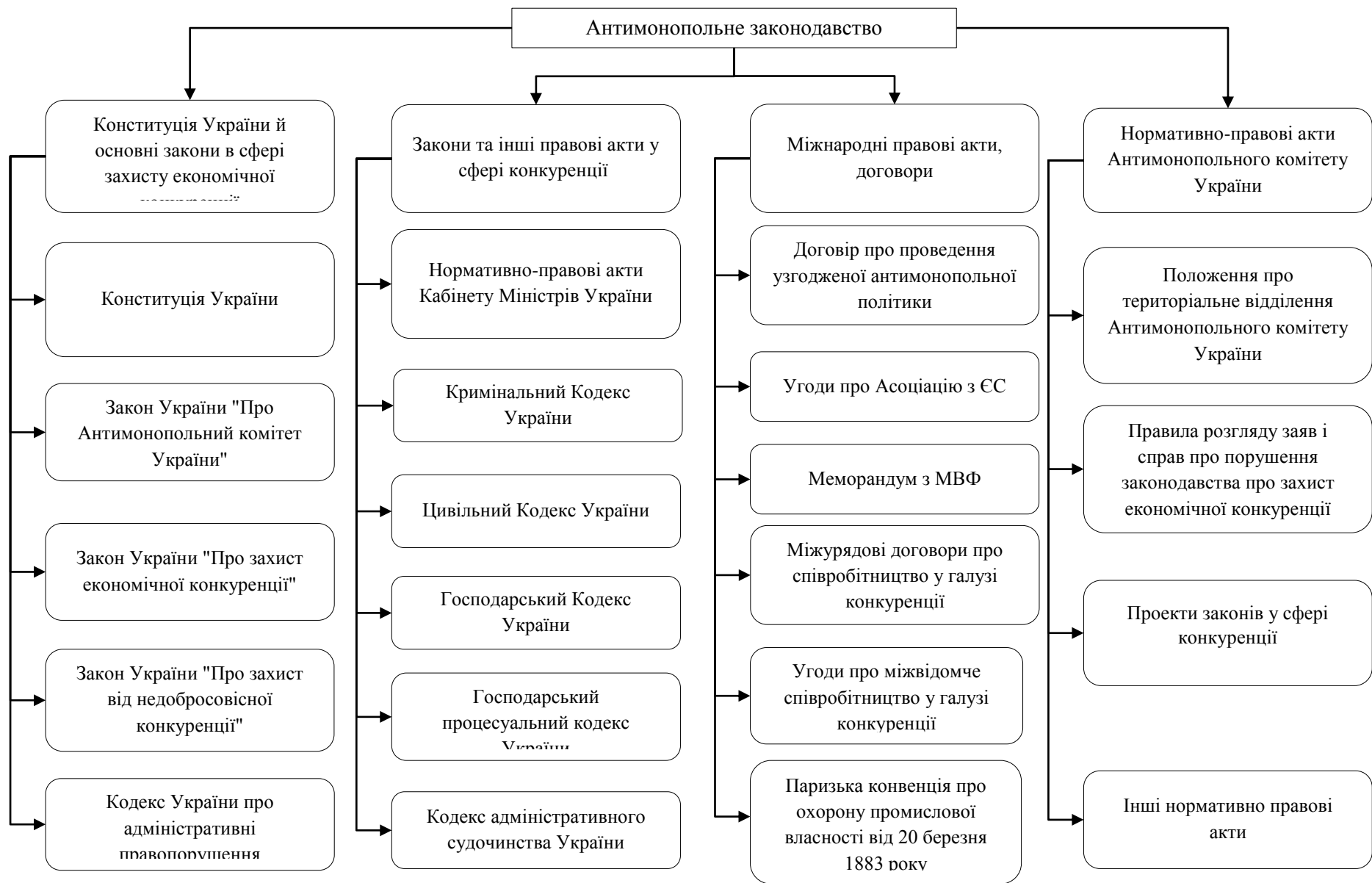

Рис. 2.1. Нормативно-правова база АМКУ (узагальнено автором [110-117])

Дана політика характеризується постійним розширенням своїх повноважень на міжнародній арені шляхом підписання угод, договорів, меморандумів, тощо з іншими країнами світу. Крім того можливі ситуації, коли країні доводиться припиняти своє співробітництво з іншими державами, що також впливає на структуру антимонопольної політики та її функціонування.

Історія формування антимонопольного законодавства та як наслідок антимонопольної політики в цілому базується на врахуванні ситуації, що слалася в економіці країни. Таким чином з плином часу та зміни ринкової ситуації – змінювалася і антимонопольна політика. На початку її формування спостерігався значний рівень монополізації та концентрації економіки за рахунок переходу від планової до ринкової економіки.

Закінчення формування антимонопольного законодавства та розвиток конкурентних відносин сприяло переправленню акценту антимонопольної політики з демонополізації на контроль за дотриманням антимонопольного законодавства при процесах приватизації як суб'єктами господарювання так і органами державної влади.

Наступним кроком у формуванні антимонопольного законодавства стало закріплення сформованого антимонопольного законодавства та збалансування інтересів суспільства при регулюванні діяльності суб'єктів природних монополій.

Подальший розвиток конкурентних відносин обумовив необхідність захисту економічної конкуренції та сприянню розвитку ефективного економічного середовища.

Важливо зазначити, що етапи формування антимонопольної політики не виключають один одного, а тільки доповнюють та перенаправляють основні зусилля на нові пріоритетні напрями, що формуються в наслідок розвитку ринкових відносин, при подальшій підтримці та розвитку всіх раніше сформованих напрямів регулювання.

Етап який можна охарактеризувати як поточний, направлений на розвиток конкуренції на товарних ринках як засобу забезпечення сталого

економічного зростання. Важливим елементом кожного етапу формування антимонопольної політики держави, є визначення поточної ситуації що складається у всій економіці країни, у кожній окремій галузі і на кожному окремому ринку.

Одним із напрямів антимонопольного регулювання та антимонопольної політики, що допомагає оцінити ситуацію, що складається в економіці країни є моніторинг та припинення порушень антимонопольного законодавства. При чому саме типи порушень антимонопольного законодавства відображають не тільки поточну ситуацію, а й можливі загрози функціонування економічної конкуренції.

Структуру порушень антимонопольного законодавства у період з 2017 по 2021 рр. за типами порушень представлено у табл.2.2.

Таблиця 2.2

Типи порушень антимонопольного законодавства за роками

Тип порушення	Кількість порушень				
	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
Зловживання монопольним становищем	795	216	268	227	185
Антиконкурентні дії органів влади	610	454	457	162	188
Інші порушення	457	243	379	211	271
Антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання	317	263	799	877	920
Недобросовісна конкуренція	256	168	168	147	110

Укладено автором на основі звітів АМКУ [5]

Дані порушення є найчастішими, що спостерігаються на усіх ринках країни. Структуру порушень можна розбити на більш менші сектори та типи порушень, але саме таке групування к представлено на сайті антимонопольного комітету України та на думку автора являють собою достатню презентацію дійсних тенденцій в економіці України.

Розглядаючи порушення антимонопольного законодавства, що були припинені антимонопольним комітетом України, можна помітити тенденцію щодо скорочення зловживань саме монопольним, домінуючим положенням на ринку проте значне зростання саме анти конкурентних угоджених дій суб'єктів

господарювання. Було розглянуто темпи зростання порушень в абсолютних величинах та у відсотках щодо попереднього року. Так зловживання монополюним становищем зменшилися з 795 порушень в 2017 році до 185 у 2021 році. Також можна зазначити, що 2018 рік характеризується скороченням всіх типів порушень порівняно з 2017 роком в той же час у 2019 році спостерігається збільшення кількості порушень припинених антимонопольним комітетом України. У 2021 році знижається кількість зловживань монополюним становищем та недобросовісна конкуренція і водночас збільшуються порушення що стосуються анти конкурентних дій органів влади, анти конкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання та інші порушення. Саме анти конкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання зростають майже на протязі всього періоду аналізування та зростають з 317 порушень у 2017 році до 920 порушень у 2021 році, що свідчить саме про посилення тенденцій щодо олігополізації ринків. Даний аналіз представлено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка змін порушень антимонопольного законодавства за роками

Типи порушень	Роки									
	2017		2018		2019		2020		2021	
	Шт	%	Шт	%	Шт	%	Шт	%	Шт	%
Зловживання монополюним становищем	-	-	-579	27%	52	124%	-41	85%	-42	81%
Анти конкурентні дії органів влади	-	-	-156	74%	3	101%	-295	35%	26	116%
Інші порушення	-	-	-214	53%	136	156%	-168	56%	60	128%
Анти конкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання	-	-	-54	83%	536	304%	78	110%	43	105%
Недобросовісна конкуренція	-	-	-88	66%	0	100%	-21	88%	-37	75%

Розраховано автором на основі звітів АМКУ[5].

Також необхідно враховувати і структуру порушень за різними галузями економіки. В різних галузях національної економіки, за весь період дослідження, умови розвитку конкуренції та кількість порушень саме. Найбільша частка

порушень антимонопольного законодавства, що були припинені антимонопольним комітетом України було зафіксовано у агропромисловому комплексі, високий рівень порушень у даному секторі спостерігається на протязі всього аналізованому періоду. Трійку найбільших секторів за порушеннями антимонопольного законодавства займають житлово-комунального господарства та у паливно-енергетичному комплексі. Високий рівень порушень також спостерігається і у інших секторах економіки, але вже з мінливою частотою. Загальні частки порушень за секторами економіки представлено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Структура порушень антимонопольного законодавства за галузями

Сектора економіки	Частка порушень, % за роками				
	2017	2018	2019	2020	2021
ЖКГ	14,58	16,8	15,1	18,7	12,5
АПК	10,64	28,1	11,7	14,7	16,6
ПЕК	10,6	2,7	-	16,4	5,5
Транспорт	9,36	5,3	8,4	8,9	5,1
Адмінпослуги	8,71	-	3,1	-	3
Охорона здоров'я, лікарські засоби та медичні засоби	7,39	7,5	7,3	6,9	4,9
Будівництво та будівельні матеріали	4,76	5,5	14,4	-	18,3
Збір, вивезення, перероблення та захоронення побутових відходів	3,86	-	5,8	3,1	-
Послуги землевпорядкування та послуги оренди нерухомого майна	2,71	2,2	6,8	4,2	1,1
Підключення об'єктів містобудування до інженерних мереж електро-, газо-, тепло-, водопостачання та водовідведення	1,15	-	-	-	-
Зв'язок та телекомунікації	1,03	2	1,7	2,7	2
Ритуальні послуги	0,9	1,5	-	0,6	-
Обслуговування та ремонт автомобілів	0,25	-	-	-	-
Супутні послуги при наданні адмінпослуг	0,04	-	-	-	-
Фінансова та страхова діяльність	-	2,3	0,9	2,1	1,9
Промисловість	-	-	6,4	1,5	4,1
Інші ринки	24,02	26,1	18,4	20,2	25
Всього	100	100	100	100	100

Укладено автором на основі звітів АМКУ[5].

Зменшення порушень зловживання монополюючим домінуючим положенням на ринку відбувається за рахунок підвищеного інтересу органів

антимонопольного контролю щодо діяльності монополій, що функціонують на всіх вищезазначених ринках.

Присутність монополізованих ринків України, де функціонує всього один суб'єкт господарювання, обумовлюється їх природніми особливостями. Тобто більша частина всіх монополій України є природними монополіями, де функціонування більшої кількості суб'єктів господарювання є невиправданим. Проте дане твердження може бути суперечливим, та залежати від політики держави в той чи інший період часу.

Доволі інформативною є інформація щодо функціонування суб'єктів природних монополій. За інформацією антимонопольного комітету України, станом на 2023 рік в економіці України функціонують 3871 суб'єкти природних монополій, причому 37 з них національні. За областями, суб'єкти природних монополій можна представити таким чином Рис. 2.2.

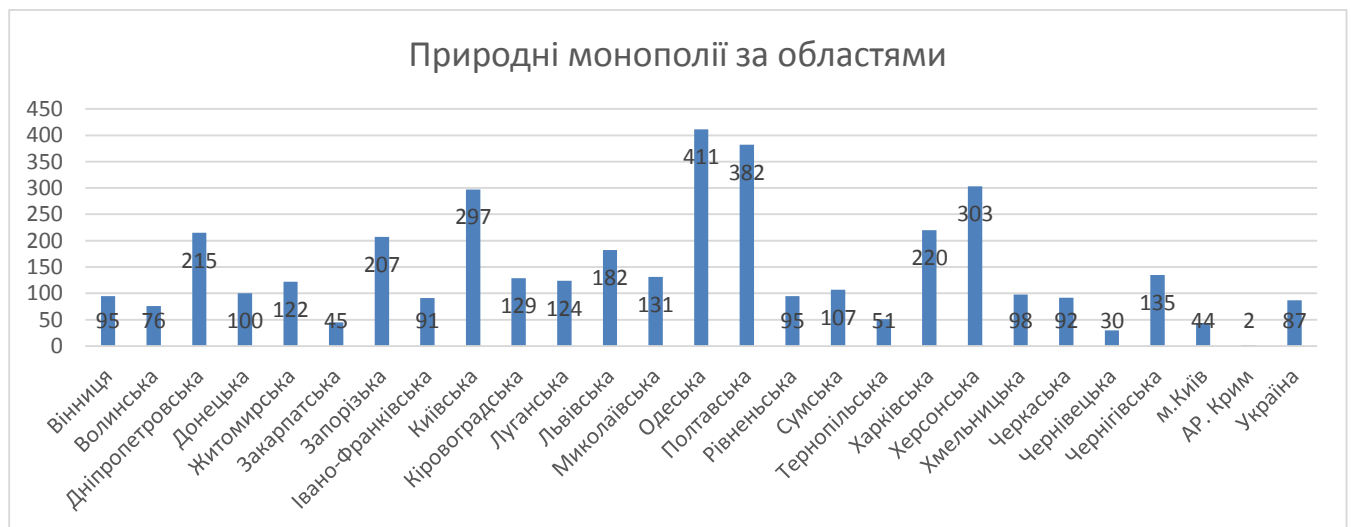

Рис. 2.2. Функціонування суб'єктів природних монополій за областями

Укладено автором на основі звітів АМКУ[5]

Варто зазначити, що не в усіх регіонах України функціонують суб'єкти природних монополій, що власне пов'язано з технологічними особливостями та передумовами функціонування природних монополій. Відповідно і найбільша

кількість даних компаній функціонують в областях з особливими природними або технологічними умовами існування.

Антиконкурентні дії органів влади направлені як на створення несприятливих чи дискримінаційних умов функціонування різних суб'єктів господарювання так і на надання переваг, що ставлять інших учасників ринку в привілейоване становище. Значна частка даних порушень відноситься до діяльності чи бездіяльності органів влади внаслідок якої спостерігається спотворення конкуренції що можуть призвести до спотворення конкуренції.

Анти конкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання включають в себе як найбільш очевидні порушення щодо спільного встановлення цін чи інших умов придбання або реалізації товарів різними суб'єктами господарювання, спільні дії, що призводять до спотворення конкуренції та інше. А також більш прихована діяльність суб'єктів господарювання за якої відбувається спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів тощо. Дані порушення стають можливими за умови змови суб'єктів господарювання умисної чи не умисної задля отримання переваг над іншими учасниками ринку. Саме такі порушення носять загрозу олігополізації ринків.

Олігопольні ринки характеризуються підвищеним ризиком можливих анти конкурентних змов, спільних дій суб'єктів господарювання, що можуть призвести до послаблення конкуренції, підвищенню цін чи створенню несприятливих умов господарювання.

Існування ринків з ознаками домінування одного суб'єкту господарювання, що при цьому не є монополією доволі поширені у добувній промисловості України (крім видобування вугілля, торфу та металевих руд), в окремих підгалузях машинобудування, хімічної промисловості, в обробленні відходів, на водному транспорті. Концентрація даних галузей економіки обумовлена значними бар'єрами для входження на ринок, а саме необхідності значних капіталовкладень, високої фондоємності, обмежений доступ до інфраструктури, тощо. Бар'єри для входження на ринок є як природними так і штучно створеними. Проте домінування суб'єктів господарювання, що

функціонують на ринку обумовлюється також і їхніми технологічними характеристиками, ефектом масштабу. Тобто природна складова бар'єрів входу носить значний характер. Також варто зазначити, що дана галузь економіки зазнає значного впливу з боку іноземних конкурентів.

Недобросовісна конкуренція характеризується поширенням недостовірної інформації, що може вводити в оману як інших суб'єктів господарювання так і споживачів кожного окремого ринку. Даний вид порушень може виражатися в використанні чужих позначень, дискредитації інших суб'єктів господарювання чи досягненні неправомірних умов функціонування.

Звісно, на ряді ринків з конкурентною структурою де спостерігається підвищення рівня ринкової концентрації, підвищення рівня концентрації не завжди носить негативний характер. За певних умов, що можуть бути пов'язані з розвитком та поширенням нових, прогресивніших форм господарювання, розвитку торгівельних зв'язків, тощо може призвести саме до загострення конкурентної боротьби між товаровиробниками.

Функціонування конкурентного середовища в Україні у період з 2017 2021 рік відбувалося за складних умов, різних передумови розвитку конкуренції на ринках, і як наслідок, частки підприємств, що діють на різних типах ринків. Крім того, в залежності від загальної економічної ситуації, кризових явищ, політичних рішень, тощо, ситуація може змінюватися. Періоди тимчасового зростання ВВП, покращення платоспроможності населення чередувалися з періодами кризи, зменшення платоспроможності, посиленням інфляційних процесів, погіршенням фінансових результатів діяльності підприємств, що в свою чергу безпосередньо впливало і на розвиток конкурентних відносин. У 2022 році ситуація погіршилася через військову агресію російських військових формувань по відношенню до України. Негативні наслідки включають в себе не лише скорочення товаровиробників на різних ринках та підвищення загальної невизначеності, але і відсутність достовірної та повної інформації щодо функціонування всіх суб'єктів господарювання. Це унеможлиблює достовірний аналіз ситуації.

Проте, не зважаючи на значні складнощі, які спідкали економіку України в період військової агресії, вже сформовані тенденції та показники розвитку ринків дозволяють зробити інформативний аналіз ринкової ситуації, концентрації та монополізації ринків.

Для більш детального аналізу різних ринків та особливостей їх функціонування в період, що може бути оцінено найбільш достовірно, було проведено кластерний аналіз цих галузей. Вихідні дані для 2021 року та результати кластерного аналізу представлено у табл. 2.5 та 2.6.

Проведення аналізу базується на конкурентному середовищі для різних ринків, а саме структурі порушень антимонопольного законодавства на кожному окремому ринку, що представлено у звітах антимонопольного комітету України. А також на аналізі економічних показників, представлених державною службою статистики стосовно ВВП, що виробляє кожна окрема галузь, кількості товаровиробників на кожному ринку, їх обсяг реалізованої продукції, фінансові показники, фінансові результати, оборотні активи, власний капітал тощо, а також розрахункові показники, такі як коефіцієнти оборотності активів, фондвіддачі та продуктивність операційної трудової діяльності (ПОТ).

Варто зазначити, що навіть при первинному аналізі виділяються галузі з певними особливостями, притаманними самі цій галузі. Так Водопостачання; каналізація, поводження з відходами є галузю з найбільшою кількістю порушень пов'язаних зі зловживаннями монопольним становищем та антиконкурентних дій органів влади. Дані показники у сукупності з малою кількістю компаній на ринку та незначною часткою ВВП, що виготовляє галузь свідчить і про значний ступінь монополізації галузі і про доцільність концентрації та необхідність державного регулювання даної галузі. З іншого боку, у раді галузей порушення антимонопольного законодавства були взагалі відсутні, це може свідчити і як про високий ступінь розвитку конкуренції у галузі, так і про неефективність інструментів оцінки, за допомогою яких проводиться аналіз концентрації та монополізації, що обумовлює необхідність більш глибоких досліджень.

Таблиця 2.5

Економічні показники функціонування різних галузей економіки за 2021 рік

№	Вид діяльності	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
		Антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання	Зловживання монопольним становищем	Антиконкурентні дії органів влади	Недобросовісна конкуренція	ВВП	кількість підприємств	Обсяг реалізованої продукції	Фінансові результати	оборотні активи	власний капітал	кількість зайнятих	ПОТ	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	коефіцієнт фондо-віддачі
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	21,6	2,1	2	22,7	593367	70803	910302205	21677,4	185412,4	149276,8	2692,7	338,06	4,91	6,10
2	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	17	0,25	0	6,3	351148	1745	614350601,1	-13264,1	33238,79	30922,11	2313,2	265,58	18,48	19,87
3	Переробна промисловість	1,7	0,25	0	6,4	560527	123108	2908709919	-3041298,5	702368,75	653414,97	2257,46	1288,49	4,14	4,45
4	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	3,3	13,9	1	2,7	180944	110393	1415923268	120931	10159,78	9451,66	32,65	43366,72	139,37	149,81
5	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1,5	50,5	44,5	0,9	19143	5883	60424510,5	-13539,7	10159,78	9451,66	32,65	1850,67	5,95	6,39
6	Будівництво	28,6	0	0	1,8	150312	56627	539503339,6	-27288,4	163950,1	27568,8	690,8	780,98	3,29	19,57
7	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	25,5	2,7	25	12,7	742123	777419	5994849519	-128134,8	796276,1	100378,7	3604,7	1663,06	7,53	59,72
8	Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	4,3	3,2	3	2,7	295300	94633	654504205	-19703,9	104224,5	170037,3	961,0	681,07	6,28	3,85
9	Тимчасове розміщування й організація харчування	0	0	0	0	49166	69775	107285318,6	-6579	7680,4	8572,8	285,2	376,18	13,97	12,51
10	Інформація та телекомунікації	1,8	0	0	9,1	255635	284141	528450721,6	-15373,9	35102,9	27211,8	289,0	1828,55	15,05	19,42
11	Фінансова та страхова діяльність	1,4	1,1	1	1,8	161933	10571	145586208,4	35960,6	185170,4	126100,6	210,6	691,29	0,79	1,15
12	Операції з нерухомим майном	0,2	1,6	2	0,9	314763	94342	192779556,3	-105597,6	144797,8	134200,7	248,2	776,71	1,33	1,44
13	Професійна, наукова та технічна діяльність	0	0	0	0	157569	143210	451805110	-98958,1	241329,1	160916	422,2	1070,12	1,87	2,81
14	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,7	22,5	0	0	67873	54153	161138916,8	-9219,4	38440,1	158582	317,9	506,89	4,19	1,02
15	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0	0	0	0	31910	15829	20969029,9	-2911,4	7407,8	11391,8	178,7	117,34	2,83	1,84
16	Надання інших видів послуг	0	0	0	0	46637	110457	38020734,8	-16,1	1595,7	1308,6	364,5	104,31	23,83	29,05

Розраховано автором на основі даних державної служби статистики [40]

Таблиця 2.6

Результати кластерного аналізу 2021

Кластер	Характеристика	Вид діяльності	ВВП % Від загального	% від реалізованої продукції	Аналіз конкуренції
1	Кластери з найбільш значними економічними показниками свого функціонування, найбільші фінансові результати	7	18	40	Високий рівень конкуренції, незначна кількість монополізованих ринків, антиконкурентні узгоджені дії
2	Галузь потребують значних фінансових вкладень для свого функціонування, характеризуються значним власним капіталом та оборотними активами	3	14	20	Достатній рівень конкуренції, складність з входом на ринок, недобросовісна конкуренція
3	Специфічна галузь, що характеризується вузько направленими підприємствами	4	4,5	9,5	Значний ступінь концентрації та монополізації
4	Значний вклад у економічні результати, обсяг виробленої продукції та ВВП	1,2,6, 8,10,13	3-15	3-6	Значні бар'єри входу-виходу на ринок, значна кількість товаровиробників, загроза олігополізації ринків
5	Найменші показники економічної діяльності, значний показник оборотності оборотних активів, найменші результати, й незначні капіталовкладення	5,9,11, 12,14, 15,16	0,5-8	0-5	Відсутність бар'єрів входу-виходу, незначні порушення антимонопольного законодавства

Розраховано автором на основі даних державної служби статистики [40]

За результатами кластерного аналізу галузі економіки було поділено на 5 кластерів (табл 2.6.). Для зручності, кожній з галузей економіки було присвоєно свій порядковий номер, відповідно до їх порядкового номеру у початковій таблиці. А також на Рис. 2.3. представлено діаграму результатів кластерного аналізу за 2021 рік

Дана класифікація та роздрібнення на кластери різних галузей економіки відбувалася через аналіз дендрограми, отриманої за рахунок використання пакету аналізу «Статистика». Дендрограму представлено на Рис.2.3.

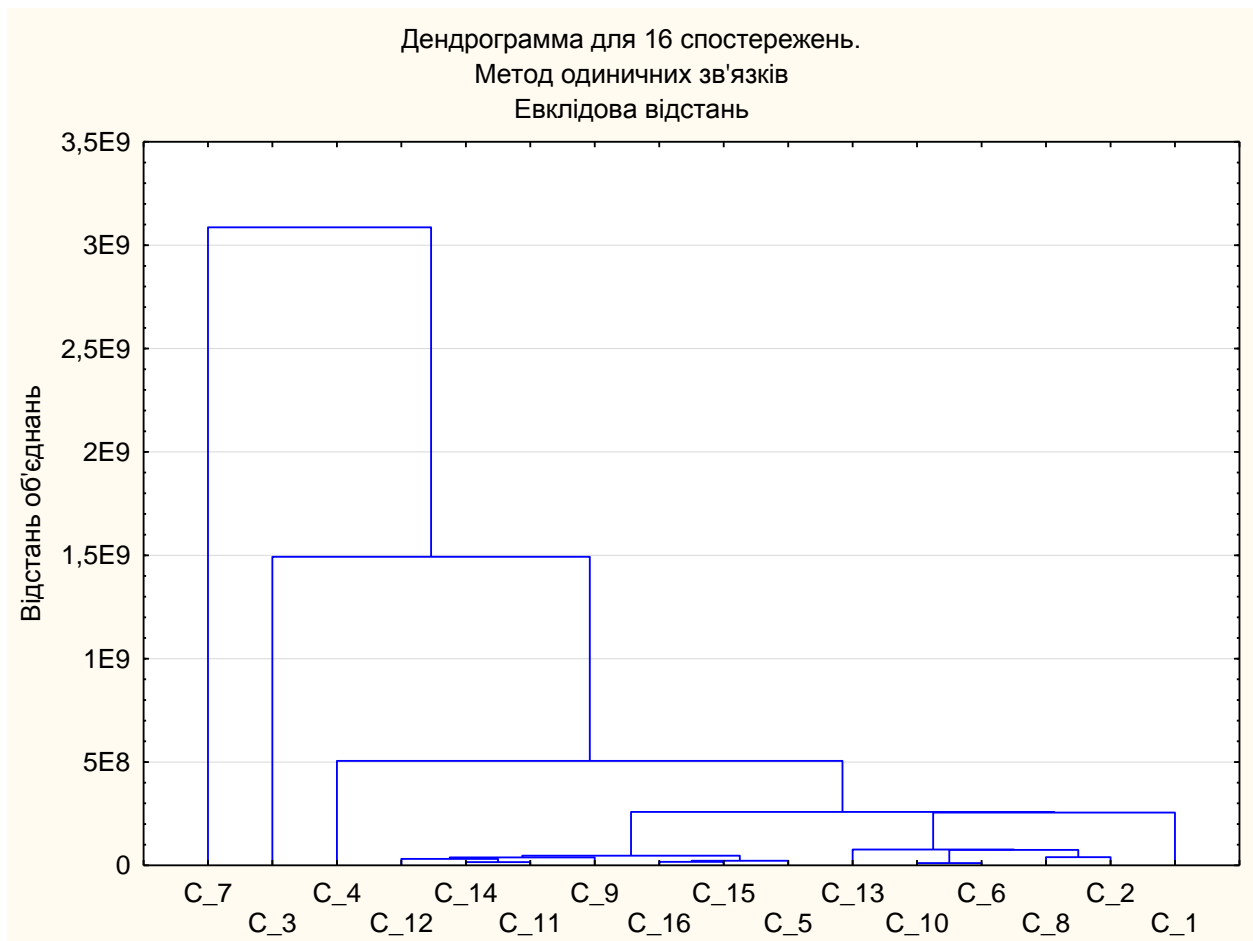

Рис. 2.3. Діаграма результатів кластерного аналізу за галузями економіки 2021р. (розраховано автором на даних державної служби статистики [40])

З діаграми видно, що велика кількість галузей групуються в один кластер і серед усіх присутні галузі, що явно відрізняються від усіх інших галузей. На протязі всього аналізованого періоду серед галузей можна виділити 7, 3, та 4 та

галузі, яким відповідають – «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів(7)», «Переробна промисловість(3)», та «Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря(4)». Ці галузі суттєво відрізняються від інших галузей, про що свідчать значні відстані між даними галузями у кластерному аналізі та іншими галузями.

«Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів(7)» - займає одну з провідних позицій, виокремлюється у окремий кластер. Ключовими відмінностями даного кластеру від інших кластерів можна вважати значний рівень конкуренції, найбільшу кількість товаровиробників, легкістю входу-виходу з ринку, що в свою чергу обумовлює найбільший обсяг реалізації продукції та найбільшу частку у ВВП. При чому продуктивність праці даної галузі суттєво не відрізняється від інших галузей. АМКУ також було виявлено велику кількість порушень направлених на анти конкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання, що може свідчити про різні типи змов між суб'єктами господарювання, тобто загрозу олігополії. За результатами 2021 року дана галузь є збитковою. Поясненням збитковості галузі можуть слугувати кризові явища в економіці, які можуть пояснюватися як зменшенням реального доходу населення так і надмірною тінізацією економіки, перерозподілом економіки у інші сектори.

Наступна галузь, «Переробна промисловість(3)» також займає значну частку обсягу реалізованої продукції та ВВП. І знову продуктивність праці на середньому рівні. Проте в даній галузі порушення антимонопольного законодавства спостерігаються значно рідше, а найбільша кількість порушень характеризується саме як недобросовісна конкуренція.

«Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря(4)» в свою чергу має найбільшу продуктивність праці серед усіх галузей економіки. Частка галузі у загальному ВВП та реалізованій продукції не значна, так само як і порушення антимонопольного законодавства. Дану галузь можна охарактеризувати як ту, якій притаманна не значна кількість підприємств,

обумовлена складністю виробничого процесу, природними бар'єрами входу на ринок, а значить і монополізацією галузі.

Доволі специфічним є групування галузей, що включаються в себе «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство(1)», «Добувна промисловість і розроблення кар'єрів(2)», «Будівництво(6)», «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність(8)», «Інформація та телекомунікації(10)», та «Професійну, наукову та технічну діяльність(13)». Вищезазначені галузі переважно потребують значних капіталовкладень в підприємства для забезпечення їх функціонування, мають порівняльно значні бар'єри для входу виходу з ринків. Проте в даних галузях може функціонувати значна кількість товаровиробників, якщо вони відповідатимуть певним вимогам, що встановлюються регуляторами ринку. Велика кількість товаровиробників на даних ринках також слугують причинами значної кількості порушень антимонопольного законодавства шляхом антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, що також характеризує дані ринки як олігопольні або на яких існує загроза олігополізації.

Остання група галузей, що включає «Водопостачання; каналізація, поводження з відходами(5)», «Тимчасове розміщування й організація харчування(9)», «Фінансова та страхова діяльність(11)», «Операції з нерухомим майном(12)», «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування(14)», «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (15)», «Надання інших видів послуг (16)», має найменші показники частки ВВП, обсягів реалізованої продукції та продуктивності праці. Крім того показники, що відповідають за порушення антимонопольного законодавства у даній галузі також незначні. Винятком серед зазначених галузей є Водопостачання; каналізація, поводження з відходами(5)», що характеризується великою кількістю порушень пов'язаних зі зловживанням монопольним становищем та анти конкурентними діями органів влади. Проте, за рахунок інших показників, дана галузь не виокремлюється у окремий кластер. В цілому зазначені галузі можуть характеризуватися як галузі що не мають значних бар'єрів для входу

виходу на ринок, не потребують значних капіталовкладень для підприємств, що функціонують на ринку та не складають значну частину ВВП чи обсяг реалізованої продукції.

Отже, розділення галузей економіки на кластери дозволяє більш детально проаналізувати особливості їх функціонування окремо. Ці особливості впливають на загальну конкурентну ситуацію на кожному з ринків. Отримані кластери дають змогу краще зрозуміти динаміку конкуренції на різних ринках, використовуючи економічні показники та результати діяльності різних галузей. Це дозволяє виокремити особливості та ключові характеристики кожного з секторів економіки.

Однією з найбільш цікавих галузей економіки, що аналізувалося можна назвати «Оптову та роздрібну торгівлю; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів(7)», яка займає провідне положення, характеризується значними фінансовими результатами, обсягу реалізованої продукції та оборотних активів що робить галузь надзвичайно цікавою. Галузь характеризується значним розвитком конкурентного середовища, що разом з особливостями її функціонування робить її надзвичайно важливою як для звичайних споживачів так і для органів державної влади. Саме тому на думку автора подальший аналіз даної галузі, а саме певних складових її частин є важливим у розгляді питань концентрації та монополізації економіки.

Подальший аналіз має включати в себе аналіз структури ринків, типу ринків, загальної конкурентної ситуації на ринку та процесів що відбуваються на ньому. Це дасть змогу зрозуміти особливості його розвитку, причини функціонування притаманної йому структури та типу, а також дасть змогу реагувати на його зміни та регулювати його діяльність за даної потреби.

2.2. Методичні підходи щодо визначення рівня монополізації та концентрації в економіці

Вивчення структури ринку, його типу і економічних процесів, що відбуваються на ньому, пов'язане з визначенням стану конкурентного середовища, його оцінкою і дослідженням можливостей обмеження або розвитку конкуренції.

Загострення конкуренції між виробниками товарів є ключовим фактором, що спонукає різних суб'єктів господарювання до консолідації та об'єднання. Це один із широко використовуваних методів підвищення конкурентоспроможності, що призводить до зростання рівня ринкової концентрації.

Саме тому обґрунтування ринкової концентрації та монополізації вимагає відповідної системи оцінювання та аналізу ринку. Це дозволить органам антимонопольного контролю не лише робити оцінку ринкової ситуації, а й розробити подальші стратегії дій, спрямованих на загальний розвиток всіх учасників господарювання на ринку і економіки в цілому.

На думку Удалова Т. [141 с.220] аналіз ринку здійснюється з метою дослідження стану конкурентного середовища, й визначення можливості чи умов, що можуть призвести до обмеження або ослаблення конкуренції на ринку. На основі результатів аналізу можна зробити висновок щодо стану конкурентної ситуації на ринку і відповідно до цього прийняти рішення щодо застосування різних заходів для захисту або розвитку конкуренції.

Але не дивлячись на те, що в останні роки питання конкуренції та ступеня монополізації стають дедалі актуальнішими, досліджень що направлені на висвітлення показників ринкової концентрації та конкуренції не достатньо. Теоретичне та практичне застосування показників, направлених на встановлення рівня концентрації та монополізації, а також особливостей концентрації ринку та виявлення тенденцій цього процесу потребує уточнення.

За дослідженням автора [65 с.66-72] антимонопольне регулювання та антимонопольна політика направлені як на регулювання вже монополізованих ринків, так і на ринки з конкурентною структурою. Як зазначає Костюк Г. [77] розвиток конкуренції супроводжується конкурентною боротьбою, а однією з найбільш розвинених форм конкурентної боротьби стає концентрація, яка в свою чергу веде до домінування певного суб'єкту господарювання на ринку. Держава, повинна сприяти розвитку саме конкурентних відносин та не допускати концентрацію та монополізацію ринків. Кузьменко О. [79 с.86] також зазначає, що процеси концентрації та монополізації ринку потребують значної уваги з боку органів державного регулювання і контролю.

В економічній літературі існує велика кількість підходів щодо визначення поняття та сутності концентрації на ринку, зазначає Филюк В. [146 с.132]. Зокрема Ігнатюк А. [57 с. 380] визначає концентрацію ринку, як характеристику його структури, яка відображає відносну величину та кількість фірм, що пропонують продукцію. Як зазначає Мартинчик О. [91 с.151] визначення стану конкурентного середовища здійснюється за допомогою діагностики, яка є засобом, методом і інструментом комплексного дослідження маркетингових і, зокрема, конкурентних відносин.

Бойко Л. [13] зазначає, що існує ціла система кількісних та якісних показників, які дозволяють оцінити рівень економічної концентрації окремого ринку або галузі. У світовій практиці для оцінки рівня концентрації та монополізації ринків використовуються: коефіцієнт концентрації, відносний коефіцієнт концентрації, індекс Херфіндаля-Хіршмана, коефіцієнт Лінда, коефіцієнт варіації, коефіцієнт Джині, коефіцієнт ентропі, коефіцієнт Розенблюта (Холла-Тайдмана) [14,60,65,68]. Всі ці коефіцієнти мають певні переваги та недоліки (табл. 2.7.)

Таблиця 2.7

Коефіцієнти визначення рівня концентрації на ринку

Назва коефіцієнту	Розрахунок	Пояснення	Кількість підприємств, що аналізуються	Переваги	Недоліки	Зміст підходу
Коефіцієнт концентрації	$CR_n = \sum_{i=1}^n S_i$	S_i – частка продажів i -ого товаровиробника в обсязі реалізації ринку, а n – кількість фірм взятих для розрахунку даного коефіцієнту	від 1 до 8	потрібно відносно небагато інформації	не враховуються всі інші підприємства на ринку, а також не зважає на співвідношення фірм	відношення реалізації продукції найбільших товаровиробників до загального обсягу випуску
Коефіцієнт відносної концентрації	$K = \frac{(20 + 3\beta)}{\alpha}$	β – частка кількості найбільших підприємств ринку в загальній чисельності підприємств, а α – доля продажів даних підприємств в загальному обсязі реалізованої продукції	великі підприємства	охоплення всіх підприємств	неможливість визначення впливу великих підприємств на маленькі	характеризує співвідношення числа найбільших підприємств на ринку та долі товару, що вони контролюють
Коефіцієнт Хірфіндаля-Хіршмана	$HHI = \sum_{i=1}^n S_i^2$	S_i^2 сума квадратів часток всіх підприємств, діючих на ринку	всі	можливість визначення рівня монополізації ринку	важкість у доступі до інформації щодо долі всіх підприємств на ринку, та розрахунок у разі великої кількості підприємств	найбільш популярний узагальнюючий показник враховує як чисельність підприємств, так і нерівність їх положення на ринку, характеризує рівень монополізації
Коефіцієнт Лінда	$L = \frac{1}{n(n-1)} \sum_{i=1}^n Q_i$	n кількість великих підприємств (не менше 2-х), а Q_i – відношення середньої частки доли i -го підприємства до частки n – i підприємств	до 10	визначення можливих кордонів олігополії	не дає оцінку концентрації як токової	дозволяє визначити можливі межі монопольних чи олігопольних утворень

Продовження таблиці 2.7

Індекс Джині	$G = \frac{1}{nA_n} \sum_{i=1}^n (i-1)A_i - iA_{i-1} $	де A_i — накопичене (кумулятивне) значення часток і найбільших фірм ринку; n — кількість фірм на ринку.	всі	графічно зображено частки ринку всіх підприємств	важкість у доступі до інформації щодо долі всіх підприємств на ринку, та розрахунок у разі великої кількості підприємств	дозволяє визначити нерівність розподілу часток ринку серед підприємств
Коефіцієнту Розенблота (Холла-Тайдмана)	$HT = \frac{1}{2 \sum_{i=1}^n R_i S_i - 1}$	R_i – ранг і-ого підприємства на ринку (за скороченням, найбільше підприємство має ранг 1); S_i – доля продажів і-ого підприємства на ринку	всі, але з акцентом лише на великі підприємства	визначаються вплив великих підприємств, з урахуванням рангу кожного	важкість у доступі до інформації щодо долі всіх підприємств на ринку, та розрахунок у разі великої кількості підприємств; не враховує можливі змови	розраховується на основі співвідношення рангів фірм та їх ринкових часток
Коефіцієнт ентропії	$E_1 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n S_i \ln \frac{1}{S_i}$	де S_i — частка продаж і-ої фірми на товарному ринку; n - кількість фірм, що діють на ринку;	всі	дозволяють не лише аналізувати тенденції, що відбуваються на одному і тому ж товарному ринку за певний період часу, але і співвідносять різні типи ринків	важкість дослідження пов'язана з часовими межами	являє собою середню частку підприємств, що діють на ринку, виважену по натуральному логарифму зворотного їй величини
	$E_2 = 100 \sum_{i=1}^n (S_i \ln S_i)$					
Дисперсія	$\sigma^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (\ln S_i - \ln \bar{S})^2$	де S_i - доля фірми на ринку, $\bar{S}$ – середня доля ринку, що дорівнює $1/n$; n – число фірм на ринку	всі	дозволяють визначити нерівність розподілу ринкових часток між учасниками ринку	не надає оцінку конкурентного середовища взагалі	характеризує можливе ринкове домінування підприємств через нерівність їх розмірів і визначається як відхилення ринкових часток усіх підприємств на ринку

Узагальнено автором на основі [14,60,65,68]

Представлена таблиця підтверджується аналізом ринків реального сектору економіки. Серед великого різноманіття товарних ринків, що представлені у торгівельному секторі економіки виділяємо ринок безалкогольних напоїв, що ділиться на ринок «зігріваючих» напоїв, чай та кава, а також на «прохолоджуючі» напої, солодкі безалкогольні води. Дані ринки схожі за своєю структурою, проте мають і значні відмінності, які в контексті антимонопольного регулювання можуть відігравати ключову роль. Зокрема ці відмінності стосуються сегментації ринку. Ринок чаю має складну конкурентну структуру, якій притаманні як розвиток конкурентних відносин, так і посилення концентрації та монополізації, що обумовлює можливість товаровиробників зловживати своїм домінуючим положенням. Отже, розглянемо особливості застосування даних методик на ринку чаю України, що являє собою складову товарного ринку України.

При аналізі загальної економічної ситуації в Україні, а також порушень антимонопольного законодавства та ринку чаю, були використані дані до 2022 року. Хоча дані Державної служби статистики доступні і за 2022, і за 2023 рік, автор вважає, що вони не є репрезентативними через вплив військової агресії російських збройних формувань.

Військова агресія суттєво вплинула на загальну економічну ситуацію в Україні, включаючи її антимонопольну складову. Це проявилось, зокрема, у припиненні діяльності товаровиробників, які займали значну частку ринку. Наприклад, Ahmad TEA, виробничі потужності якого знаходились у Харківській області, був змушений призупинити свою діяльність на невизначений період, що призвело до необхідності відновлення позицій на ринку.

Крім припинення діяльності Ahmad TEA, немає даних про менш відомих товаровиробників, які хоча і займають меншу частку ринку, але відіграють важливу роль у визначенні коефіцієнтів концентрації та монополізації. Це ускладнює аналіз ринку чаю, оскільки відсутня інформація про всіх гравців ринку, що є критично важливим для точного оцінювання його структури та динаміки.

Військова агресія суттєво вплинула на економіку України, включаючи ринок чаю та антимонопольну ситуацію. Відсутність актуальної та репрезентативної інформації про всіх гравців ринку ускладнює аналіз та прийняття рішень. Тому дані до 2022 року залишаються ключовими для розуміння основних тенденцій і стану ринку чаю в Україні.

Варто також зазначити, що відсутність надійних даних ускладнює планування та розробку ефективних стратегій для відновлення економіки та нормалізації ринкових умов. Товаровиробники, які залишилися на ринку, стикаються з проблемами щодо прогнозування попиту, управління ланцюгами постачання та визначення оптимальних цінових стратегій. Це особливо важливо для галузей, які залежать від стабільних умов та прогнозованості, таких як ринок чаю. Таким чином, майбутні дослідження та економічні прогнози повинні враховувати не лише поточну економічну ситуацію, але й можливі шоки та невизначеність, які можуть виникнути внаслідок військових дій та інших непередбачуваних факторів.

Отже на основі аналізу ринку чаю представимо сильні та слабкі сторони кожного з коефіцієнтів аналізу концентрації та монополізації економіки.

За даними дослідження [3] Українці стабільно купують чай більше одного разу на місяць. Обсяг споживання чаю українцями за різними оцінками коливається від 22 до 24 тон щорічно. Щорічно український споживач вживає 500-600 грамів чаю, такий показник зберігається незмінним протягом кількох років.. Цінова та видова сегментація ринку різноманітна. Споживачі обирають різні види чаю за різними ціновими сегментами від економ до преміум класу.

Тенденції останніх років свідчать про стабільне зростання обсягу виробництва чаю на ринку. Середньорічний темп зростання (у натуральному вираженні) у період з 2017 по 2021 роки складає 14-16%.

До початку 2021 року на українському чайному ринку налічувалося близько 100 торгових марок. Останні кілька років (2017-2021 рр.) На ринку чаю України лідирує п'ятірка виробників, до яких також можна додати ще п'ять виробників цього напою (табл.2.8):

Таблиця 2.8

Виробництво чаю в Україні за найбільшими торговими марками (%)

№	Виробник	Роки				
		2017	2018	2019	2020	2021
1	Greenfield	15,6	18	17,6	17,3	17
2	Unilever (Lipton)	12,5	11,5	13,25	13,75	14
3	AhmadTea	11,4	11	12,9	13,2	12,8
4	Майський чай	4,6	3,9	4,4	5,2	6,8
5	Batik	5,8	7,5	6,7	6,1	5,5
6	Бесіда	5,5	5,7	5,4	5,5	5,2
7	Akbar	3,2	3,2	4,5	5	4,2
8	Curtis	3,9	4,3	4,3	4,7	4,2
9	Принцеса Ява, Нурі, Гіта, Канді	5,2	3,5	3,9	4,3	4
10	Tess	4,3	2,7	3,5	4	3,8
11	Інші	28	28,7	23,55	20,95	22,5
	Всього	100	100	100	100	100

Узагальнено автором на основі маркетингових досліджень [2,3,4,118].

Таким чином, на 10 торговельних марок у 2021р. припадає 77,5% всього ринку чаю, тобто на 90, що залишилося, припадає всього 22,5% ринку. На основі проведеного аналізу даного ринку з використанням методів оцінки ринкової концентрації, було отримано результати, представлені у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Результати аналізу ринку чаю України за торговельними марками

Коефіцієнт		Значення	Характеристика
Коефіцієнт концентрації	CR1	17	ринок є помірно концентрованим
	CR2	32	
	CR3	43,8	
	CR4	50,6	ринок високо-концентрованої олігополії
	CR8	69,7	ринок низько концентрований
Коефіцієнт відносної концентрації	K	0,5	на ринку спостерігається висока концентрація та значний ступінь ринкової влади
Коефіцієнт Хірфіндаля-Хіршмана	HHI	818	ринок є низько концентрованим
Індекс Джині	G	0,7	свідчить про нерівномірність розподілу ринкових часток між учасниками ринку, а також про певну концентрацію фірм на ринку

Продовження таблиці 2.9

Коефіцієнт		Значення	Характеристика
Коефіцієнту Розенблюта (Холла-Тайдмана)	HT	0,033	певний ступінь концентрації на ринку
Коефіцієнт ентропії	E1	2,14	підвищення економічної невизначеності, пов'язаної зі скороченням рівня концентрації продавців на ринку
	E2	-139,11	пояснюються великим розривом між ведучими товаровиробниками та всіма іншими за часткою ринку, що вони контролюють
Дисперсія	σ^2	0,39	розрив між провідними товаровиробниками і іншими компаніями доволі великий

Розраховано автором на основі маркетингових досліджень [2,3,4,118].

Розглянемо кожен коефіцієнт більш детально. Так Коефіцієнт концентрації дає змогу оцінити вплив провідних товаровиробників на ринок. Науковці та практики антимонопольного регулювання виділяють CR1, CR3, CR4 та CR8 що аналізують 1,3,4 та 8 провідних підприємств відповідно. Найчастіше використовують лише перші два коефіцієнти, 1 та 3, проте, як видно з дослідження ринку використання перших двох коефіцієнтів не є достатнім. За даного аналізу ігноруються всі інші підприємства. Тобто така оцінка є обмеженою і вже використання 4 та 8 коефіцієнтів призводять до уточнення ринкової ситуації, що в даному випадку змінюється з конкурентної до олігопольної а потім знову до помірної.

Підвищена концентрація на ринку підтверджується і коефіцієнтом відносної концентрації, який дає змогу охарактеризувати ступінь концентрації та ринкової влади на ринку. Проте даний коефіцієнт не дає змогу оцінити ступінь концентрації на ринку та визначення ступеня ринкової влади, що притаманна кожному окремому ринку.

Ступінь концентрації ринку визначається за допомогою використання коефіцієнта Хірфіндаля-Хіршмана, що є альтернативним для коефіцієнту концентрації. Суттєвим недоліком даного коефіцієнту є необхідність отримання інформації щодо часток ринку всіх підприємств, що функціонують на кожному

окремому ринку. Збір даної інформації є складним та довготривалим процесом, що ускладнює процес аналізу ринкової концентрації. Крім того серед науковців відсутня єдність підходів щодо інтерпретації результатів даного коефіцієнту. Головним чином це пов'язано з різноплановістю підходів до антимонопольного регулювання, пов'язаних з особливостями функціонування різних економічних систем. Таки чином використання даного коефіцієнту пов'язано з певними складнощами та неоднорідністю його трактування.

Концентрація фірм на ринку а також розподіл ринкових часток визначається за використання коефіцієнта Джині, що дає змогу проілюструвати розподіл ринкових часток між учасниками ринку. Даний коефіцієнт також не дає змоги визначити який саме ступінь концентрації та ринкової влади присутній на ринку, проте наглядно демонструє розрив між провідними товаровиробниками ринку а іншими суб'єктами господарювання.

В продовження використання коефіцієнта джині використовується коефіцієнт дисперсії, що також дає змогу оцінити розрив між провідними товаровиробниками та іншими учасниками ринку.

Використання коефіцієнту Розенблюту за своїми характеристиками схожий з коефіцієнтом Хірфіндаля_Хіршмана. Він дає змогу оцінити ступінь ринкової влади на ринку. Проте даний коефіцієнт визначає лише присутність чи відсутність монопольної влади на ринку і є більш точним ніж коефіцієнт Хірфіндаля-Хіршмана.

Ситуація на ринку також визначається за рахунок використання коефіцієнтів ентропії та відносної ентропії. На відміну від раніше представлених коефіцієнтів дані дають змогу проаналізувати динаміку змін на ринку, хоча і не несуть економічного сенсу самі по собі. Аналіз динаміки змін на ринку дуже важливий для прийняття рішень щодо діяльності органів антимонопольного контролю.

У разі отримання результатів щодо наявності певної монопольної влади чи домінуючого положення на ринку доцільним є використання коефіцієнта

Лінда. Даний коефіцієнт дає змогу визначити межі олігопольної влади присутніх на ринку товаровиробників.

Кожен з показник може охарактеризувати ринок з певної його сторони, проте для комплексної оцінки ринку та його характеристики аналіз повинен включати всі показники, за винятком тих випадків, коли застосувати певний показник просто неможливо. Крім того досить складним є визначення доцільності використання кожного окремого показника у відповідній ситуації.

Не зважаючи на різноплановість коефіцієнтів, загальна ситуація на ринку може бути охарактеризована як гранична між конкурентною ситуацією та олігопольною, причому більш схожою на олігополію. Подальший аналіз, та визначення коефіцієнта Лінда, який засвідчує, можливість олігопольної влади (див. табл. 2.10.) свідчить про можливість існування олігопольної влади, потенційно можливих змов між першими двома торгівельними марками, що представлено на ринку.

Таблиця 2.10

Коефіцієнти Лінда для торгових марок на ринку чаю України

Рік	Коефіцієнт Лінда (L)									
2021	-	0,61	0,41	0,44	0,41	0,37	0,34	0,31	0,28	0,25
2020	-	0,63	0,41	0,47	0,43	0,37	0,33	0,29	0,26	0,24
2019	-	0,66	0,42	0,45	0,42	0,39	0,35	0,31	0,28	0,26
2018	-	0,78	0,49	0,43	0,4	0,38	0,36	0,33	0,31	0,29
2017	-	0,62	0,42	0,46	0,4	0,35	0,31	0,28	0,26	0,25

Розраховано автором на основі маркетингових досліджень [2,3,4,118].

З представленої таблиці видно, що коефіцієнт Лінда зменшується від 2-ого показника і до 3-ого, а 4-й вже йде на підвищення впродовж чотирьох останніх років, крім 2018, тобто отримуємо порушення неперервності показника L у 4х роках з 5. Це означає, що олігополію створюють 2 перших значних суб'єктів господарювання, які мають найбільші частини на ринку за останні 3 роки, і лише в 2018 році загроза олігопольної влади була відсутня.

Аналіз даного ринку у динаміці у період з 2017-2021 роки, дає змогу зробити дещо інші висновки. Результати дослідження представлено у табл. 2.11:

Таблиця 2.11

Результати аналізу ринку чаю України за торгівельними марками

Коефіцієнт		2017	2018	2019	2020	2021
Коефіцієнт концентрації	CR1	15,6	18	17,6	17,3	17
	CR3	46,1	39,5	40,5	43,75	44,25
	CR4	45,3	48	50,45	50,35	50,6
	CR8	64,9	65,4	69,05	70,75	69,7
Коефіцієнт відносної концентрації	K	1,187739	2,04819	1,1878	2,57576	1,86813
Коефіцієнт Хірфіндаля-Хіршмана	HHI	685,6	729,47	811,343	838,673	818,09
Індекс Джині	G	0,703	0,7075	0,7	0,6983	0,7
Коефіцієнту Розенблюта (Холла-Тайдмана)	HT	0,0335	0,034	0,033	0,0329	0,033
Коефіцієнт ентропії	E1	2,016	2	2,13	2,1855	2,14
	E2	-136,26	-134,31	-138,14	-140,41	-139,11
Дисперсія	σ^2	0,3945	0,39	0,39	0,4	0,39

Розраховано автором на основі маркетингових досліджень [2,3,4,118].

За даними цього аналізу, на ринку спостерігаються періодичні коливання. Протягом всього аналізованого періоду ситуація на ринку була схожа впродовж усіх років, тобто на ринку спостерігалася незначна концентрація, хоча коефіцієнти давали не однозначну оцінку. Коефіцієнти ентропії та варіації характеризують ринок як нестабільний, а розрив між великими товаровиробниками та малими характеризується як значний.

Кількість торгівельних марок на ринку змінюється динамічно. Це пояснюється відсутністю вхідних, або вихідних бар'єрів. Найбільша кількість торгівельних марок на ринку була представлена у 2017 році, у зв'язку з економічною кризою в країні їх кількість зменшилася.

Але впродовж більш детального аналізу, бачимо, що торгівельні марки, представлені на ринку відносяться ще до меншої кількості товаровиробників. Це пояснюється прагненням товаровиробників задовільнити різні сегменти споживачів як за видовою, так і за цінової диференціацією.

На відміну від лідируючих торгівельних марок, лідируючих товаровиробників, що функціонують на ринку вдвічі менше, в період з 2017-2021

їх кількість становить всього 5-7, що загалом становить чверть загальної кількості товаровиробників. Так за дослідженнями [118] станом на 2021 рік, загалом ринок чаю України насичувався лише за рахунок 18 підприємств, що за рахунок диверсифікації своєї продукції забезпечували існування на ринку близько 100 торгівельних марок.

Як зазначає Карпенко Н. [60 с.85] наведені коефіцієнти засновані на зіставленні масштабів фірми й ринку, на якому вона діє. Чим більше масштаб фірми у порівнянні з масштабом ринку, тим вище концентрація товаровиробників на ринку, тим вище концентрація на ринку та можливість присутності монопольної влади. Частка найбільших фірм на ринку служить характеристикою концентрації. Саме цей критерій лежить в основі визначення монопольної ситуації на ринку ряду країн. Вищезазначені коефіцієнти є найбільш розповсюдженими у світовій практиці аналізу конкурентної ситуації на ринку антимонопольними органами.

Окрему увагу слід приділити ще кільком показникам концентрації, які потребують більшого масиву даних для аналізу конкурентної ситуації на ринку, до того ж вони не є однозначними, мають певні умовності. Використання таких коефіцієнтів є доцільним у разі підозр антимонопольних органів у порушенні антимонопольного законодавства, можливих зловживань домінуючим положенням на ринку. Ці коефіцієнти більш точні, вони направлені на аналіз вже конкретних підприємств, їх діяльність та можливість впливати на ринок та конкурентів.

Проте особливості використання даних коефіцієнтів концентрації унеможлиблює їх використання при первинному аналізі ринку та ринкової ситуації. Використання даних коефіцієнтів можливо як органами антимонопольного регулювання так і учасниками ринку, потенційними інвесторами, тощо для отримання повної картини функціонування підприємств на ринку та прийняття відповідних рішень табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Коефіцієнти аналізу конкурентного середовища за фірмами

Коефіцієнт	Формула	Пояснення	Результат
Коефіцієнт Бейна	$VI = \frac{BP - NP}{VK}$	BP-Бухгалтерський прибуток NP-нормальний прибуток VK-власний капітал фірми	якщо норма прибутку на конкурентному ринку перевищує нормальну (конкурентну) норму, то це означає: або цьому виду інвестування надається перевага, або ринок не є вільно конкурентним
Коефіцієнт Тобіна	$q = \frac{P}{C}$	P – ринкова (зовнішня) вартість активів підприємства; C — внутрішня (відновлювальна) вартість активів підприємства.	якщо $P > C$, тобто $q > 1$, то це означає, що підприємство одержало позитивний економічний прибуток або очікує на нього
Індекс Лернера	$L = \frac{P - MC}{P}$	P – ринкова ціна; MC – граничні витрати виробництва товару	чим більше ціна реалізації фірми відхиляється від конкурентних норм, тим вище коефіцієнт Лернера
Індекс Папандреу	$C = I_j \frac{\Delta Q_{di} * P_j}{\Delta P_j Q_{di}}$	Q_{di} – обсяг попиту на товар фірми, що має монопольну владу, P_j – ціна конкурентів, I_j – коефіцієнт обмеженості потужностей конкурентів, що вимірюється як відношення потенційного підвищення випуску до зростання попиту на їх товар, що викликано пониженням ціни	показує, на скільки відсотків зміниться обсяг продажів фірми при зміні ціни конкуренту на 1 відсоток

Узагальнено автором на основі [14,60,65,68]

Дані показники у зв'язку зі складністю їх розрахунків рідше використовуються при аналізі конкурентної ситуації антимонопольними органами, проте їх використання є доцільним у разі первинного виявлення можливого зловживання монопольним чи домінуючим положенням на ринку певними фірмами, для більш детального їх аналізу.

Загалом кожна країна по своєму підходить до питань оцінки монопольного

положення на ринку, загальна характеристика провідних країн світу представлена у табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Підходи щодо визначення домінуючого положення на ринку

Країна	Підхід до обмежень та оцінки концентрації	Опис підходу	Необхідні умови для нормального функціонування
США	Структурний підхід до оцінки концентрації господарських структур	Використовують чіткі якісні та кількісні критерії, які дозволяють готувати обґрунтовані рішення про погодження чи заборону злиття компаній	ННІ < 1000
Японія	Заборонені певні засоби економічної концентрації	Заборонено сумішництво керівних посад в двох і більше конкуруючих фірмах, заборона приватної монополії	CR1 < 50%, CR2 < 75%
ЄС	Франція	Поведінковий підхід до оцінки заявленої концентрації Враховує реальні економічні умови, вплив глобальної конкуренції.	введення вимог про пропонування єдиної ціни, обов'язкової пропозиції та рівноправного доступу до інформації
	Німеччина		CR1 < 33%, CR2 < 50%, CR3 < 66%
Україна	Заборона зловживання домінуючим становищем на ринку	Недопущення зловживань панівним положенням на ринку	CR1 < 35%, CR2 < 50%, CR3 < 70%

Узагальнено автором на основі [5,165,166,170,172].

Не зважаючи на те, що світова практика має різні підходи до оцінки конкурентного середовища на ринку, що обумовлено різними історичними, соціокультурними, інституційними та іншими особливостями функціонування, загальні підходи щодо оцінки рівня концентрації та монополізації подібні.

Так, для оцінки ступеня монополізації ринку на практиці частіше за все

використовується концентраційний аналіз. Відповідно до нього виділяють 4 типи ринку (Табл. 2.14.):

Таблиця 2.14

Концентраційний аналіз

Характеристика ринку	CR-4	CR-8
висококонцентровані олігополії	$CR-4 > 65\%$	$CR-8 > 85\%$;
помірно-концентровані олігополії	$50\% < CR-4 < 65\%$	$70\% < CR-8 < 85\%$
низько-концентровані олігополії	$35\% < CR-4 < 50\%$	$45\% < CR-8 < 70\%$
неконцентровані ринки	$CR-4 < 35\%$	$CR-8 < 45\%$

Узагальнено автором на основі [5,165,166,170,172].

Хоча єдиного підходу щодо інтерпретації результатів індекса Хірфіндаля–Хіршмана немає, автори погоджуються лише в тому, що суттєвими для даного індексу є три типи ринку – неконцентровані, помірно-концентровані та високо-концентровані Табл. 2.15.

Таблиця 2.15

Підходи до характеристики коефіцієнта Хірфіндаля–Хіршмана

Коефіцієнт		Монопольне становище на ринку/висока концентрація	Ринок помірно концентрований	Ринок низько концентрований
Вітчизняна практика	ННІ	$1800 < \text{ННІ} < 10\ 000$	$1000 < \text{ННІ} < 1800$	$\text{ННІ} < 1000$
Зарубіжна практика	ННІ	$2,500 < \text{ННІ} < 10\ 000$	$1,500 < \text{ННІ} < 2,500$	$\text{ННІ} < 1,500$

Узагальнено автором на основі [5,165,166,170,172].

За допомогою використання коефіцієнта Хірфіндаля–Хіршмана невілюються деякі недоліки коефіцієнта концентрації. Проте дані коефіцієнти розглядають концентрацію з різних сторін, вони не є тотожними. Тож на думку автора, доцільно було б звести всі коефіцієнти концентрації в одну систему показників з порівняно однорідними результатами, що поліпшить змогу визначити ступінь концентрації ринку аналізуючи його з різних боків. Міжнародна практика використання коефіцієнтів концентрації для оцінки

ситуації на ринку свідчить про відсутність деяких характеристик, що дають оцінку ринку, ці характеристики та оцінки доцільним буде заповнити Табл.2.16.

Таблиця 2.16

Граничні показники концентрації ринку

Коефіцієнт		Монопольне становище на ринку/висока концентрація	Ринок помірно концентрований	Ринок низько концентрований
Коефіцієнт концентрації	CR1	>35	10<CR1<35*	<10*
	CR2	>50	25<CR2<50*	<25*
	CR3	>70	45<CR3<70	<45
	CR4	>80	45<CR4<80	<45
	CR8	>85	70<CR8<85	<75
Коефіцієнт відносної концентрації	К	< 1	Неможливо визначити	> 1
Коефіцієнт Хірфіндаля-Хіршмана	ННІ	1800<ННІ<10 000	1000<ННІ<1800	ННІ<1000
Індекс Джинні	G	0	Неможливо визначити	1
Коефіцієнту Розенблюта (Холла-Тайдмана)	НТ	1	Неможливо визначити	1/кількість фірм галузі

Удосконалено автором на основі [5,165,166,170,172].

Необхідно зазначити, що приведена таблиця містить прогалини, які обумовлюються відсутністю загальноприйнятих підходів до визначення концентрації та монополізації за певних методик оцінки ринку. На думку автора дані прогалини необхідно заповнити опираючись на існуючі практики оцінки для гармонізації та уніфікації підходів щодо оцінки концентрації та монополізації ринків. Такий підхід сприятиме однорідній інтерпретації результатів аналізу ринку за різних методик оцінки.

Так, опираючись на характеристику коефіцієнта Хірфіндаля-Хіршмана, що за показника $ННІ < 100$, характеризується як конкурентний доцільним є інтерпретація даного показника на коефіцієнт концентрації, що за аналогічних показників часток ринку підприємств становитиме $CR1 < 10$, з цього робимо висновок, що за $CR1 < 10$ ринок має ті самі характеристики, що і за $ННІ < 100$, а

значить також характеризується як конкурентний.

Наступна прогалина стосується помірно-концентрованих ринків за використання коефіцієнту CR1. Якщо при використанні даного коефіцієнту $CR1 < 10$ це конкурентний ринок, а $CR1 > 35$, що є загальноприйнятим показником, логічним буде визначити помірно-концентровані ринку у межах $10 < CR1 < 35$.

Було зазначено [65 с.66-72] що різні коефіцієнти доцільно використовувати за різних умов, всі вищезазначені коефіцієнти по різному оцінюють ринкову ситуацію, дають змогу з різних сторін оцінити ринок та наслідки впливу на нього з боку функціонуючих суб'єктів господарювання. Всі коефіцієнти мають свою специфіку, вони мають свої переваги та недоліки а також особливості використання та дозволяють зробити різні висновки щодо ринку. Тож на думку автора доцільним буде визначити ці особливості та використовувати різні коефіцієнти за різних умов аналізу ринку. Табл. 2.17.

Таблиця 2.17

Умови застосування різних коефіцієнтів концентрації

Назва коефіцієнту	Умови застосування	Можливі висновки	Результат	Подальші дії
Коефіцієнт концентрації	первинний аналіз ринку	ступінь концентрації ринку	високо/помірно/низько концентрований	відповідно до концентрації ринку можливе подальше регулювання
Коефіцієнт відносної концентрації	первинний аналіз ринку	ступінь концентрації ринку	ринок висококонцентрований чи низько концентрований	відповідно до концентрації ринку можливе подальше регулювання
Коефіцієнт Хірфіндаля-Хіршмана	первинний аналіз ринку	ступінь концентрації ринку	високо/помірно/низько концентрований	відповідно до концентрації ринку можливе подальше регулювання
Коефіцієнт Лінда	доцільний у разі виявлення певної концентрації ринку та можливої монопольної влади	виявлення суб'єктів господарювання що можуть мати олігопольну владу	компанії що можуть утворити олігополію	привернення уваги до суб'єктів господарювання, що потенційно утворюють олігополію

Продовження таблиці 2.17

Назва коефіцієнту	Умови застосування	Можливі висновки	Результат	Подальші дії
Індекс Джині	необхідність наглядної демонстрації розшарування підприємств на ринку	демонстрація відхилення від нормального розподілу підприємств на ринку	співвідношення частки товаровиробників в до часток ринку які вони контролюють	необхідно сприяти перерозподілу ринкових часток між суб'єктами господарювання
Коефіцієнт Ренблота (Холла-Тайдмана)	первинний аналіз ринку	ступінь концентрації ринку	ринок висококонцентрований чи низькоконцентрований	відповідно до концентрації ринку можливе подальше регулювання
Коефіцієнт ентропії/ Коефіцієнт відносної ентропії	у доповнення до інших коефіцієнтів, для підтвердження надмірної концентрації, використання у динаміці або у порівнянні з іншими ринками	зміни у структурі ринку, або співвідношення ринкової влади на різних ринках	можливість впливати товаровиробників на ціни	в залежності від динаміки заохочення або стримування
Дисперсія	у доповнення до інших коефіцієнтів, для підтвердження надмірної концентрації	визначення розриву між товаровиробниками, що функціонують на ринку	нерівномірність та концентрованість ринку	сприяння зменшенню розриву між товаровиробниками
Варіація	у доповнення до коефіцієнту Хірфіндала Хіршмана	визначення розриву між товаровиробниками, що функціонують на ринку	розподілобсягу виробництва та реалізації між товаровиробниками	сприяння зменшенню розриву між товаровиробниками

Узагальнено автором на основі [5,165,166,170,172].

Дана група коефіцієнтів широко застосовується у міжнародних практиках оцінки рівня концентрації та монополізації економіки. Перевагами даних коефіцієнтів є порівняно невелика кількість необхідних даних для проведення аналізу. Зазначені коефіцієнти головним чином базуються на кількості частки ринку, яку займають провідні, або всі товаровиробники.

Проте інструментарій оцінки рівня концентрації та монополізації ринків не обмежується лише коефіцієнтами направленими на аналіз часток ринку товаровиробників. Для більш глибокої оцінки ситуації, що складається на ринку використовують інші коефіцієнти (табл 2.18.). Зазвичай дані коефіцієнти не використовуються органами антимонопольного контролю. Проте вони широко використовуються для оцінки інвестиційної привабливості. Так Коефіцієнт Бейна направлений на оцінку прибутку фірми у галузі по відношенню до середньої норми прибутку у галузі. Використання даного коефіцієнту потребує збору додаткової інформації для проведення аналізу.

Таблиця 2.18

Умови застосування додаткових коефіцієнтів концентрації

Назва коефіцієнту	Умови застосування	Можливі висновки	Результат	Подальші дії
Коефіцієнт Бейна	можливі надприбутки фірми, за порівняно рівномірним розподілом ринкових часток	надання переваг певному виду продукції (торгівельній марці) інвесторами	економічний прибуток на одиницю інвестованого капіталу	перерозподіл інвестицій
Коефіцієнт Тобіна	наявність певної ринкової влади	наявність у фірми унікальних факторів виробництва	можливість отримання надприбутку	недопущення зловживань ринковою владою
Індекс Лернера	явне домінування одного або кількох суб'єктів господарювання на ринку	ступінь конкурентності ринку та ринкової влади на ньому окремого суб'єкта господарювання	відхилення цін від граничних витрат, не-ефективне розміщення ресурсів в умовах монополії	доцільність перерозподілу ресурсів
Індекс Папандреу	необхідність визначення взаємозв'язку між товаровиробниками (олігополія)	чуттєвість товаровиробників в до дій конкурентів	еластичність зміни ціни відповідно до дій конкурентів	сегментації ринку, регулювання ринку за його сегментами

Узагальнено автором на основі [5,165,166,170,172].

У використанні коефіцієнта Тобіна також здебільшого зацікавлені інвестори. Його використання направлено на визначення ринкової влади шляхом

співвіднесення фактичної вартості компанії до вартості її активів. Таким чином визначається на скільки вартість компанії недооцінена чи переоцінена, а також оцінити перспективи розвитку компанії на ринку.

Індекс Лернера визначає можливість підприємства встановлювати ціни на ринку відповідно до своєї цінової політики нехтуючи не лише власними витратами, але і цінами конкурентів. Тобто при встановленні завищених цін споживачі все одно не мають вибору і будуть споживати товари чи послуги за встановленими цінами.

Індекс Папандреу в свою чергу направлений на аналіз конкретного лідируючого підприємства серед провідних підприємств галузі. Застосування цього індексу може доповнювати аналіз, проведений з використанням інших показників, таких як індекс Херфіндаля-Хіршмана або індекс Лернера, надаючи більш комплексну картину ринкової структури і конкурентного середовища.

Таким чином практика оцінки рівня концентрації та монополізації налічує велику кількість показників концентрації та монополізації. Використання кожного з цих коефіцієнтів має свої переваги та недоліки. Суттєвим недоліком використання даних інструментів є неоднорідність трактування результатів аналізу за умов використання різних коефіцієнтів. Також зазначаємо відсутність чіткої регламентації використання кожного з методів оцінки. З приведенного аналізу бачимо, що кожен з коефіцієнтів одноосібно не є достатнім для оцінки ринку, хоча на практиці антимонопольними органами рідко використовується весь спектр інструментів. Саме тому окрім приведення до однорідності результатів оцінки за рахунок використання різних показників є також доцільним обґрунтування використання кожного методу оцінки в залежності від умов функціонування ринку, попереднього аналізу та з метою доповнення вже отриманих результатів. Тобто необхідне встановлення чіткого алгоритму дій з використанням всього спектру інструментів аналізу ринків для проведення повного однорідного та обґрунтованого аналізу.

2.3. Розробка інтегрального показника оцінки концентрації ринку

Оцінка рівня концентрації та монополізації ринків відбувається за рахунок використання різних коефіцієнтів концентрації. Варіативність коефіцієнтів, дає можливість використовувати різні коефіцієнти за різних умов функціонування ринку та різносторонньо оцінити ситуацію що складається на ринку. Проте часто можна помітити ситуацію за якої оцінка одного і того самого ринку за умов використання різних методик оцінки та коефіцієнтів буде інтерпретуватися по різному. Саме тому на думку автора доцільним буде об'єднати різні методики оцінки в один зведений показник, за допомогою якого можна буде оцінювати концентрацію ринку опираючись на різні коефіцієнти концентрацію, проте невілювати різну інтерпретацію результатів отримавши один узагальнений показник. Потреба у проведенні інтегральної оцінки виникає у зв'язку з неможливістю отримати комплексну оцінку ситуації ринку.

Розробка інтегрального показника оцінки є надзвичайно важливим процесом, що вимагає детального аналізу та врахування багатьох різноманітних факторів. Такий показник дозволяє об'єднати численні аспекти антимонопольної політики в один числовий вираз, що значно спрощує їх порівняння та подальший аналіз. Існує велика кількість підходів щодо виявлення інтегрального показника оцінювання. Кожен з підходів має свої переваги та недоліки, що обумовлює можливість диференційованого підходу до визначення інтегрального показника.

Першочерговим кроком у розробці інтегрального показника оцінки рівня концентрації та монополізації є визначення мети оцінки. Автором запропоновано використовувати подібні методики оцінки рівня концентрації та монополізації для визначення інтегрального показника оцінки.

Після визначення мети оцінки необхідно перейти до ідентифікації основних критеріїв та показників, які будуть використовуватися для оцінки. Ці показники повинні бути кількісними, тобто такими, що можуть бути виміряні або обчислені.

Тким чином було запропоновано використання ступеня ринкової концентрації провідних товаровиробників за коефіцієнтами концентрації (CR1-CR8) Коефіцієнт Хірфіндаля Хіршмана та індекс Джині. Саме ці показники найбільш поширені у використанні у практиках оцінювання ступеня монополізації у різних країнах світу. Крім того, дані показники використовують одні й ті самі дані, що також обумовлює вибір саме цих показників.

На наступному етапі здійснюється нормування показників. Нормування є важливим етапом, оскільки всі показники мають бути приведені до єдиної шкали вимірювання, що дозволяє їх коректно порівнювати між собою. Такми чином було запропоновано здійснити нормування показників концентрації шляхом методу адитивної згортки.. Це забезпечує порівнюваність різних показників концентрації та їх коректну інтеграцію в один загальний показник.

Далі слідує етап зважування показників. На цьому етапі кожному показнику надається певна вага залежно від його важливості для загальної оцінки. Визначення ваги показників може здійснюватися різними методами: експертним методом, методом аналізу ієрархій, методом ентропії тощо. Це дозволяє відобразити в інтегральному показнику різну значимість різних аспектів оцінки. Оскільки показники концентрації та монополізації, запропоновані для розроблення інтегрального показника оцінювання використовуються у різних практиках та країнах світу для отримання одного і того самого результату, було прийнято рішення, що дані коефіцієнти мають однакову вагу.

Останнім етапом є обчислення самого інтегрального показника. Це робиться шляхом підсумовування нормованих і зважених значень усіх показників. Отримане значення є інтегральним показником оцінки, який можна використовувати для подальшого аналізу та прийняття рішень щодо антимонопольного регулювання на кожному окремому товарному ринку. Інтегральний показник дозволяє отримати узагальнену картину ступеня концентрації та монополізації на товарному ринку країни, враховуючи різні підходи та практики антимонопольного оцінювання.

Після обчислення інтегрального показника важливо провести його аналіз та інтерпретацію. Це дозволяє зробити висновки щодо конкурентного середовища на товарному ринку, виявити сильні та слабкі сторони ринку, визначити напрями для подальшого покращення конкурентної ситуації та розвитку конкуренції на ринку. Аналіз інтегрального показника може включати порівняння з іншими об'єктами або з встановленими нормативами, виявлення тенденцій та змін у часі, аналіз впливу окремих факторів на загальний показник тощо.

Розробка інтегрального показника оцінки рівня концентрації та монополізації дозволяє невілювати неоднорідність підходів щодо оцінки рівня концентрації та монополізації на різних товарних ринках. Даний показник дозволяє систематизувати та спрощувати трібнощі пов'язані з неоднорідністю оцінки процеси, надаючи можливість приймати обґрунтовані та ефективні рішення щодо антимонопольного регулювання.

Однією з головних переваг інтегральних показників є їх здатність об'єднувати в собі велику кількість показників концентрації та монополізації та спрощувати процес прийняття рішень. Вони дозволяють уникнути перевантаження інформацією та зосередитися на найбільш важливих аспектах оцінки. Крім того, варто зазначити, що запропонований інтегральний показник оцінки рівня концентрації та монополізації може бути доповненим іншими практиками та підходами, у разі виявлення таких підходів та доцільності їх використання.

Однак, розробка інтегрального показника оцінки має і певні обмеження та труднощі. Не зважаючи на однорідність підходів щодо оцінки рівня концентрації та монополізації, існує ряд показників, які не включені до даного показника через складність отримання даних, що також може створювати неоднозначність оцінки.

Таким чином в рамках реалізації державної антимонопольної політики України та розробки зведеного показника концентрації та монополізації було запропоновано методичний підхід, що представлено на рис 2.4.

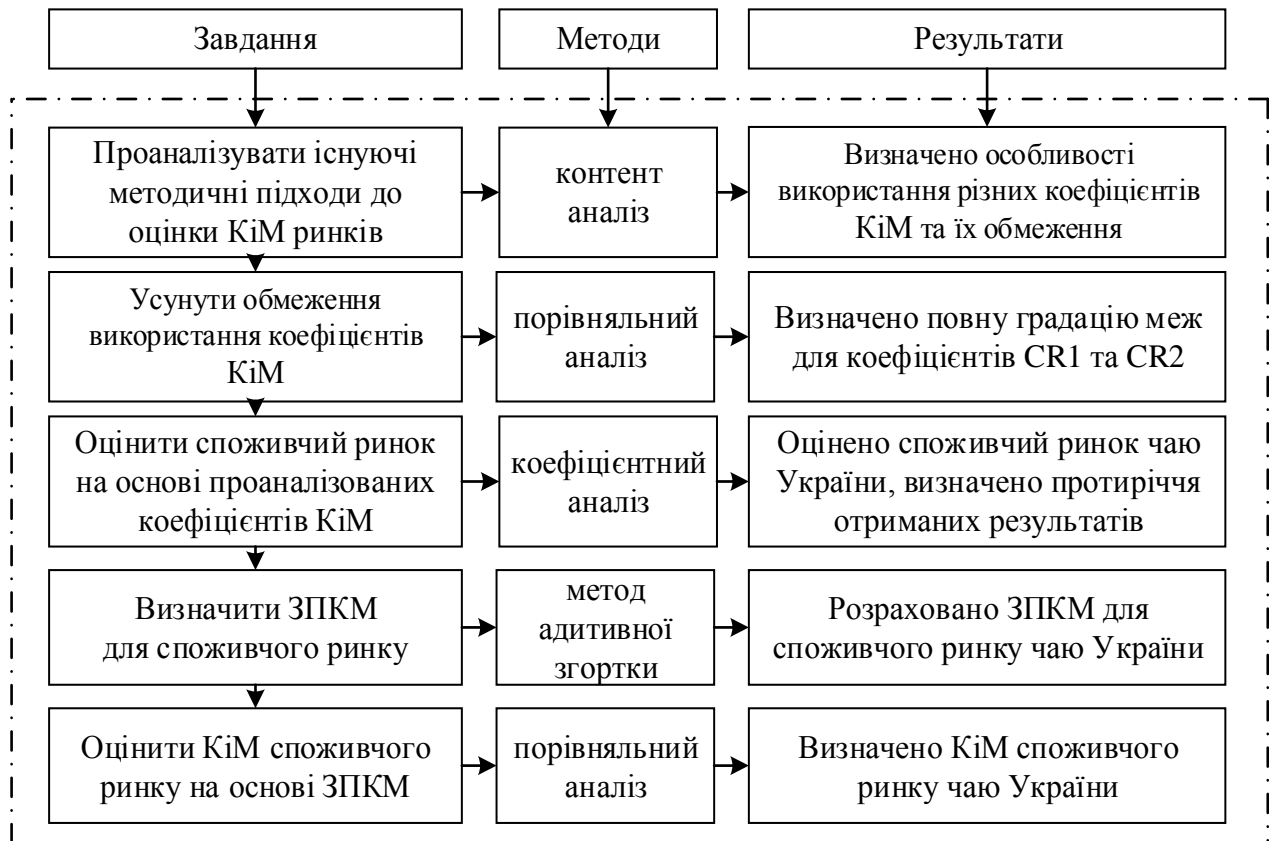

Рис. 2.4. Методичний підхід до визначення зведеного показника концентрації та монополізації для споживчого ринку (на прикладі ринку чаю України)

Моніторинг стану конкурентного середовища на ринку являє собою систему спостереження за фактичним станом конкуренції для своєчасного виявлення і системного аналізу що відбуваються в ній змін, попередження негативних тенденцій, для вироблення пропозицій органам виконавчої влади

Оцінка конкурентної ситуації на кожному окремому ринку відбувається за рахунок використання інструментів оцінки, що наведено в табл (2.2.). Проте варто зазначити, що дані методики оцінки потребують збору інформації щодо кількості підприємств та частки ринку що вони контролюють. Збір даної інформації має певні часові рамки що унеможливорює оперативне втручання та регулювання ринку.

Оскільки оцінка концентрації та монополізації ринків характеризується використанням множиною показників, що характеризується (≥ 2), то для упорядкування всіх показників доцільним є агрегування усіх показників в одну інтегральну оцінку. Хоча показники концентрації та монополізації використовують для своєї оцінки одні й ті самі дані, проте мають різні одиниці

виміру. Саме тому доцільним буде призвести нормування показників концентрації та монополізації до єдиної шкали оцінювання.

Варто зазначити, що не всі показники можливо нормалізувати через занадто велику різницю у способах оцінки. І якщо за використання групи коефіцієнтів, таких як CR1-8 та ННІ можливо отримати однозначний результат оцінки, хоча який можливо і буде відрізнятися від коефіцієнта до коефіцієнта, то при використанні коефіцієнта ентропії, варіації, Холла Тайдмана та інших – однозначна оцінка не дається, а дається лише уявлення про зміну динаміки концентрації та монополізації ринку, що підлягає аналізу. Саме тому на думку автора найдоцільнішим для розробки інтегрального показника доцільним буде використовувати коефіцієнти, що максимально наближені за інтерпретацією та вихідними даними аналізу. Табл.2.19.

Таблиця 2.19

Коефіцієнти що встановлюють ступінь монопольної влади та розвитку конгруенції на ринку

Коефіцієнт		2017	2018	2019	2020	2021
Коефіцієнт концентрації	CR1	15,6	18	17,6	17,3	17
	CR2	28,1	29,5	30,85	31,05	31
	CR3	46,1	39,5	40,5	43,75	44,25
	CR4	45,3	48	50,45	50,35	50,6
	CR8	64,9	65,4	69,05	70,75	69,7
Коефіцієнт Хірфіндаля-Хіршмана	ННІ	685,6	729,47	811,343	838,673	818,09
Індекс Джині	G	0,703	0,7075	0,7	0,6983	0,7

Розраховано автором на основі [2,3,4,118].

Існує достатньо велика різноманітність способів розрахунку інтегральних показників, що відрізняються один від одного факторами, що аналізуються, а також математичним вираженням інтегрального показника.

Для виділення підвищеної значущості окремих елементів оцінки інтегрального показника доцільним є призначення коефіцієнтів значущості. Проте представлені показники концентрації та монополізації ринків дають споріднену оцінку, представляючи результати, що характеризують ринок з

одного і того самого боку. Саме тому на думку автора у даному випадку використання коефіцієнтів значущості є недоцільним і необхідно використовувати єдиний рівень значущості для всіх коефіцієнтів.

З метою узагальнення показників концентрації що представлені у таблиці зробимо стандартизацію. Для розрахунку зведеного показника моніторингу ринку за його структурою необхідно співвіднести фактичні значення отриманих результатів з потенційно максимальними значеннями даних показників. У даному випадку беруться фактичні показники діяльності та показники, що характеризують ринок як конкурентний чи монопольний відповідно до наведених характеристик у табл. 2.16. Створюємо шкалу оцінювання кожного з показників від 0 до 1, де 0 буде максимально конкурентний ринок а 1 притаманна монопольному положенню на ринку.

Робимо розрахунок для першого коефіцієнту CR1, оскільки розподіл значень для виявлення ступеня монополізації ринку, що характеризують ринок як конкурентний (від 0 до 10) чи як ринок помірно концентрований (від 10 до 35) не рівномірний, а саме у першому випадку маємо 10 доступних цілих оцінок концентрації, а у другому випадку 25, то умовно поділимо шкали оцінювання на дві, тобто для оцінки ринку що буде характеризуватиметься як конкурентний, вірними будуть значення від 0 до 10 %, що відповідатиме узагальненому показнику від 0 до 0,5. А ринок помірно концентрований матиме значення від 10 до 35 % частки ринку, що відповідатиме узагальненому показнику від 0,5 до 1. Першим етапом розрахунку буде виявлення кроку ранжування. Для конкурентного ринку матимемо значення що відповідають різниці стартового показника 0 та кінцевого в даній половині ранжування 10. За умовного розподілу узагальненого показника на 10 частин, перша частина відповідатиме 5 крокам ранжування. Тобто 10 можливих цілих значень концентрації розподілені між 5 кроками ранжування з кроком 0,1 матимуть крок 2. Аналогічним чином розрахуємо і другу частину узагальненого показника аналогічно і з другою частиною коефіцієнта CR1. Таким чином кінцевий результат зведення показника CR1 до єдиної шкали вимірювання матиме вигляд представлений у табл. 2.20.

У продовження даного підходу проведемо нормалізацію і всіх інших показників концентрації до єдиної шкали, результати даних розрахунків також представлено у табл.2.19. Відповідно до даної таблиці шкала оцінювання була поділена на 3 складові, від 0 до першого граничного значення, від першого граничного значення до другого, і все що більше другого граничного значення. Відповідно від 0 до 0,5, від 0,5 до одиниці і більше одиниці.

Таблиця 2.20

Зведені показника концентрації до єдиної шкали оцінювання

Коефіцієнт	Кроки	Діапазон	Нульове значення	0,1/0,6	0,2/0,7	0,3/0,8	0,4/0,9	0,5/1
CR1	2	Від 0 до 10	0	2	4	6	8	10
	0.1		0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5
	5	Від 10 до 35	10	15	20	25	30	35
	0.1		0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1
CR2	5	Від 0 до 25	0	5	10	15	20	25
	0.1		0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5
	5	Від 25 до 50	25	30	35	40	45	50
	0.1		0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1
CR3	9	Від 0 до 45	0	9	18	27	36	45
	0.1		0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5
	5	Від 45 до 70	45	50	55	60	65	70
	0.1		0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1
CR4	9	Від 0 до 45	0	9	18	27	36	45
	0.1		0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5
	7	Від 45 до 80	45	52	59	66	73	80
	0.1		0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1
CR8	15	Від 0 до 75	0	15	30	45	60	75
	0.1		0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5
	7	Від 75 до 85	75	77	79	81	83	85
	0.1		0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1
ННІ	100	Від 0-1000	0	200	400	600	800	1000
	0.1		0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5
	80	Від 1000-1800	1000	1160	1320	1480	1640	1800
	0.1		0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1

Розраховано автором на основі[2,3,4,118].

Отримані результати дають змогу перевести показники концентрації, що притаманні кожному окремому коефіцієнту в єдину шкалу ранжування. Для

розрахунку окремих показників, що не входять в представлену таблицю, необхідно визначити універсальну формулу для кожного значення кожного показника.

Для усунення визначених протиріч неоднозначності оцінки концентрації і монополізації на споживчому ринку при використанні різних коефіцієнтів оцінки концентрації і монополізації запропоновано визначати зведений показник концентрації і монополізації (ЗПКМ) формула 2.1:

$$\text{ЗПКМ} = \sum \text{індекси обраних показників КіМ} / \text{кількість обраних показників КіМ}. \quad (2.1.)$$

$$\text{ЗПКМ} = \sum \text{індекси обраних показників КіМ} / \text{кількість обраних показників КіМ}. \quad 2.1.$$

Індекси обраних показників КіМ визначаються за формулою 2.2:

$$I_x = \frac{(X_x - X_0)}{\left(\frac{X_n - X_0}{n}\right)} * \frac{(I_n - I_0)}{m} + I_0 \quad (2.2.)$$

де I_x – індекс обраного показника КіМ;

X_x – конкретне значення показника, що знаходиться в діапазоні граничних меж;

X_0 – початкове значення діапазону граничних меж показника;

X_n – кінцеве значення діапазону граничних меж показника;

Y_x – крок ранжування початкового значення показника;

Y_i – крок ранжування зведеного початкового значення показника;

I_0 – початкове значення індексу зведеного показника;

I_n – кінцеве значення індексу зведеного показника;

n – кількість кроків стандартизації обраного показника;

m – кількість кроків стандартизації зведеного показника.

Для оцінки споживчого ринку чаю України за 2017-2021 роки запропоновано наступну модифікацію формули зведеного показника концентрації і монополізації (ЗПКМ) для визначення Концентрації і монополізації цього ринку (формула 2.3):

$$\text{ЗПКМ}_q = \sum (I_{CR1} + I_{CR2} + I_{CR3} + I_{CR4} + I_{CR5} + I_{HHI} + I_G) / 7 \quad (2.3.)$$

Використовуючи даний підхід, робимо розрахунок зведених коефіцієнтів для даних ринку чаю України, що раніше було представлено у розділі 2.2. Розраховані коефіцієнти мають такий вигляд табл. 2.21.

Таблиця 2.21

Коефіцієнти концентрації зведені до єдиної шкали оцінювання

Коефіцієнти		Роки				
		2017	2018	2019	2020	2021
Коефіцієнт концентрації	CR1	0,612	0,66	0,652	0,646	0,64
	CR2	0,562	0,59	0,617	0,621	0,62
	CR3	0,522	0,43889	0,45	0,48611	0,49167
	CR4	0,504286	0,54286	0,57786	0,57643	0,58
	CR8	0,432667	0,436	0,46033	0,47167	0,46467
Коефіцієнт Хірфіндаля-Хіршмана	HHI	0,3428	0,36474	0,40567	0,41934	0,40905
Індекс Джині	G	0,703	0,7075	0,7	0,6983	0,7

Розраховано автором на основі [2,3,4,118].

Таким чином було проведено процедуру нормалізації коефіцієнтів концентрації та монополізації до зведеного показника у єдиній шкалі оцінювання.

Наступним кроком є безпосередньо розрахунок інтегрального показника. На думку автора однорідність коефіцієнтів що аналізуються обумовлює можливість розрахунку коефіцієнту концентрації шляхом розрахунку середньої арифметичної. Отже для всього аналізованого періоду результати середньоарифметичного показника можна інтерпретувати наступним чином табл. 2.22.

Таблиця 2.22

ЗПКМ споживчого ринку чаю України за 2017-2021 рр.

Роки	2017	2018	2019	2020	2021
Показник	0,5255361	0,534283	0,551837	0,559835	0,557911
Інтерпретація	Зведений показник концентрації та монополізації за усіма роками характеризує ринок як, ринок помірно концентрований				

Розраховано автором на основі [2,3,4,118]

Отже було проведено нормалізацію коефіцієнтів концентрації до єдиної шкали оцінювання та розраховано зведений показник за період з 2017 по 2021

роки. За результатами оцінювання зведений показник на протязі всього періоду характеризує ринок як помірно-концентрований.

Висновки до розділу 2

1. Формування антимонопольної політики України відбувалося за умов посиленої концентрації та суцільної монополізації економіки країни. Передумови формування державної антимонопольної політики характеризувалися значним домінуванням великих підприємств у всіх галузях економіки. Створення сприятливих умов для конкуренції стало одним із ключових завдань економічної політики держави. На перших етапах формування антимонопольної політики основна увага приділялася розробці відповідного законодавства та створенню органів, що забезпечують контроль за дотриманням антимонопольних норм. Перші законодавчі акти, спрямовані на регулювання монопольних утворень, були спрямовані на боротьбу з зловживаннями домінуючим становищем на ринку, запобігання картельним змовам та інших форм недобросовісної конкуренції. Згодом антимонопольна політика України еволюціонувала у напрямку посилення захисту конкуренції та розвитку конкурентних відносин. Сучасний етап формування державної антимонопольної політики України характеризується приведенням національного антимонопольного законодавства у відповідність до стандартів Європейського Союзу.

2. Проведено аналіз конкурентного середовища у різних галузях економіки України через структуру припинених порушень антимонопольного законодавства, визначених антимонопольним комітетом України. Було визначено, що переважну кількість порушень було направлено на припинення антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, що в свою чергу направлено на посилення тенденцій зговору та ведення сумісної діяльності

різних суб'єктів господарювання та можливу олігополізацію, що підтверджується і подальшим дослідженням. Всі галузі економіки було розділено на 5 кластерів, кожен з кластерів відповідає конкурентній ситуації, що складається у відповідних галузях, а також на основі даного аналізу було виокремлено найзначущу галузь: «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів», що займає провідне місце серед усіх інших за багатьма показниками, що обумовлює доцільність аналізу саме даної галузі та її ринків серед інших.

3. Аналіз ринку чаю України продемонстрував, що через неоднорідність підходів щодо визначення рівня концентрації та монополізації ринків, виникає ситуація, що дає змогу по різному оцінити ступінь концентрації ринку. Тож з метою вирішення проблем неоднорідності оцінки було сформовано і запропоновано методичний підхід до розрахунку зведеного інтегрального коефіцієнту концентрації що, включає характеристики домінуючих положень на ринку, та базується на різних підходах оцінки ситуації, яка складається на кожному окремому ринку як для окремих підприємств галузі, так і всіх наявних учасників ринку. Даний підхід дозволяє уникнути суперечностей інтерпретації результатів аналізу, що виникають при застосуванні різних підходів щодо оцінки концентрації та монополізації ринків.

Основні результати дослідження, викладені в розділі 2, відображено у наукових працях автора [65, 68, 188].

Список використаних джерел: [2, 3, 4, 5, 10, 14, 40, 50, 53, 57, 60, 65, 68, 73, 77, 79, 91, 103, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 141, 146, 159, 162, 165, 166, 170, 172, 182, 188].

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-
ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ
ДЕРЖАВНОЇ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1. Вибір пріоритетних напрямів розвитку державної антимонопольної політики

Формування державної антимонопольної політики у розрізі сприяння загального економічного розвитку є складним процесом, оскільки вимагає адаптації до умов функціонування кожного конкретного ринку, який характеризується великою змінністю та різноманіттям. В умовах діяльності кожного ринку існує обмежена доступність до інформації, що ускладнює точне оцінювання впливу його внутрішніх і зовнішніх факторів. Взаємозв'язки між різними суб'єктами господарювання часто залишаються непрозорими, що робить аналіз функціонування ринку складним завданням.

В рамках дослідження [99 с. 313-317] автором було визначено, що Україна на шляху до євроінтеграції потребує гармонізації антимонопольної політики зі світовими стандартами. А також за сучасних реалій функціонування економіки виникають нові вимоги як для функціонування всієї економіки в цілому, так і для антимонопольної політики зокрема.

Як стверджує Геєць В. [27 с. 613] сучасна економіка характеризується виникненням й розвитком конкурентних відносин у інтегрованому просторі; зміною суб'єктами економіки кінцевих цілей їхньої діяльності, що зумовлює орієнтацію не на прибуток, а на масштаби вивільнення ліквідних ресурсів для виконання певних стратегічних завдань; загострення конкуренції та домінування її деструктивної, що різко уповільнює розвиток деяких країн; необхідність координації контролю над інститутами державної влади між представниками

транснаціонального й національного капіталу; зростання ролі ТНК у конкурентній боротьбі за рахунок інтенсифікації процесів злиття й поглинання; трансформація ТНК у глобальні компанії та забезпечення ними конкурентних переваг на основі унікальних корпоративних стратегій і синергетичних можливостей інтеграції локальної конкуренції.

Окрім локальної конкуренції, активного розвитку набуває світова конкуренція, яка відображає процес суперництва, регіонів, країн, галузей, ТНК та інших суб'єктів господарювання за конкурентні переваги в умовах високого рівня монополізації, з даним твердженням погоджується Галушко А. [26 с. 30], яка наполягає на посиленні сукупного впливу раніше ізольованих чинників та зміни всієї парадигми їх розвитку. При формуванні державної антимонопольної політики у світовій практиці використовуються кілька підходів, що мають свої сильні сторони та певні обмеження (табл. 3.1.):

Таблиця 3.1

Підходи щодо формування антимонопольної політики

Назва підходу	Характеристика	Сильні сторони	Обмеження	Автор
Ціннісно-орієнтований	Направлений на життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності народу, як носія суверенітету і єдиного джерела влади, а також на визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет та прогресивний розвиток	Задекларовані цінності прості і зрозумілі, відповідають соціокультурним, економічним та інституційним особливостям розвитку суспільства регіону	Неспроможність запозичення політики або її складових через запозичення у інших регіонах чи країн. Неспроможність функціонувати у великих різнокультурних регіонах	Назаренко І. [99] Галушко А. [26] Боярко І. [15]
Системно-управлінський	Цілісна антимонопольна політики, що складається з взаємозалежних частин, кожна з яких певною мірою характеризує її цілісність	Взаємопов'язані і елементи дають змогу системно підходити до оцінки та реалізація антимонопольної політики	Взаємопов'язані елементи антимонопольної політики можуть виключати один одного та створювати протиріччя	Блажевич О. [21] Раєвнева О. [121]

Продовження таблиці 3.1

Назва підходу	Характеристика	Сильні сторони	Обмеження	Автор
Нормативно правовий	Базується на законодавстві, підпорядкованості загальній нормативно-правовій базі держави. Антимонопольна політика задокументована у визначеному порядку компетентними державними органами та містить норми права щодо діяльності суб'єктів господарювання та органів антимонопольного контролю	Чітко зафіксовані норми та правила антимонопольного регулювання	Складність у формуванні гнучкої системи, що потребує систему виключень із встановлених норм та правил, необхідність врахування багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів	Штурцев Ю. [158]
Проектний	Антимонопольна політика включає в себе послідовність взаємопов'язаних операцій, спрямованих на досягнення конкретно значного результату протягом заданого часу при встановлених ресурсних обмеженнях	Здатність оцінити ефективність та результативність політики на основі співвідношення витрачених ресурсів та отриманого результату	Політика носить довгостроковий характер, що часто обумовлює неспроможність встановлення чітких часових та ресурсних меж	Рач В. [122] Богоявленська Ю. [13]

Узагальнено автором на основі [13,15,21,26,99,121,122,158].

Розглядаючи дані підходи, необхідно зазначити, що формування антимонопольної політики включає в себе елементи кожного із них, саме використання комбінованого підходу дає змогу посилити її сильні сторони та мінімізувати вплив її обмежень. Особливими вимогами до формування антимонопольної політики є реалістичність її реалізації, обґрунтованість, прогнозованість та можливість корегування її діяльності.

Прихильниками ціннісно-орієнтованого підходу є Назаренко І. [15] яка стверджує що даний підхід зосереджується на принципах справедливості і

рівності умов для всіх учасників ринку. Основна мета цього підходу полягає в запобіганні зловживань домінуючими позиціями на ринку і припиненні недопустимих конкурентних практик. Він включає розвиток етичних стандартів у бізнес-середовищі і сприяє створенню культури дотримання правил.

На перевагах системно-управлінського підходу наголошує Раєвнева О. [121], наголошуючи що він передбачає комплексне управління антимонопольною політикою. Цей підхід охоплює розробку стратегій і програм для підтримки конкуренції на ринках, ефективний моніторинг та аналіз даних про ринки. Він акцентує увагу на передових підходах до регулювання і впровадженні антимонопольних заходів для забезпечення ефективного функціонування.

Нормативно-правовий підхід в основному зосереджується на розробці і вдосконаленні антимонопольного законодавства. Цей підхід охоплює усі правові норми і нормативні акти, які регулюють поведінку учасників ринку і визначають правила допустимої конкуренції. Він спрямований на створення прозорих і справедливих умов для всіх учасників ринку і забезпечення дотримання антимонопольних правил [158].

Кожен з цих підходів має свої особливості і використовується у відповідності до конкретних умов і завдань антимонопольної політики для підтримки конкурентноспроможності економіки і захисту інтересів споживачів.

В цілому формування антимонопольної політики можна поділити на 4 взаємозалежні етапи, які характеризують передумови виникнення антимонопольної політики, тобто цілі, які вона має на меті досягти, визначення яким чином можливе досягнення даних цілей, розробка задокументованих та затверджених шляхів досягнення поставлених цілей, а також корегування діяльності самої антимонопольної політики та органів антимонопольного контролю рис. 3.1.

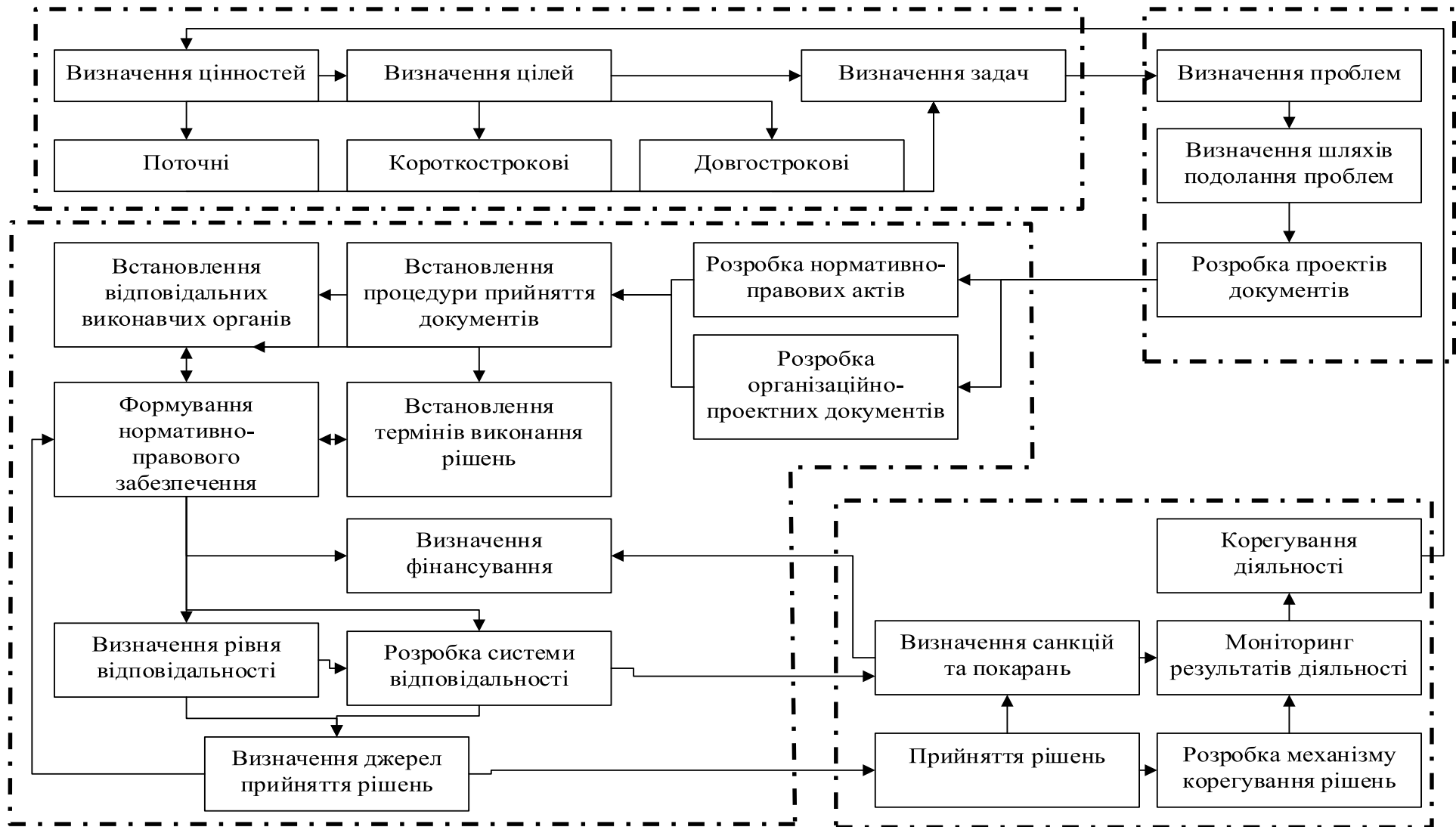

Рис. 3.1. Етапи формування державної антимонопольної політики (розроблено автором)

Важливою складовою при формуванні політики є формування системи цінностей, і як стверджує Рокоча В. [124 с.32] цінності це достатньо широке поняття, що являє собою системотворчий чинник цілісності, єдності та розвитку, а також має суттєве значення для формування будь-якої системи. Цінності й ціннісні орієнтації завжди були одним із найважливіших об'єктів дослідження. Сучасні уявлення про суспільно-історичний характер цінностей одержали розвиток у роботах класиків соціологічної традиції ХХ ст. А. Тойнбі [101] й П. Сорокіна [133], що спиралися на ідеї В. Дильтея [44] про множинність культурно-історичних систем цінностей і типологію “культурних організмів” О. Шпенглера [156]. Зокрема П. Сорокін [133] розглядав історію як процес циклічної зміни різних типів культурних систем, підкоривши теорію соціального розвитку “цінностям як головній рушійній силі в суспільстві”. Важливо зазначити, що цінності можуть змінюватися в залежності від ендогенних та екзогенних факторів, що впливають на суспільство. А сама зміна цінностей та формування нової системи цінностей є передумовою та рушійною силою перетворень суспільства. Таким же чином цінності впливають і на економічну політику держави, тобто базові цінності під впливом змін в економіці змінюється та формують нову систему цінностей.

Цінності антимонопольної політики, закладаються на державному рівні та відповідають цінностям держави, що задокументовані у нормативно-правових актах держави, починаючи з конституції, з одного боку відіграють значну роль при формуванні державної антимонопольної політики, але в той же час слугують обмеженнями її функціонування. Цінності кожної держави відрізняються залежно від історично сформованих, інституціональних, соціокультурних та інших особливостей її розвитку. Їх необхідно використовувати як неформальний інструмент впливу на суб'єкти господарювання. На базі цінностей формуються цілі (розділ 1) політики, що відповідають потребам розвитку та функціонування держави в певний період її існування. Цілі антимонопольної політики формуються на основі цінностей, що закладені раніше., вони забезпечують її правомірність в трьох періодах, поточному, короткостроковому та

довгостроковому. Даний підхід дає змогу прогнозувати та корегувати довгострокові перспективи антимонопольного регулювання шляхом оперативного реагування на реалії поточного та короткострокового періоду.

Формування державної антимонопольної політики починається з визначення направленості її функціонування, що базується на цінностях на основі політичної влади та направленості політики держави. Система цінностей виявляється у інструментальній залежності до ринкової економіки і тісно взаємопов'язана з процесом формування соціально - економічних цінностей, що перебувають у прямій залежності від ринку і приватної власності. Саме тому при формуванні політики цінності підпорядковуються критерію доцільності з точки зору реалізації ринкового ідеалу. В наслідок чого виникають протиріччя між свободою розвитку ринку та економічною справедливістю.

Серед науковців немає єдиної думки щодо визначення цінностей економічної політики, так Мороз О. С. [98 с. 23] тверджує, що економічно політика спирається на фундаментальні цінності ринкової економіки і класичної традиції в економічній теорії, відстоює принцип невтручання держави безпосередньо в господарський процес і одночасно принцип втручання держави в процес формування і захисту конкурентного середовища. Такі науковці як Рокоча В. [124 с.30], Гай-Нижчик П. [25 с.468] , стверджують що система цінностей, яка зазвичай декларується в політичних доктринах як соціально-необхідна, часто за фактом направлена на задоволення економічних інтересів. Так сама демонополізація виводиться на перший план перед стійким економічним зростанням, економічна безпека держави поступається прибуткам, що отримують окремі суб'єкти господарювання. Саме тому на думку Гай-Нижчик П. [25 с.468] цінності економічної політики повинні бути осмисленими та пропорційними. Валове зростання та якісне зростання, продуктивність праці та соціальний гуманізм, інтереси бізнесу та інтереси суспільства, поточне економічне зростання та довгостроковий ріст, особисті інтереси окремих суб'єктів господарювання та національні інтереси та національна безпека. Всі ці фактори повинні формувати єдину систему цінностей, що є комплексною як для

всієї економічної політики держави, так і для антимонопольної політики зокрема. За твердженням Назаренко І. [99 с.17], Галушко А. [32], Боярко І. [15 с.283] саме ці цінності слугують основою для формування політики. Саме побудова системи цінностей є першим елементом формування будь якої державної політики, і антимонопольної політики зокрема. Такий підхід дозволяє вибудовувати цілі, опираючись на цінності політики, сформувані цілі управління та цілі розвитку у рамках даної політики. Лише після формування ціннісних орієнтирів, та формування на їх базі цілей формується проблемне поле управління. Після виникнення проблемного поля виникають управлінські складові, такі як структура формування політики.

Ключові цінності економічної політики держави слугують основою для формування специфічних ціннісних цілей.

Головною метою формування цілей антимонопольної політики є чітке уявлення про кінцеву мету її реалізації. Моделювання діяльності антимонопольної політики потребує допущення ряду характеристик, що обумовлюють актуальність запропонованих цілей. Цілі антимонопольної політики відповідають реаліям розвитку економіки країни. Формування цілей антимонопольної політики відповідно до її цінностей потребує планування цільових показників, визначення ключових показників розвитку політики, що мають кількісну характеристику, що дозволяє аналізувати ефективність та результативність політики шляхом співвідношення запланованих та фактичних результатів діяльності політики. Також важливо планування розвитку досягнення цілей політики, вони мають бути взаємопов'язані в короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періоді.

Для формування даного співвідношення цілей різних періодів необхідне чітке уявлення про стартові умови, за яких необхідне впровадження політики, та її цільових орієнтирів, тобто ситуації, що є бажаною.

Опираючись на встановлені цілі відбувається формування задач, що включають в себе проблеми, виникаючі на шляху до поставлених цілей, а також визначаються необхідні заходи, що будуть направлені на досягнення

поставлених задач та досягнення цілей. На другому етапі опираючись на поставлені цілі будується матриця перешкод на шляху до досягнення поставлених цілей.

Важливу роль відіграє збір інформації щодо перешкод, які стоять на шляху досягнення цілей, а саме протиріч, які виникають в наслідок реалізації антимонопольної політики, її співвідношення з іншими складовими державного регулювання (розділ 1). Дані заходи потребують аналіз ринку (розділ 2.) за коефіцієнтами концентрації, а також передбачення тенденцій розвитку ринку. Збір даної інформації здійснюється за рахунок аналізу діяльності суб'єктів господарювання на кожному окремому ринку. Необхідно планування прийняття рішень, методів оцінки ситуації, прогнозування виконання кожної із поставлених цілей, а також встановлення необхідних ресурсних обмежень щодо досягнення поставлених цілей. Різні ситуації на ринку потребують різних заходів та інструментів щодо їх регулювання (розділ 1).

Державне регулювання економіки обумовлює посилення контролю з боку контролюючих органів, що ускладнює роботу суб'єктів господарювання. У разі бездіяльності органів антимонопольного контролю відбувається посилення концентрації, домінуючого положення, поява монополізму, що перешкоджає розвитку конкуренції та веде до негативних наслідків прояву монополізму (розділ 1). Варіативність розвитку ринку та непередбачуваність його функціонування та реакції на заходи антимонопольного регулювання потребують від органів державного антимонопольного контролю встановлення альтернативних шляхів досягнення цілей.

Побудова альтернативних шляхів досягнення поставлених цілей має місце у разі виявленні неможливості досягнути цілі заздалегідь встановленими методами. Зазначені методи досягнення цілей та їх альтернативи чітко задокументовані. У процесі формування документації щодо досягнення цілей встановлюються всі можливі шляхи, алгоритми досягнення цілей, необхідні ресурси для їх досягнення, а також відповідальні структури за досягнення поставлених цілей. Даний етап включає проектування документів, нормативно правової бази, проектів, пропозицій, тощо (нормативно правовий підхід).

Третій етап відповідає за формування цілісної структури антимонопольної політики, що включає в себе формування нормативно правових формування нормативно-правових актів та інших документів, їх взаємозв'язків. А також структур, що відповідають за її реалізацію. Формування структур включає в себе органи, відповідальні за забезпечення функціонування антимонопольного регулювання.

Розвиваючи ідею формування антимонопольної політики, на думку автора доцільним буде розглянути механізм формування та розвитку даної політики (рис 3.2.). Хоча антимонопольна політика і базується на загальноекономічній політиці держави, саме формування економічної політики відображає потреби та прагнення сталого економічного розвитку.

В той же час сталий економічний розвиток має враховувати як інтереси суспільства в цілому так і інтереси всіх учасників ринку зокрема. Часто інтереси суспільства та окремих учасників ринку не співпадають, інтереси суспільства спрямовані на отримання кращих умов для більшості учасників ринку, а самі учасники ринку намагаються максимізувати свої інтереси нехтуючи інтересами інших. Одним з елементів механізму антимонопольної політики є саме узгодження інтересів учасників ринку з інтересами суспільства.

Визначення інтересів учасників ринку в подальшому допомагає у визначенні зацікавленості суб'єктів антимонопольної політики у її регулюванні, а значить і визначенні суб'єктів антимонопольної політики та антимонопольного регулювання. Зацікавленими суб'єктами антимонопольної політики є як сама держава, що представляє інтереси суспільства, так і окремі учасники ринку. В той час як державні органи влади обмежені нормативно-паровою базою та встановленими нормами та правилами державного регулювання, що в свою чергу підпорядковуються міжнародним стандартам регулювання, договорам, угодам, тощо, так і національними стандартами регулювання. В той же час учасники ринку також мають підпорядковуватися нормативно-правовим актам регулювання ринку, проте і мають переваги над державним регулюванням.

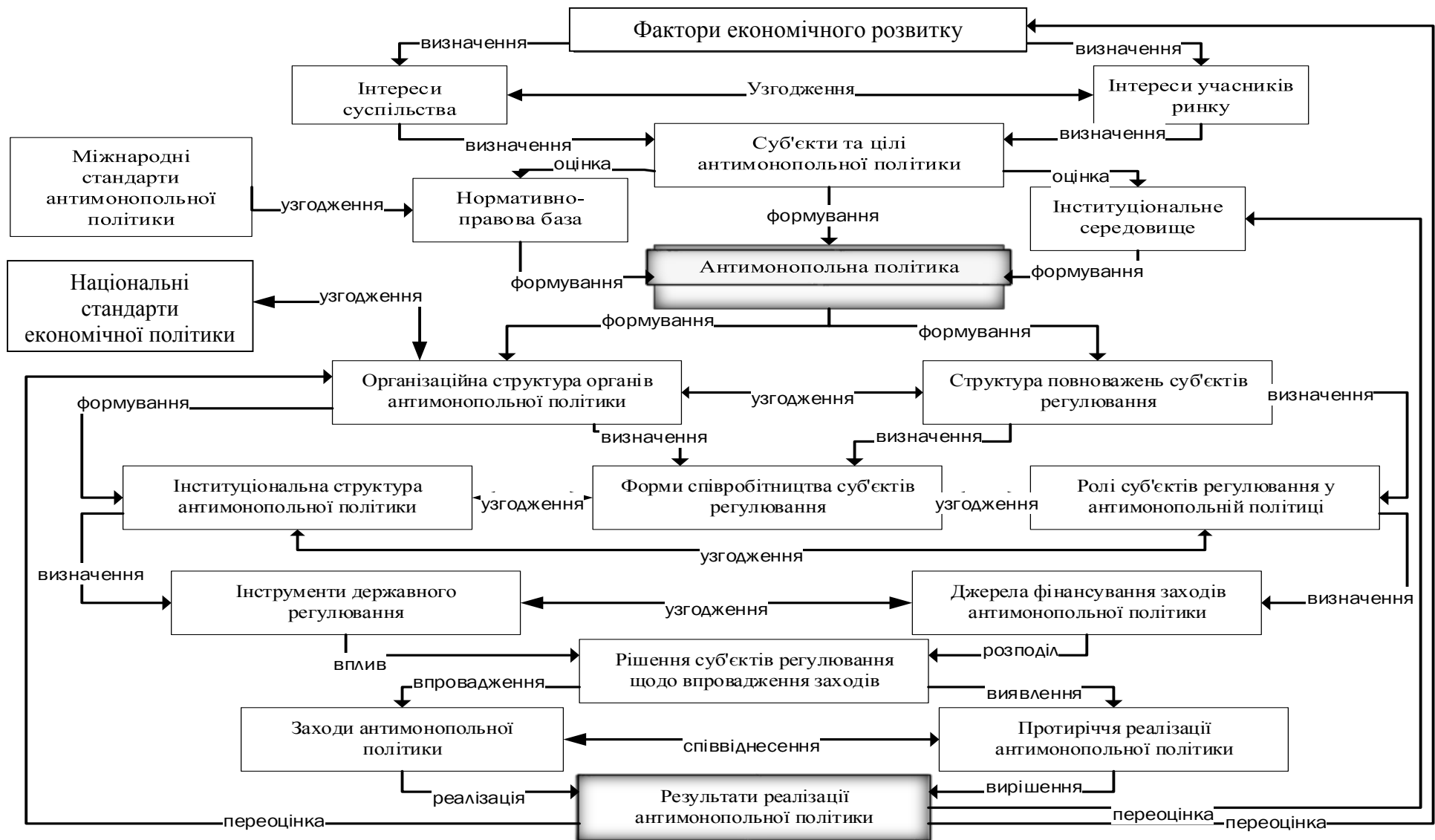

Рис. 3.2. Механізм формування та розвитку державної антимонопольної політики (розроблено автором)

Крім більш чіткої та гнучкої можливості впливати на учасників ринку, недержавне регулювання може відображати особливості кожного окремого ринку, його учасників та взаємовідносини між ними, що або неможливо задокументувати або дуже складно виразити у нормативно-правових актах. Саме такі взаємовідносини між учасниками ринку можна назвати інституціональними передумовами функціонування ринку. При чому вони є як і задокументованими в нормативно-правових актах, задокументовані між учасниками ринку, і навіть незадокументовані норми та правила поведінки що складаються внаслідок культурних, релігійних чи інших особливостей. Головною задачею антимонопольної політики у даному випадку стає слідкування за встановленими нормами та правилами на законодавчому рівні, а відповідності внутрішніх укладених договорів між учасниками ринку нормативно-паровій базі.

Відповідно опираючись на нормативно-правову базу та інституціональні особливості функціонування ринків відбувається формування організаційної структури антимонопольної політики а також відбувається формування структури повноважень суб'єктів антимонопольної політики, причому узгоджуючи організаційну структуру з ролями всіх учасників антимонопольної політики.

Саме ці дії направлені на формування інституціональної структури антимонопольної політики, що вже буде враховувати як формальні так і не формальні особливості антимонопольної політики та функціонування ринків. Дана структура узгоджує форми співробітництва між усіма учасниками антимонопольної політики та визначає ролі суб'єктів регулювання у антимонопольній політиці.

Визначивши повноваження всіх суб'єктів антимонопольної політики відбувається визначення доступних інструментів державного регулювання, що обґрунтовані як нормативно-правовими актами антимонопольної політики, так і можливістю неформального впливу на учасників ринку, що включає в себе інституціональна структура. Крім того між учасниками ринку відбувається узгодження фінансування заходів антимонопольної політики. Оскільки учасники

ринку також зацікавлені у розвитку конкуренції на ринку, частина заходів антимонопольної політики може бути покладена саме на них. Крім того учасники ринку мають змогу впливати на конкурентну ситуацію на ринку не лише шляхом регулювання, а і шляхом стимулювання розвитку галузі, що передбачає фінансування саме з боку учасників ринку.

Розподіл ролей між суб'єктами антимонопольної політики та визначення відповідальності кожного з них, шляхом фінансування окремих заходів в подальшому передбачає прийняття рішень щодо антимонопольного регулювання. Дані рішення направлені на прийняття певних заходів антимонопольної політики, направлених на регулювання ринкової ситуації. І саме в умовах регулювання та співвіднесення потреб та інтересів учасників антимонопольного регулювання можуть виникати протиріччя у реалізації антимонопольної політики, за яких відбувається невідповідність нормативно-правової бази чи інституціонального середовища поставленим цілям антимонопольної політики.

Після проведення заходів необхідно провести оцінку впроваджених заходів, а саме оцінити вплив реалізації політики на фактори сталого економічного розвитку, впливу на інституціональне середовище, а також вирішити протиріччю які не вдалося вирішити шляхом переоцінки як нормативно-правової бази так і інституціональних передумов антимонопольної політики.

Також при формуванні антимонопольної політики необхідно враховувати особливості її розвитку, та чинники, що впливають на розвиток ринкових відносин кожного регіону. Серед чинників, що впливають на розвиток ринкових відносин, як однієї зі складових антимонопольної політики виступають внутрішня та зовнішня конкуренція.

На рівень внутрішньої конкуренції впливає багато факторів, починаючи з економічної політики держави в певний період часу, та закінчуючи взаємозв'язками між різними суб'єктами господарювання на кожному окремому ринку. Найбільш негативний ефект на розвиток внутрішньої конкуренції несе

монополізація економіки та функціонування великих товаровиробників, що являють собою корпорації зі складними структурами. Такі корпорації зазвичай складаються з великої кількості менших підприємств, що свого часу були об'єднані в одну структуру. Вони можуть забезпечувати виробництво певних видів продукції на всьому виробничому циклі. Повністю забезпечуючи себе усіма необхідними факторами виробництва, або пропонуючи вигідні умови контрагентам дані компанії ускладнюють вхід на ринок інших товаровиробників. Проте з іншого боку ці структури мінімізують витрати, та максимізують корисність використання ресурсів та мають змогу до розвитку, що в свою чергу сприяє розвитку економіки та дає змогу виходити на глобальні ринки.

Таким чином в державній антимонопольній політиці направленість повинна бути саме на регулювання подібних структур, що зосереджують можливість поліпшення якості продукції, технології виробництва, розвиток людського потенціалу тощо. Антимонопольна політика має бути спрямована на конкретних товаровиробників кожної галузі, для регулювання їхньої діяльності на користь суспільства.

Якщо внутрішня конкуренція повністю підпорядковується внутрішнім державним нормативно-правовим актам, законодавству та іншим чинникам на які може впливати держава певними діями, то зовнішня конкуренція являє собою більш складний механізм.

Сучасна історія розвитку антимонопольного законодавства характеризується відсутністю глобальної антимонопольної політики. Тобто вплив держави на товаровиробників, що не знаходяться а її території доволі обмежений. Світова практика налічує лише одну наднаціональну структуру антимонопольного регулювання, а саме, Комісію Європейського Союзу. Відсутність подібних структур на думку Вайт Д. [197] пояснюється відмінністю економічних інтересів різних країн. Рівень розвитку країн суттєво відрізняється один від одного і різні країни в різний період часу потребують розвитку різних галузей економіки. До яких і спрямована державна підтримка. Саме така державна підтримка може дискримінувати інші галузі економіки, інших

товаровиробників, створюючи певні переваги для стратегічно важливих підприємств, галузей, тощо. Саме це обумовлює необхідність розмежування заходів антимонопольної політики та антимонопольного регулювання на різних ринках в різний період часу, виходячи з ситуації, що складається на ринку.

3.2. Оцінка ефективності та результативності антимонопольної політики

Антимонопольна політика реалізується опираючись на ситуацію, що складається на кожному окремому ринку. Для аналізу функціонування антимонопольної політики необхідно проаналізувати ефективність та результативність даної політики. Серед науковців немає єдиної думки щодо визначення та характеристики ефективності та результативності, підтвердженням чому слугує велика кількість точок зору щодо поняття «ефективність» ДОДАТОК Б.

Наведені підходи характеризують загальне визначення ефективності серед економістів, проте по відношенню до антимонопольної політики існує ряд обмежень, що не дозволяють використовувати їх для аналізу даної політики. Альтернативою визначення ефективності політики може слугувати результативність, направлена на отримання конкретного результату. Визначення результативності серед науковців також відрізняються ДОДАТОК В.

Переважає більшість науковців визначають результативність як ступінь досягнення поставлених цілей, співвідніши даний підхід з результативністю як наслідку певного процесу, визначаємо результативність як ступінь досягнення запланованих цілей в наслідок процесу антимонопольного регулювання.

Розмежування понять «результативність» та «ефективність» було затверджено в ISO 9000:2007, де результативність (effectiveness) визначається як ступінь реалізації запланованої діяльності та досягнення запланованих результатів, а ефективність (efficiency) – це співвідношення між досягнутим результатом і використаними ресурсами [129].

У стандарті ISO 9000:2007 поняття "ефективності" і "результативності" економічного суб'єкта розкрито через дефініції інтегральної характеристики його діяльності та функціонування. Змістовний параметр економічної категорії "результативність" встановлюється через ступінь реалізації спланованої діяльності й досягнення запланованих результатів. Такий узагальнюваний погляд, безперечно, не розкриває конкретного показника ефективності чи результативності, через різносторонність напрямів державного регулювання в цілому та антимонопольної політики зокрема.

Таким чином не існує єдиного підходу до визначення ефективності та результативності політики, уточнення даних понять затверджено у стандарті ISO 9000:2007. Проте використання даних понять у антимонопольній політиці потребує більш детального визначення.

Поняття «ефективність» визначається як співвідношення витрачених ресурсів та отриманих результатів, проте політика являє собою складний механізм за якого неможливо чітко визначити витрачені ресурси, та результати, які отримані внаслідок використання даних ресурсів. Натомість саме «результативність» співвідносить заплановані результати з фактично отриманими, тобто для політики більш притаманна саме результативність, яка має на меті досягнення певного результату, проте даний результат часто неможливо прорахувати.

Першочерговою задачею для функціонування державної політики є визначенні цілей даної політики, та розробка інструментарію щодо досягнення визначених цілей. Розробка інструментарію має на увазі використання певних інструментів для досягнення цілей. Цілі антимонопольної політики визначаються відповідно до напрямів її регулювання, що представлені на рис(розділ 1). Опираючись на дані напрями, цілі антимонопольної політики та інструменти досягнення цілей представляємо наступним чином (табл 3.2.):

Цілі політики є досить різноманітними, а сама політика являє собою складний механізм взаємодії багатьох елементів державного регулювання. Так зокрема антимонопольна політика знаходиться у взаємозв'язку з іншими елементами державного регулювання (рис 1.1. розділ 1.)

Таблиця 3.2

Авторська оцінка ефективності та результативності антимонопольної політики на основі напрямів її функціонування

Напрямок антимонопольної політики	Цілі	Задачі	Заходи/інструменти	Критерій виконання
Запобігання створенню монопольних утворень	Контроль над процесами концентрації та централізації	Аналіз рівня концентрації та монополізації ринку	Оцінка рівня концентрації та монополізації економіки	На ринку визначено рівень концентрації та монополізації економіки
		Покращення методики оцінки концентрації та монополізації економіки	Вдосконалення методики оцінки рівня концентрації та монополізації економіки	Оцінка рівня концентрації та монополізації економіки є точнішою
	Запобігання створенню змов, картелів, синдикатів, трестів, тощо	Утримання рівня концентрації та монополізації	Стримуючі інструменти антимонопольної політики(табл.)	Рівень концентрації та монополізації економіки залишається на тому ж рівні або знижується
		Підвищення частки ринку малих та середніх підприємств	Стимулюючі інструменти антимонопольної політики (табл.)	
Регулювання монополізованих ринків	Демонополізація економіки	Зниження частки ринку провідних товаровиробників	Обмежуючі інструменти антимонопольної політики (табл.)	Частка ринку провідних товаровиробників знижується по відношенню до інших
		Збільшення частки ринку малих та середніх підприємств	Стимулюючі інструменти антимонопольної політики (табл.)	Частка ринку малих та середніх підприємств збільшується по відношенню до великих товаровиробників

Продовження таблиці 3.2

Напрямок антимонопольної політики	Цілі	Задачі	Заходи/інструменти	Критерій виконання
Регулювання монополізованих ринків	Контроль над цінами	Не допущення завищення цін підприємств з домінуючим положенням на ринку	Встановлення максимальних цін на основі середніх витрат підприємств з домінуючим положенням,	Встановлені ціни відповідають купівельній спроможності більшій частині населення
		Не допущення демпінгування цін	Встановлення мінімальних цін на товари послуги	Встановлені ціни відповідають купівельній спроможності більшій частині населення та сприяють розвитку підприємств на ринку
	Запобігання зловживань домінуючим становищем на ринку	Моніторинг діяльності підприємств на предмет зловживань домінуючим положенням на ринку	Проведення моніторингу на предмет зловживань домінуючим положенням на ринку	Проведено моніторинг підприємств на предмет домінуючим становищем на ринку
		Боротьба із зловживаннями домінуючим положенням на ринку	Накладення штрафів, заборон, квот, санкцій і тд	На підприємства, що порушують чинне законодавство та зловживають домінуючим становищем накладено відповідні санкції
	Перерозподіл надприбутків	Підвищення ставок оподаткування для підприємств з домінуючим положенням на ринку за умови отримання ними надприбутків	Встановлено відповідні прогресивні ставки оподаткування та тарифікації для підприємств з домінуючим положенням	Пождаткові надходження до бюджету збільшуються по відношенню до попередніх періодів

Продовження таблиці 3.2

Напрямок антимонопольної політики	Цілі	Задачі	Заходи/інструменти	Критерій виконання
Захист прав споживачів	Поліпшення якості товарів і послуг	Оцінка якості товарів/послуг	Встановлення на законодавчому рівні стандартів якості товарів та послуг	Визначено стандарти яким відповідають товари/послуги
		Сприяння покращенню якості товарів/послуг	Інноваційні програми з поліпшення якості товарів та послуг	На основі створених програм підвищення якості товарів та послуг відбувається заплановане підвищення
	Недопущення дефіциту товарів та послуг	Співвідношення попиту та пропозиції на ринку	Аналіз рівня попиту та рівня пропозиції на ринку	Проаналізовано та співвіднесено рівень попиту та пропозиції на ринку
		Урівняння попиту та пропозиції на ринку	Державні закупівлі, квоти	Попит та пропозиція відносно рівні
	Контроль над державними закупівлями	Державні закупівлі для потреб органів державного управління	Закупівля товарів та послуг для потреб державного управління	Закуплені товари та послуги дають змогу функціонувати органам державного управління
		Державні закупівлі з метою підтримки товаровиробників	Закупівля товарів та послуг з метою підтримки товаровиробників	Закуплені товари та послуги дають змогу функціонувати підприємствам, що їх виготовляють або слугують базою для функціонування підприємств що їх споживають

Продовження таблиці 3.2

Напрямок антимонопольної політики	Цілі	Задачі	Заходи/інструменти	Критерій виконання
Розвиток конкуренції та конкурентних відносин	Виключення недобросовісних методів конкурентної боротьби	Моніторинг діяльності підприємств на предмет недобросовісних методів конкурентної боротьби	Проведення моніторингу підприємств	Проведено моніторинг підприємств на предмет недобросовісних методів конкурентної боротьби
		Боротьба з недобросовісними методами конкурентної боротьби	Накладення штрафів, заборон, квот, санкцій і тд.	На підприємства, що порушують чинне законодавство та ведуть недобросовісні методи конкурентної боротьби накладено відповідні санкції
	Підтримка і сприяння малому бізнесу	Підтримка вже існуючих підприємств на ринку	Стимулюючі інструменти (табл.)	Збільшення кількості підприємств на ринку
		Сприяння створенню нових підприємств на ринку	Стимулюючі інструменти (табл.)	Відбувається збільшення частки ринку малих та середніх підприємств на ринку
	Моніторинг та контроль розвитку ринків	Моніторинг ситуації, що складається на кожному окремому ринку	Моніторинг ринку на основі наявних показників	Проведено моніторинг ринку
		Визначення пріоритетів розвитку ринку	Визначення сильні та слабкі сторони ринку, перспективи його розвитку	Визначено пріоритети розвитку ринку, його слабкі та сильні сторони
	Створення сприятливого інвестиційного клімату	Залучення інвестицій на стратегічно важливі ринки	Створення інвестиційних програм	Рівень інвестицій на даний ринок у порівнянні з попереднім періодом збільшується
		Державні інвестиції	Створення державних інвестиційних програм	Державою проінвестовано стратегічно важливі ринки

Антимонопольну політику як і будь яку іншу не можна розглядати у відриві від загальної економічної політики держави тому і цілі антимонопольної політики виходять за межі її функціонування. Тобто на такі цілі впливають інші елементи, крім того політика направлена на довгострокове функціонування та на підтримку певного рівня ринкових відносин, що обумовлює недосяжність певних цілей у короткостроковий період та потребує їх постійної пролонгації. Такі цілі необхідно віднести до пріоритетів політики. Пріоритетні цілі антимонопольної політики потребують постійного моніторингу. Вони не мають кінцевого результату, але вони мають проміжні показники, проміжні цілі, досягнення або не досягнення яких характеризує ефективність досягнення антимонопольною політикою даного пріоритету.

Опираючись на дану таблицю визначаємо різноманітність цілей антимонопольної політики, де частина цілей носить досить чіткий характер, їх можна прорахувати та визначити кошти, які витрачено для досягнення даних цілей, тобто такі цілі повністю відповідають критерію ефективності. В той же самий час інша група цілей залишається неосязною, або складнішою в чіткому визначенні, тобто дана група цілей відповідає критерію результативності. Оскільки цілі антимонопольної політики не обмежуються цілями наведеними в табл. 3.2, доцільним є визначення диференціації цілей за критеріями ефективності та результативності. (рис. 3.3.)

При оцінці ефективності та результативності державної антимонопольної політики варто також враховувати, що проведені заходи можуть бути не ефективними чи не результативними. Проте дані заходи все одно необхідно проводити як поточні, кінцевого результату яких досягти неможливо, або як заздалегідь недосяжні за даних соціально-економічних умов або реалій функціонування економіки в даний період часу.

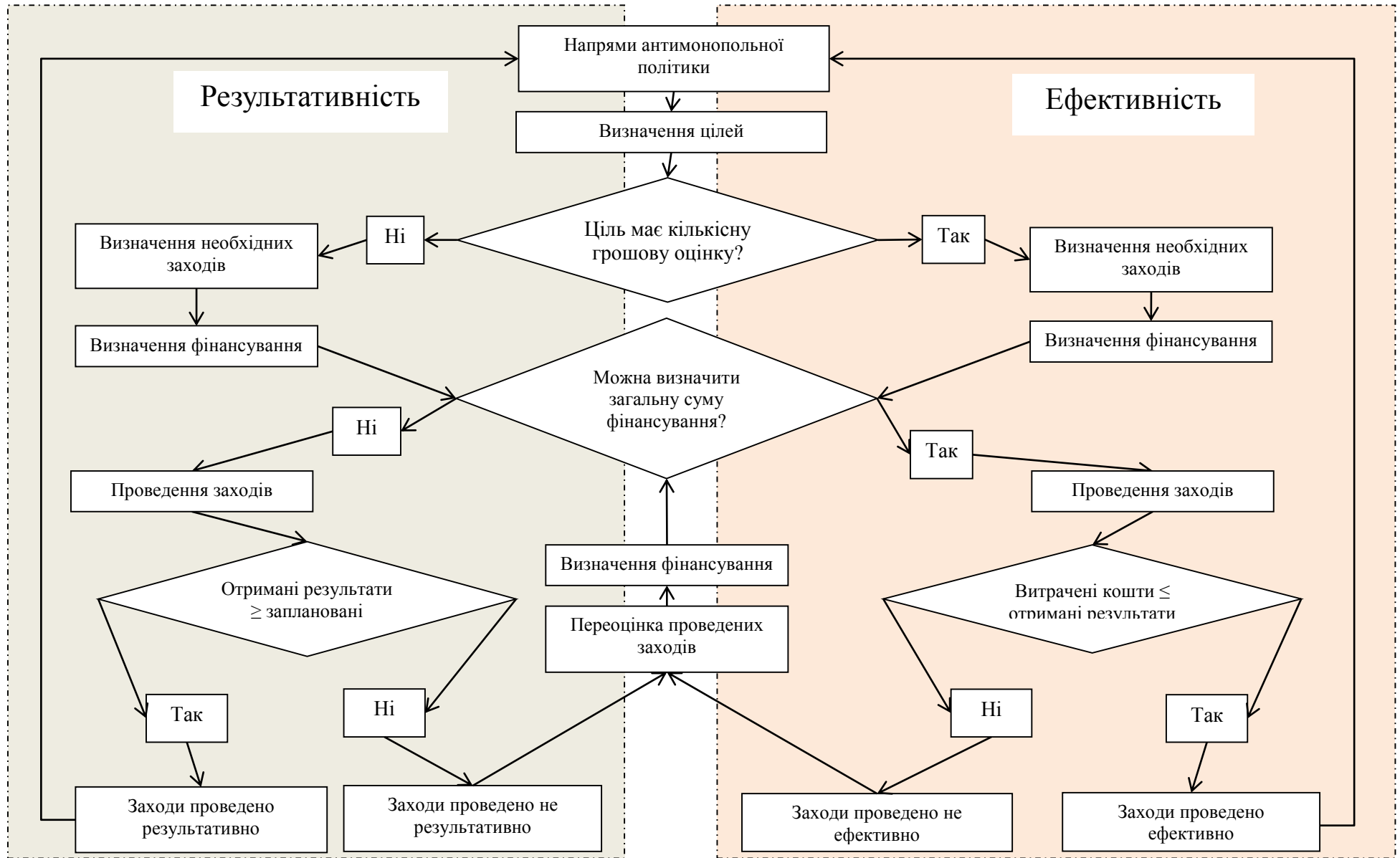

Рис. 3.3. Співвідношення ефективності та результативності в антимонопольній політиці (авторська розробка)

Представлено цілі антимонопольної політики, обумовлюють подальші заходи необхідні для їх досягнення та отримання певного результату, тобто визначення її результативності. Формування критеріїв оцінки результативності антимонопольної політики опирається на цілі, які переслідує політика в рамках свого функціонування та ступінь їх досягнення.

Ефективність антимонопольної політики є похідною від загальної ефективності економічної політики держави. Її можна оцінити шляхом аналізу результативності складових державної антимонопольної політики.

Першою складовою, є саме антимонопольне регулювання. Серед науковців та практиків антимонопольного регулювання немає єдиної думки щодо критеріїв, за рахунок яких визначається загальна результативність антимонопольного регулювання. Крім теоретичних підходів існує ряд практик, що використовуються у антимонопольній практиці деяких країн табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Характеристика практик ефективності антимонопольної політики

Організація	Характеристика	Пріоритети політики	Обмеження у використанні
DG Comp — Strategic Plan (EC) [170]	Виграші споживачів в результаті запобігання картелів і попереднього контролю злиттів	Орієнтири на захист споживачів від зловживань домінуючим положенням	Враховує лише заходи щодо запобігання монополізації економіки, не враховує заходи щодо розвитку конкуренції
Європейська комісія з конкуренції(ЕС) [170]	Направлена на розвиток конкуренції та конкурентних відносин	Сприяє розвитку економіки шляхом підтримки стратегічно важливих товаровиробників	Не враховує ступінь монополізації та ігнорує заходи щодо антимонопольного регулювання
Antitrust Division US DOJ (США) [165]	Частка справ, вирішених на користь антимонопольного органу	Кількісна оцінка діяльності політики, що дозволяє співвідносити витрачені кошти та отримані результати.	Не враховує діяльність органів антимонопольного регулювання з розвитку конкурентних відносин, враховує лише антимонопольні заходи.
	Сума зібраних штрафів		

Продовження таблиці 3.3

Організація	Характеристика	Пріоритети політики	Обмеження у використанні
FTC (США) [172]	Ставлення сукупних вигравів споживачів до витрат FTC на правозастосування	Орієнтація на споживачів дає змогу оцінити ступінь задоволеності суспільства даною політикою	Орієнтація на споживачів, обмежений аналіз ефективності політики в рамках всієї економіки, відсутність аналізу заходів як антимонопольної так і конкурентної складової
	Сума грошей, стягнутих на користь споживачів і бюджету		
	Число заходів, що сприяють запобіганню втрат споживачів		
Australian Competition and Consumer Commission (Австралія) [166]	Число поглиблених досліджень конкуренції	Орієнтація на чіткі кількісні показники, що показують діяльність органів антимонопольного контролю, та частку тієї діяльності, що має певний результат	Враховує кінцеві результати політики на основі проведених досліджень, що обмежує оцінку конкретних заходів антимонопольного регулювання та розвитку конкуренції
	Частка досліджень конкуренції, завершених протягом 3 місяців		
	Частка досліджень конкуренції, завершених протягом 12 місяців		
	Число розслідувань, що завершилися передачею справи в суд		
	Частка розслідувань, проведених в пріоритетних сферах застосування антимонопольного законодавства		
Антимонопольний комітет України[5]	Обсяг економії державних та місцевих ресурсів внаслідок застосування політики	Орієнтація на регулювання на локальних ринках, що спрощує систему оцінювання загального впливу політики та дає змогу оцінити результати окремих підрозділів антимонопольного регулювання	Відсутність чітких показників, за якими можна визначити ефективність та результативність політики, регулювання обмеженої кількості товаровиробників з експертною оцінкою впливу політики
	Кількість суб'єктів господарювання на яких розповсюджується регулювання		
	Розмір коштів і час витрачений суб'єктами господарювання на виконання вимог політики		
	Рівень поінформованості суб'єктів господарювання		

Узагальнено автором на сонові [5,165,166,170,172].

Дані підходи притаманні у практичній оцінці антимонопольної політики різних країн світу, проте кожен з методів оцінки направлені на пріоритетні напрями, визначені органами, що проводить оцінку, та має обмеження в оцінці,

що не охоплюють інші складові антимонопольної політики та антимонопольного регулювання.

Як було визначено у [69 с.15-20] до основних критеріїв, що слугують ефективності чи не ефективності антимонопольної політики є результат співвідношення результатів політики з її цілями, а також собівартість даної політики, тобто співвідношення цілей політики з коштами витраченими на її реалізацію. Проте визначення собівартості функціонування політики достатньо складний процес, що тісно переплітається і з іншими елементами державного регулювання, тобто не є безпосередньо фінансуванням саме антимонопольної політики, а є фінансуванням загальної державної економічної політики.

Серед важливіших критеріїв оцінки ефективності антимонопольної політики є забезпечення ефективності функціонування національної економіки, що оцінюється з точки зору довгострокових пріоритетів, до яких відноситься підвищення благоустрою суспільства, ефективність розвитку виробничого потенціалу, комплекс неекономічних цілей довгострокового розвитку, що відповідають інтересам.

Але, оцінка вищезазначених критеріїв є достатньо складною, тому ефективність конкурентної політики можна визначати через сукупність критеріїв різних її складових. Тобто необхідно визначити складові, що впливають на досягнення вищезазначених цілей та можуть бути кількісно або якісно охарактеризовані.

Оцінка ефективності антимонопольної політики тісно переплітається з оцінкою ефективності інших складових державного регулювання економіки (рис розділ 1), проте даний аналіз виходить за рамки дисертаційного дослідження. Отже вважаємо доцільним сконцентруватися на оцінці результативності заходів антимонопольного та конкурентного регулювання.

В цілому всі заходи приведені в табл.3.4 поділяються на 3 основні напрями: визначення цілей відповідно до оцінки ситуації, що складається в даний період часу, заходи щодо антимонопольного регулювання та заходи розвитку конкурентного середовища табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Заходи досягнення цілей антимонопольної та конкурентної складової антимонопольної політики

Цілі	Антимонопольна складова	Конкурентна складова
Контроль над процесами концентрації та централізації	Утримання рівня концентрації та монополізації	Підвищення частки ринку малих та середніх підприємств
Запобігання створенню змов, картелів, синдикатів, трестів, тощо		
Демоніполізація економіки	Зниження частки ринку провідних товаровиробників	Збільшення частки ринку малих та середніх підприємств
Контроль над цінами	Не допущення завищення цін підприємств з домінуючим положенням на ринку	Не допущення демпінгування цін з метою витіснення менших підприємств
Запобігання зловживань домінуючим становищем на ринку	Боротьба із зловживаннями домінуючим положенням на ринку	Сприяння розвитку добросовісної конкуренції на ринку
Перерозподіл надприбутків	Підвищення ставок оподаткування для підприємств з домінуючим положенням на ринку за умови отримання ними надприбутків	Стимулюючі інструменти(табл)
Поліпшення якості товарів і послуг	Встановлення на законодавчому рівні стандартів якості товарів та послуг	Сприяння розвитку інноваційних підприємств
Недопущення дефіциту товарів та послуг	Зрівняння попиту та пропозиції на ринку	Зрівняння попиту та пропозиції на ринку
Контроль над державними закупівлями	Державні закупівлі з метою підтримки товаровиробників малого та середнього бізнесу	Державні закупівлі з метою підтримки товаровиробників
Виключення недобросовісних методів конкурентної боротьби	Боротьба з недобросовісними методами конкурентної боротьби	Сприяння розвитку добросовісної конкуренції на ринку
Підтримка і сприяння малому бізнесу	Контроль над злиттями та поглинаннями	Підтримка існуючих підприємств на ринку та сприяння створенню нових підприємств
Моніторинг та контроль розвитку ринків	Заходи відповідно до отриманих результатів моніторингу відповідно до загальної економічної політики	Заходи відповідно до отриманих результатів моніторингу відповідно до загальної економічної політики
Створення сприятливого інвестиційного клімату	Залучення інвестицій на стратегічно важливі ринки	Залучення інвестицій на стратегічно важливі ринки

Отже опираючись на цілі антимонопольного регулювання визначаються напрями діяльності органів антимонопольного контролю. Всі заходи органів антимонопольного контролю діляться на 3 напрями. Першочерговою складовою є визначення цілей які ставить перед собою держава відповідно до ситуації, що складається на ринку по відношенню до кожного окремого елемента регулювання.

Важливим є те, що кожен елемент регулювання підлягає впливу як антимонопольних заходів так і конкурентних заходів, що в цілому створює загальне систему антимонопольного регулювання направлену як на забезпечення розвитку конкурентного середовища так і захисту від недобросовісної конкуренції та боротьби з домінуючим положенням, що є антимонопольною складовою.

Розглядати дані складові окремо є не вірним, бо саме з урахуванням обох напрямів регулювання визначається кінцевий результат діяльності всієї політики. Результативність політики залежить від отриманого результату регулювання, конкретних заходів, що проводяться органами антимонопольного контролю. Ефективність політики являє більш складний механізм, що залежить від інших складових елементів державного регулювання економіки, та є похідною від загальної ефективності економічної політики держави [69 с.15-20].

З таблиці видно, що антимонопольна складова політики спрямована на більш точні показники, які можна розрахувати та призначити їм цифрові показники. В той же час Конкурентна складова антимонопольної політики носить більш загальний характер. Показники конкурентної складової направлені на загальну покращення ситуації на ринку. Хоча деякі з них можуть мати точні цифрові показники, більша частина все ж не підлягає оцінці. Таким чином оцінка ефективності антимонопольної складової базується на чітких показниках, що більше притаманно результативності політики, а конкурентній складовою більше характеризує ефективність даної політики.

Для оцінки ефективності та результативності обох складових антимонопольної політики доцільним є визначення алгоритму, за яким відповідно до визначених цілей та подальших заходів, необхідних для їх

досягнення визначається ступінь їх досягнення. Відповідно до даного алгоритму ступінь досягнення цілей визначається шляхом співвідношення запланованих результатів з фактично отриманими, також важливою складовою є встановлення ступеня досягнення цілей.

Відповідно до Горбуліна В. [30 с. 210] та Абрамова Л. [1 с.50] ступінь досягнення цілей має бути чітко визначеним та таким, який можна виразити кількісно. Проте автори в той же самий час визначають, що такий підхід є суто теоретичним і на практиці складно визначити загальний підхід щодо досягнення цілей. Саме тому доцільним є розробка цільових програм досягнення цілей. Цільові програми не направлені на досягнення конкретної цілі, натомість вони мають вектор досягнення цілей. Тобто напрям за яким визначається реалізація політики та цілі, які не можливо оцінити кількісно.

Оцінка цільових програм здійснюється в часових межах за напрямом їхньої періодичної діяльності. Тобто визначається в яку сторону змінюються показники запланованих цільових програм, і на основі змін, робиться висновок щодо ефективності даної програми (рис 3.4.). Де Варіант А свідчить про суттєве покращення показників, на які направлена цільова програма, тобто програма є ефективною та потребує продовження впровадження. Варіант Б свідчить про неспроможність даної програми вирішити поставлені цілі, тобто вона потребує переосмислення, зміни фінансування, заходів, методів, тощо. Варіант С свідчить про негативний вплив програми на цільові показники. Що свідчить про необхідність її припинення та розробку нової цільової програми. При чому відхилення та показники ефективності кожної з варіанту розвитку необхідно встановлювати заздалегідь для кожної програми окремо. Діапазон за яким цільова програма вважається ефективною (варіант А), чи не ефективною (варіант Б) необхідно встановлювати при формуванні всієї програми в цілому. Крім того необхідно чітко розуміти часові межі, та для кожного проміжку часу результати, що розраховано отримати. У разі явної невідповідності, (варіант В) програму слід згорнути на перших етапах.

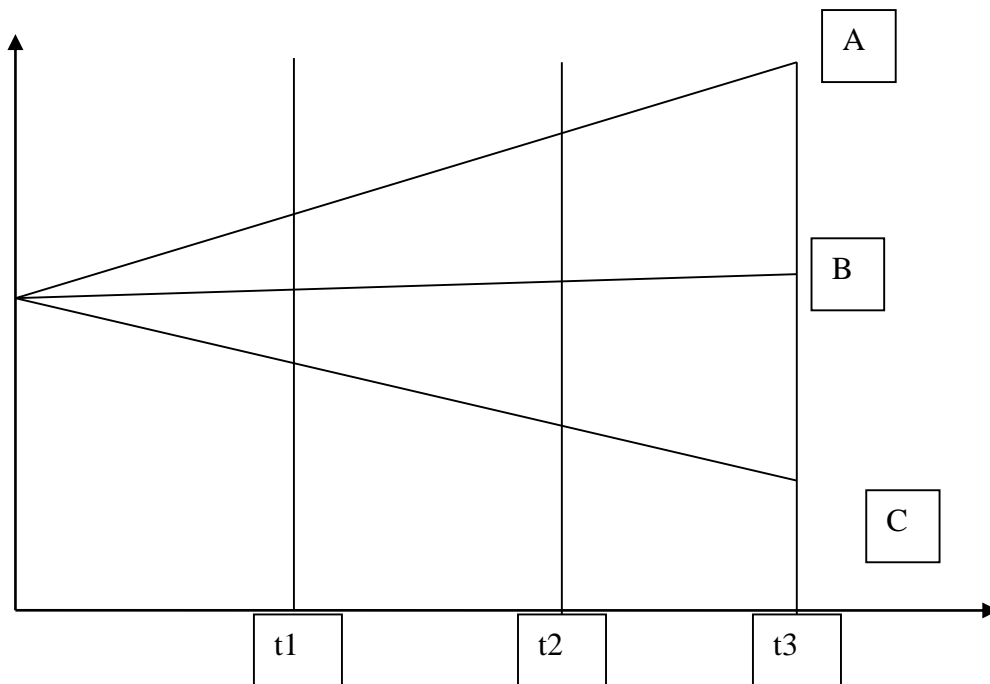

Рис. 3.4. Варіанти розвитку цільової програми щодо намічених цілей
Побудовано автором на основі [108]

Виходячи з даного твердження автор вважає, що доцільним буде визначити три рівня ступеня досягнення цілей, де перший буде характеризувати досягнення цілей, другий рівень без дієвий, що потребує переосмислення та третій рівень – деструктивний, що потребує загальної переробки програми щодо досягнення цілей.

Даний алгоритм представлено з урахуванням необхідності досягнення поставлених для політики цілей. Та цільових програм, що направлені на реалізацію поставлених цілей. При чому зазначаємо, що даний підхід є загальним при визначенні ефективності та результативності антимонопольної політики.

Проте в рамках реалізації політики виникають різні цілі та завдання (табл. 1.3.), що можуть бути вирішені точно, тобто їх можна оцінити не тільки якісно, але і кількісно. Зазвичай дані цілі не носять глобальний характер та направлені на вирішення конкретних завдань політики. Але в рамках своєї реалізації досягнення даних цілей неможливо оцінити з точки зору ефективності, через сукупні витрати на реалізацію політики, а не конкретних заходів. Проте

дані заходи мають результат. Тобто для оцінки проведення заходів доцільним є визначення не ефективності, а результативності. Для розмежування заходів, що потребують оцінки своєї ефективності чи результативності запропоновано наступний алгоритм визначення (рис. 3.5.).

Рис. 3.5. Визначення складових інтегральної оцінки ефективності та результативності державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках

Побудовано автором на основі [108]

За якого всі заходи органів антимонопольного контролю та регулювання можна розділити на ті, що потребують оцінки з точки зору ефективності (ті що мають чітку оцінку та співвідношення витрати до результату), та ті, що потребують оцінки результативності (не мають чіткої оцінки, проте мають певний результат).

Крім антимонопольної та конкурентної складових антимонопольної політики, необхідно зазначити, що антимонопольна політика та антимонопольне регулювання мають функціонувати неперервно, не мають чітко визначеної кінцевої мети та направлені головним чином на загальний соціально-економічний розвиток. Таким чином ефективність та результативність функціонування антимонопольної політики необхідно оцінювати як окрему складову. Автором пропонується оцінка на основі даних служби статистики, щодо показників соціально-економічного зростання та даних антимонопольного комітету щодо його функціонування та результативності антимонопольного комітету України у розрахунку результатів діяльності комітету на одну особу.

Таким чином, з метою оцінки ефективності та результативності державної антимонопольної політики пропонується розглянути політику з урахуванням трьох її складових, що оцінюються за рахунок наявних даних служби статистики та державного антимонопольного комітету, та представлено на рис. 3.5.

Узагальнення результатів реалізації запропонованого методичного підходу для оцінки ефективності та результативності державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках дозволяє зробити рекомендації щодо підвищення рівня ефективності та результативності даної політики табл. 3.5. Даний аналіз проведено на основі даних державної служби статистики, звітів антимонопольного комітету України та агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України.

Таблиця 3.5

Значення інтегрального показника ефективності та результативності державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках

Складова	Значення інтегрального показника				
	2017	2018	2019	2020	2021
Функціонально-оперативна складова	0,84	0,93	1	1	0,85
Функціональна-результативність	0,95	0,84	1	1	0,69
Соціально-економічна складова	1	1	0,9	0,3	0,8
Інтегральний показник ефективності	0,930	0,923	0,967	0,767	0,780

Розраховано автором на основі [5,40].

З таблиці видно, що в період з 2017 по 2021 роки значення інтегрального показника зменшується, що свідчить про зменшення ефективності та результативності антимонопольної політики держави

Функціонально-оперативна складова державної антимонопольної політики направлена на аналіз діяльності органів антимонопольного контролю. Оцінка ефективності даної групи показників виконується за рахунок співвідношення потреб суспільства, щодо антимонопольного регулювання. Зокрема через частку опрацьованих звернень до антимонопольного комітету та частки виконаних рекомендацій, представлених антимонопольними органами влади. Аналіз даних, представлених антимонопольним комітетом України, дає змогу зробити висновки, що варіативність суми накладених та сплачених штрафів, що переважно зростає, нівелюється неспроможністю антимонопольним комітетом опрацювати всі звернення, що поступають стосовно порушень антимонопольного законодавства. Крім того, спостерігається тенденція щодо скорочення виконаних рекомендацій антимонопольного комітету суб'єктам господарювання щодо розвитку конкурентних відносин.

Крім того, достатньо негативною є тенденція щодо розрахунку результативності діяльності антимонопольного комітету, а саме результативність у розрахунку на одну особу, працюючу в органах антимонопольного контролю. Тенденція останнього року свідчить про

скорочення показників даної групи, що також свідчить про погіршення ефективності та результативності державної антимонопольної політики.

Проте, оцінка соціально-економічної складової, яка характеризує розвиток економіки в цілому, свідчить про рівень зростання даних показників. Проведений аналіз даних державної служби статистики, свідчить про зростання показників економічного розвитку. Спостерігаються тенденції щодо збільшення товаровиробників, кількості виробленої та реалізованої продукції, а також отриманими прибутками. Проте варто зазначити, що інвестиційна привабливість, що розраховується відповідно до рівня інвестицій, скорочується.

Таким чином, головною проблемою функціонування державної антимонопольної політики визначаємо функціонально-оперативну складову. З проведеного аналізу видно, що саме показники даної складової інтегральної оцінки ефективності та результативності найгірше впливають на кінцевий результат, а органи антимонопольного контролю не в змозі задовільнити потреби суспільства щодо отриманих запитів від суспільства.

Додатково, необхідно зазначити, що існує значний потенціал для покращення роботи антимонопольного комітету через підвищення рівня підготовки кадрів та збільшення фінансування. Це дозволить більш ефективно опрацьовувати звернення та надавати обґрунтовані рекомендації, що сприятиме розвитку конкурентного середовища. Важливо також розробити нові методики для оцінки ефективності антимонопольного регулювання, що враховували б не лише кількість опрацьованих звернень та виконаних рекомендацій, але й їхній вплив на загальну економічну ситуацію в країні. Це допоможе більш точно вимірювати результативність політики та вносити необхідні корективи для досягнення кращих показників. Формування антимонопольної політики на даному ринку повинно відбуватися враховуючи вищезазначені показники.

Таким чином визначено, що для оцінювання результатів реалізації державної антимонопольної політики на національному споживчому ринку недостатньо визначати лише ефективність, оскільки вона не враховує аспект державної антимонопольної політики, направлений на вирішення поточних

питань її функціонування через складність чіткого визначенні цілей, направлених на загальний економічний розвиток. Для оцінювання результатів реалізації державної антимонопольної політики на національному споживчому ринку запропоновано методичний підхід до оцінювання ефективності і результативності (рис. 3.6.).

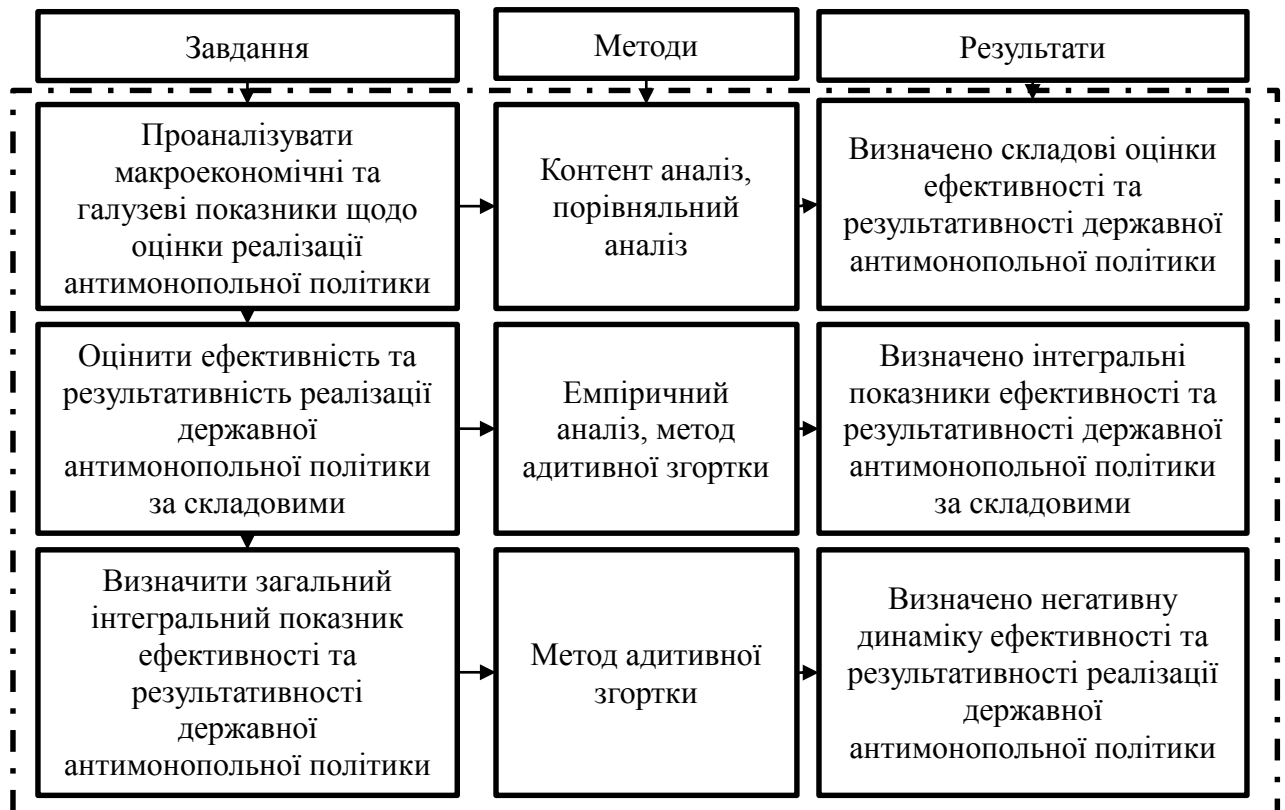

Рис. 3.6. Методичний підхід до оцінювання ефективності і результативності державної антимонопольної політики на національному споживчому ринку

На основі результатів аналізу макроекономічних та галузевих показників, щодо оцінки реалізації державної антимонопольної політики визначено, що основними складовими такого оцінювання є соціально-економічний розвиток, функціональна результативність та функціонально-оперативна складова. Для оцінки ЕіР державної антимонопольної політики за складовими запропоновано інтегральні показники, які є основою для розрахунку загального інтегрального показника ЕіР державної антимонопольної політики. Результати розрахунків інтегральних показників наведено в табл. 3.5.

3.3. Методичні положення реалізації державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках

Опираючись на формування державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках, що держава не завжди може ефективно впливати на ринок та розвиток ринкових відносин. Важливу роль також відіграє і середовище в якому відбувається регулювання. Окрім задокументованих нормативно-правовими актами норм та привила на ринку також існують задокументовані угоди між учасниками ринку що хоч і не протирічать законодавчим актам, все ж створюють додаткові важелі впливу на всіх учасників ринку. Крім того існують і ніде не задокументовані норми та правила поведінки, що сформувалися внаслідок соціокультурного, релігійного чи інших аспектів функціонування суспільства, саме ці аспекти формують інституціональне середовище в якому і відбувається формування антимонопольна політика.

Саме тому доцільним є делегування частки повноважень органів антимонопольної політики до учасників ринку, що також є зацікавлені у формуванні конкурентного середовища, мають між собою певні домовленості та можуть впливати на інших учасників ринку. В цьому випадку роль органів антимонопольної політики направлена на припинення порушень пов'язаних з узгодженими діями суб'єктів господарювання, причому заохочуючи учасників ринку до саморегулювання.

Отже важливою складовою формування державної антимонопольної політики є залучення органів саморегулювання. Органи саморегулювання не приймають участь у формування нормативно-правового забезпечення, але можуть вносити пропозиції щодо його формування. Крім того органи саморегулювання здатні створювати власні статuti, кодекси поведінки, що в межах чинного законодавства регулюють діяльність всіх суб'єктів господарювання, що їм підпорядковані. Також органи саморегулювання відповідно до результатів діяльності антимонопольного регулювання вносять

пропозиції щодо змін в антимонопольному регулюванні та регулюють власну діяльність (розділ 1). Взаємодія органів саморегулювання та держави відбувається на основі відповідних інструментів, що представлено у табл. 3.6.:

Таблиця 3.6

Взаємодія органів саморегулювання та держави

Інструмент СРО	Взаємодія с державою	Взаємодія з антимонопольними органами (вплив антимонопольної політики)
Пакети чесності	Укладаються угоди між державними органами регулювання та саморегулюючими організаціями з приводу фінансування галузей економіки	Державне фінансування здійснюється в ті галузі економіки, що на основі економічної політики держави та за рекомендаціями саморегулюючих організацій потребують державної підтримки для розвитку конкуренції у галузі
Порівняння чесності	Створення відкритих баз даних щодо державних закупівель та цін від товаровиробників	Саморегулюючі організації та органи антимонопольного контролю обмінюються даними щодо функціонування суб'єктів господарювання (мають вільний доступ до інформації) для відслідковування конкурентної ситуації на ринку
Громадські слухання	Створення можливості обговорення діяльності держави та саморегулюючих організацій	Саморегулюючі організації та органи антимонопольного регулювання обговорюють/корегують сумісну діяльність
Зворотній зв'язок	Можливість зворотного зв'язку між державою та суб'єктами господарювання	Саморегулюючі організації так як і всі інші суб'єкти господарювання можуть звертатися до органів антимонопольного контролю з пропозиціями, зауваженнями, повідомленнями щодо порушення законодавства тощо
Самосертифікація	Саморегулюючі організації встановлюють стандарти якості товарів та послуг, яких мають дотримуватися всі суб'єкти господарювання, що входять до їх складу	Органи антимонопольного контролю встановлюють стандарти якості на сонові стандартів, що пропонують органи саморегулювання, за умов не порушення антимонопольного законодавства

Продовження таблиці 3.6

Інструмент СРО	Взаємодія с державою	Взаємодія з антимонопольними органами (вплив антимонопольної політики)
Самосертифікація	Саморегулюючі організації встановлюють стандарти якості товарів та послуг, яких мають дотримуватися всі суб'єкти господарювання, що входять до їх складу	Органи антимонопольного контролю встановлюють стандарти якості на сонові стандартів, що пропонують органи саморегулювання, за умов не порушення антимонопольного законодавства
Угоди щодо самообмеження	Саморегулюючі організації встановлюють обмеження щодо своєї діяльності, а державні органи слідкують за відсутністю порушення прав та свобод у даних обмеженнях	Органи антимонопольного контролю встановлюють граничні показники яких прагнуть дотримуватися саморегулюючі організації
Кодекс поведінки	Встановлення норм та правил поведінки на ринку між всіма учасниками ринку та державою з метою отримання вигод кожного з учасників	Антимонопольні органи встановлюють норми та правила, яких необхідно дотримуватися, саморегулюючі організації сприяють дотриманню цих норм та правил серед своїх учасників
Особиста відповідальність підприємців за безпеку товарів та послуг	Саморегулюючі організації та державні органи взаємодіють в рамках відповідальності сторін за порушення обов'язків, укладених на кожного суб'єкта господарювання	Антимонопольні органи встановлюють відповідальність за порушення антимонопольного законодавства, а органи саморегулювання повідомляють про порушення та слідкують за виконанням відповідальності

(авторська розробка)

Необхідно визначити відповідальні структури за реалізації та формування антимонопольної політики. Дані структури задокументовані, з чітким встановленням їх прав та обов'язків. Також формується законодавча база для реалізації політики. Законодавча база підпорядковується конституції держави, відповідає законам та нормативно-правовим актам даної держави та міжнародним договорам. Дані документи слугують інструкцією для прийняття рішень в системі антимонопольного регулювання. Також встановлюють порядок

дій, терміни виконання рішень, санкції та покарання, тощо (системно-управлінський підхід). Діяльність органів антимонопольного контролю чітко регламентована за сферами діяльності кожного окремого структурного елементу. Структурні елементи відповідають за галузі економічної діяльності, що підлягають їх регулюванню.

Відповідне регулювання із залучення СРО відбувається з встановленими нормами та правилами функціонування СРО на кожному окремому ринку. Проте інструменти державного регулювання, що використовуються для державного регулювання використовуються і у випадку регулювання СРО, хоча вони можуть бути певним чином змінені за своїм тлумаченням.

У даному випадку інструменти державного регулювання розподіляються між інструментами СРО, причому зазначаємо що один і той самий інструмент державного регулювання може бути включений в кілька інструментів СРО. Так аналіз концентрації ринку проводиться як з боку держави так і з боку СРО, ані аналізу співвідносяться та на основі отриманих результатів будуються рекомендації щодо регулювання ринку як з боку СРО так і з боку держави. В цілому інструменти державного регулювання у випадку використання у СРО можна представити наступним чином

Важливо зазначити що передача повноважень неможлива без усвідомлення усіма учасниками ринку їх ролей у сформованій структурі антимонопольної політики. Відповідно формування державної антимонопольної політики відбувається за умов чіткого розподілення функцій між економічними агентами задіяними в здійсненні інституціонального проектуванні. До специфічних функцій належить і формування та впровадженні нових інституціональних утворень, до яких саме і належать СРО.

До складу основних ролей такі науковці як Попов О.Є. [108 с.28] та Сибірцев В.В. [128 с.130] відносять наступні: ініціатор, адаптер, новатор, пропагандист, контролер, дистриб'ютор, комунікатор, прозеліт, реципієнт, статист, антагоніст. Дані ролі відображають свою сутність при внесенні їх у відповідне інституціональне середовище, що відображає сутність та функції

різних економічних агентів функціонуючих на ринку в той чи інший період часу (рис. 3.7.).

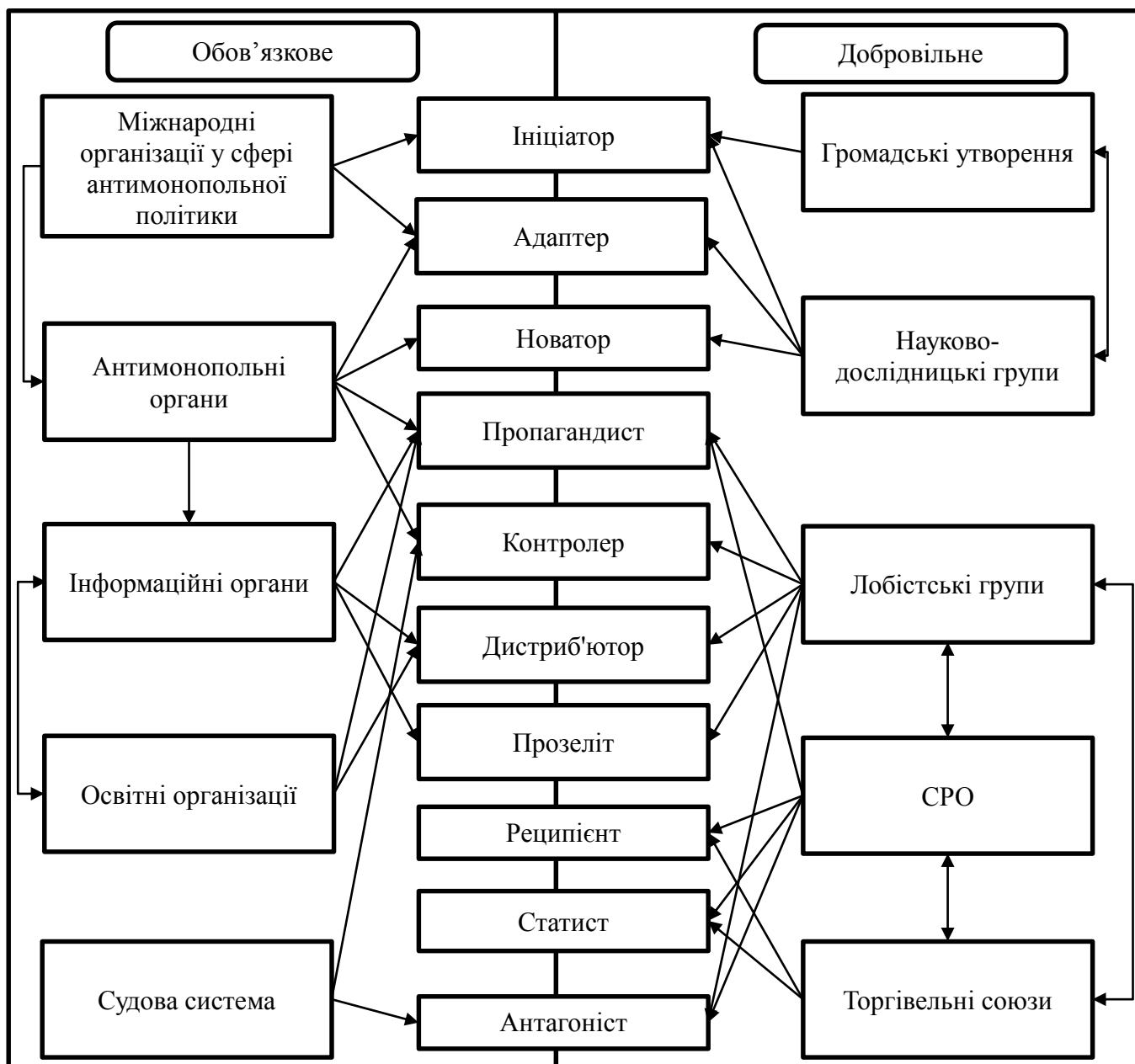

Рис. 3.7. Інституціональне середовище при формуванні антимонопольної політики (запропоновано автором на основі [108])

Інституціональне середовища антимонопольної політики можна умовно поділити на дві складові. Перша складова інституціонального середовища АМП являє собою державні та міжнародні інститути, що підпорядковуються загальним,

заздалегідь задокументованим нормативно-правовим актам, положенням, угодам тощо, тобто це формальний нормативно-правовий рівень. Антимонопольне регулювання для цих інститутів є одним із обов'язкових елементів їх функціонування.

Друга складовою антимонопольного середовища функціонує на добровільній основі. Дані інститути можуть функціонувати як на основі угод, що нормативно зареєстровані, тобто добровільного нормативне регулювання, так і без укладання угод, саме задокументованих, тобто ненормативне неформальне регулювання.

Обидві складові включають в себе інститути, яким відповідають ролі інституціонального проектування. Так Ініціатором створення або реформування антимонопольної політики з боку нормативно-правового інституціонального середовища можуть виступати міжнародні антимонопольні органи чи організації на основі практики та досвіду інших країн. З боку добровільного інституціонального середовища ініціаторами змін виступає громадськість, що ставить перед собою цілі сталого економічного розвитку та науково дослідницькі групи, що на основі своєї діяльності приходять до висновків необхідності змін інститутів антимонопольної політики та регулювання.

На основі запропонованих змін з боку нормативного середовища вже заздалегідь створені антимонопольні органи проводять дослідження доцільності змін існуючих інститутів чи створення нових, тобто відіграють роль адаптера. Дані дослідження та адаптації відбуваються за підтримки міжнародних організацій, що також приймають участь у адаптації існуючих норм та правил, а також науково дослідницькі групи, що або приймали участь у пропозиціях щодо змін, або які отримали замовлення від держави чи суспільства щодо дослідження питань зміни інституціонального середовища та інститутів.

Роль новатора також лягає на антимонопольні органи, та науково-дослідницькі групи, що мають проводити аналіз вже проведеного впровадження, його корегування та аналіз та адаптації до наявних інституціональних умов.

Проте одного впровадження та адаптації нових інститутів недостатньо для подальшого функціонування антимонопольної політики. Саме тому важливу роль відіграє пропагандист. З боку обов'язкової складової дану роль беруть на себе органи антимонопольної політики. Також можливе використання інформаційного середовища, зокрема ЗМІ, інтернет ресурси, інформаційні агентства, тощо що висвітлюють позитивні зміни у інституціональному середовищі а також освітні організації, що також просувають ідею доцільності змін та впровадження нових інститутів антимонопольної політики. З боку добровільного залучення пропагандистом виступають лобістські групи, для яких нові інститути та правила функціонування несуть безпосередню вигоду, що може відбуватися не завжди, так саме як і для СРО, що зацікавлені в розвитку ринкових відносин та конкуренції на ринку.

Антимонопольні органи також слідкують за дотриманням встановлених норм та правил в антимонопольній політиці, дану роль також відіграє і судова система, що розглядає відповідність дій суб'єктів антимонопольної політики встановленим нормам та відповідає за накладення штрафів та покарань у разі порушення норм та правил. З боку добровільної складової за дотриманням встановлених норм відповідають лобістські групи та СРО.

Допомога у реалізації впроваджених інститутів займається дистриб'ютор, де з боку обов'язкової складової виступають ЗМІ та заклади освіти, що просувають ідеї антимонопольної політики, а з боку добровільної складової лобістські групи.

Також інформаційне середовище та лобістські направлені на просування ідей позитивного впровадження змін інститутів та інституціонального середовища. Тобто відіграють роль прозеліту.

Наступна роль реципієнта, що відповідно до встановлених норм та правил приймає зобов'язання щодо обмеження свого функціонування лягає лише на добровільну частину антимонопольного середовища, а саме СРО та торгівельні союзи. Дані зобов'язання хоча і обмежують окремих учасників ринку, проте

служать покращенню умов для більшої частини учасників економічного процесу.

Важливо зазначити, що у разі відсутності зацікавленості та прийняття участі у новому інституціональному середовищі СРО та торговельні союзи можуть бути і не зацікавлені у новому інституціональному середовищі, а значить відігравати роль статиста.

Крім того нові інститути та інституціональне середовище можуть не відповідати інтересам окремих учасників ринку, а саме СРО та окремих лобістських груп, інтереси яких будуть погіршуватися. А також до антагоніста можна віднести і судову систему, що не завжди одразу буде сприймати нові норми та правила. При адаптації наведених ролей у формуванні антимонопольної політики приведемо табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Ролі та функції учасників формування інститутів антимонопольної політики

Ролі	Функції	Інституціональні утворення
Ініціатор	Прагнення створення інституціонального середовища що відповідає інтересам суспільства (більшої його частини), створення нових інституцій, реформування та удосконалення існуючих інститутів	Міжнародні організації у сфері антимонопольної політики, Громадські утворення, Науково-дослідницькі групи
Адаптер	Аналіз ситуації що складається у середовищі функціонування ринків в цілому та у антимонопольній політиці зокрема, визначення доцільності інституціонального регулювання. Створення нових інститутів та адаптація існуючих до наявних умов.	Міжнародні організації у сфері антимонопольної політики, антимонопольні органи, науково-дослідницькі групи
Новатор	Впровадження нових інститутів. Адаптація інститутів до умов інституціонального середовища. Аналіз результатів впровадження нових інститутів та їх корегування.	Антимонопольні органи, науково-дослідницькі групи

Продовження таблиці 3.7

Ролі	Функції	Інституціональні утворення
Пропагандист	Активне поширення створених інститутів, що відповідають антимонопольній політиці та економічній політиці держави в певний період часу. Створення позитивного іміджу інститутів, поширення та розвиток норм та правил інституціонального середовища. Протидія існуючим інститутам, що перешкоджають розвитку ринкових відносин та розвитку конкуренції.	Інформаційні органи, освітні організації, лобістські групи, СРО
Контролер	Контроль за функціонуванням інститутів, моніторинг інституціонального середовища, запобігання порушень норм та правил встановлених як формальними так і неформальними інституціями	Антимонопольні органи, судова система, лобістські органи, СРО
Дистриб'ютор	Допомога у реалізації політики впровадження інститутів, адаптація існуючих інститутів, поширення норм та правил застосування інститутів антимонопольної політики	Інформаційні органи, освітні організації, лобістські групи
Пролезіт	Поширення позитивних відгуків щодо практики впровадження та поширення інститутів, підтримка нових ідей і практик інституціонального регулювання	Інформаційні органи, лобістські організації
Реципієнт	Прийняття зобов'язань та відповідальності щодо дотримання обмежень, пов'язаних із використанням певних форм інституціонального регулювання.	СРО, торговельні союзи
Статист	Відсутність зацікавленості у впровадженні чи поширенні нових інститутів а також у вдосконаленні практики вже існуючих.	СРО, торговельні союзи
Антагоніст	Активна протидія впровадженню нових інститутів, адаптації чи вдосконаленні вже існуючих	Судова система, лобістські групи, СРО, торговельні союзи

Запропоновано автором на основі [108].

Варто зазначити, що ти антимонопольної політики можна умовно поділити на три групи, де до першої групи відносяться інституціональні правила та інститути встановлені органами державної влади, в тому числі і

антимонопольної політики та направлені на задоволення потреб суспільства, більшої його частини відповідно до економічної політики держави та цілей що стоять перед нею в певний період часу.

Позанормативні інститути та позанормативне інституціональне регулювання відбувається серед учасників ринку та СРО що представляють учасників ринку. При чому важливо відмітити, що позанормативне регулювання можливе за умов погодження даного регулювання зацікавленими учасниками ринку. Формальне, документальне фіксування позанормативного регулювання відбувається з метою захисту всіх учасників договору задля недопущення порушень одних учасників даного регулювання по відношенню до інших, і визначення юридичних наслідків даних порушень. Формування формальних позанормативних норм та правил має відбуватися відповідно до встановлених нормативно правових актів, законів, розпоряджень, тощо, тобто вони не повинні порушувати норми існуючого законодавства. Також відмічаємо, що до розроблення даного регулювання можуть залучатися і органи антимонопольного регулювання для забезпечення законності встановлених норм та недопущенні зловживають домінуючим положенням чи отримання вигоди від узгоджених дій суб'єктів господарювання.

Останньою складовою, є неформальні ненормативні правила функціонування ринків. Зазвичай дані норми та правила вже встановлені на ринку через соціокультурні, релігійні, історичні або інші особливості функціонування ринків. Причому порушення таких правил може як призве до суттєвих втрат з боку порушника так і трансформації даних норм та правил, якщо вони сприятимуть інтересам всіх учасників ринку.

Також зазначаємо, що при реалізації державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках необхідно враховувати велику кількість характеристик даного ринку, що притаманні ринку в даний період часу. Серед основних характеристик ринку для аналізу необхідних заходів щодо його регулювання автором було запропоновано враховувати наступні його характеристики табл. 3.8.

Наведені характеристики спрямовані на аналіз ринку у трьох площинах, серед яких аналіз концентрації ринку висвітлює відношення між учасниками ринку щодо ринкової влади, якої наділений кожен із учасників ринку та здатність учасників ринку впливати на розвиток ринкових відносин. Аналіз концентрації ринку відбувається на основі інтегрального показника концентрації, представленого у розділі 2. Аналіз концентрації ринку проводиться органами антимонопольного регулювання, учасниками ринку та СРО, у разі наявності таких на ринку.

Таблиця 3.8

Характеристики оцінки ринку

№	Показник	Характеристика	Інтегральний показник	Позначення
1.1.	Концентрація ринку	Ринок висококонцентрований	>1	X1
1.2.		Ринок помірно-концентрований	0.5-1	X2
1.3.		Низько концентрований	< 0.5	X3
2.1.	Диференціація товарів та послуг	Слабко диференційований ринок	>1	Y1
2.2.		Помірно диференційований ринок	0.5-1	Y2
2.3.		Високо диференційований ринок	< 0.5	Y3
3.1.	Канали збуту	Ексклюзивний розподіл	>1	Z1
3.2.		Селективний розподіл	0.5-1	Z2
3.3.		Інтенсивний розподіл	< 0.5	Z3

(авторська розробка)

Наведені характеристики спрямовані на аналіз ринку у трьох площинах, серед яких аналіз концентрації ринку висвітлює відношення між учасниками ринку щодо ринкової влади, якої наділений кожен із учасників ринку та здатність учасників ринку впливати на розвиток ринкових відносин. Аналіз концентрації ринку відбувається на основі інтегрального показника концентрації, представленого у розділі 2. Аналіз концентрації ринку проводиться органами антимонопольного регулювання, учасниками ринку та СРО, у разі наявності таких на ринку.

Диференціація виробництва направлена на розширення асортименту товаровиробниками для забезпечення асортименту товарів та послуг, що будуть відрізнятися за якістю, ціною, оформленням тощо. Диференціація виробництва дозволяє певною мірою відійти від посилення монополізації ринку за рахунок створення нових груп товарів та послуг що не будуть тотожними один одному. Проте саме такий підхід і маскує домінуюче положення на ринку певних товаровиробників.

Диференціацію товарів та послуг елемент яким дуже легко маніпулювати з боку товаровиробника, не значним чином змінюючи певну характеристику товарів. Проте незважаючи на це частину товарів та послуг просто неможливо диференціювати, диференціація не є доцільною або не може бути значною. Саме тому на думку автора доцільним буде розділити можливу диференціацію на три складові.

Слабко диференційований ринок характеризується не значною відмінністю як ціновими так і якісними характеристиками товарів та послуг. Не зважаючи на те, що товаровиробники можуть намагатися до максимальної диференціації їхньої продукції, не завжди саме товаровиробники мають змогу впливати на таку диференціацію. Слабко диференційовані ринки притаманні товарам та послугам що характеризуються однорідністю та задовільняють однорідні потреби, що неможливо або складно задовільними іншим чином.

Помірно диференційований ринок характеризується наявністю незначної відмінності у товарах та послугах як за ціною так і за якісними характеристиками. Товаровиробники можуть певним чином змінювати якісні характеристики та впливати на ціну товарів та послуг. Проте особливості характеристик товарів все ж не дозволяє впроваджувати безліч характеристик за рахунок технологічних особливостей, тощо. Тобто дана група товарів не зважаючи на можливість задовольняти більш широк коло споживачів, все ж не може задовільнити будь які потреби.

Найбільша кількість товарів та послуг буде притаманна характеристиці високої диференціації. На подібних ринках можливе існування практично

безкінечна кількість товарів та послуг, що можна створити за рахунок незначених змін у якості, ціні, оформленні та інших характеристик. Використовуючи незначні зміни товаровиробники можуть задовільнити практично будь які потреби споживачів та не мають обмежень як у створенні цінової політик так і якості товарів та послуг.

Диференціація ринку характеризує на скільки товари/послуги, що виготовляються на даному ринку підлягають зміненню, тобто характеризують зацікавленість споживачів саме в цих товарах, а значить і можливість товаровиробників впливати на споживачів виготовляючи подібні товари чи послуги іншої цінової категорії, якості, тощо.

А також врахування каналів розподілу товарів дає змогу оцінити вплив товаровиробників на витрати, що не пов'язані безпосередньо з виробництвом товарів, проте пов'язана з його реалізацією.

Зацікавленість товаровиробника у розподілі свого товару через обмежену кількість каналів збуту, свідчить про прагнення товаровиробника контролювати канали збуту в тому числі і в обмеженні посередників у можливості співпрацювати з іншими товаровиробниками подібних товарів чи послуг. Контролювання каналів збуту може бути обумовлене прагненням товаровиробників як підтримувати високу якість товарів та послуг, що надаються компанією виробника, так і прагненням отримання надприбутків через обмеження кількості наявних товарів та послуг а також і того і іншого. Посилений контроль над каналами збуту певним чином перешкоджає функціонуванню конкуренції та розвитку конкурентних відносин. Даний підхід до вибору каналів збуту називається ексклюзивний, він передбачає вибір кількох посередників для реалізації своїх товарів та послуг з жорсткими вимогами до правил реалізації товарів та послуг. Хоча кількість таких каналів збуту теоретично необмежена, зазвичай вона контролюється товаровиробником і не є значущою.

Іншим варіантом розподілу товарів та послуг є селективний розподіл, що передбачає вибір посередників серед великої кількості тих, хто готовий надати

свої послуги. Проте, цей тип розподілу не передбачає суворого дотримання вимог від товаровиробників щодо норм та правил реалізації продукції. Зазвичай такий тип співпраці між товаровиробниками та посередниками характерний для реалізації значної кількості товарів та послуг, які схожі між собою серед різних товаровиробників. Це дозволяє товаровиробникам забезпечити ширший доступ до ринку, одночасно зберігаючи певний рівень контролю над умовами співпраці з посередниками. Навіть при менш жорстких вимогах, виробники все одно встановлюють певні умови, які повинні виконуватися для підтримання стандартів якості та обслуговування.

Інтенсивний розподіл, навпаки, передбачає реалізацію продукції через велику кількість незалежних посередників, торговельних мереж та магазинів. Головною метою даного розподілу є охоплення якомога ширшого обсягу ринку, доставка товарів та послуг безпосередньо до споживачів і максимізація прибутку, головним чином, через збільшення обсягів виробництва. Цей підхід дозволяє виробникам швидко завоювати ринок та забезпечити високу впізнаваність бренду серед споживачів. Інтенсивний розподіл часто використовується для масових товарів, таких як харчові продукти, засоби гігієни та інші товари широкого вжитку, де важливо забезпечити максимальну доступність для кінцевих споживачів.

Вибір каналів збуту товарів та послуг здійснюється безпосередньо товаровиробниками з урахуванням особливостей кожного окремого бізнесу та цілей, які ставлять перед собою товаровиробники. Вони також визначають якісні та цінові характеристики товарів та послуг. Це дозволяє виробникам створити ефективну стратегію збуту, яка враховує специфіку продукції, вимоги ринку та потреби споживачів. Однак, у таких умовах аналіз диференціації продукції та ширини каналів збуту стає достатньо складним завданням для органів антимонопольного регулювання. Це завдання потребує подальшого дослідження та глибокого аналізу для забезпечення справедливої конкуренції на ринку та захисту інтересів споживачів.

Аналіз диференціації виробництва та кількості задіяних посередників в контексті антимонопольного регулювання включає припущення, що обидві характеристики для одного товаровиробника можуть співпадати з граничними показниками концентрації та монополізації ринку. Це означає, що обсяг реалізованої продукції буде розраховуватися як показник концентрації ринку, а визначення диференціації та розподілу каналів збуту буде порівнюватися з концентрацією ринку. Таким чином, можна виявити рівень контролю товаровиробника над ринком та оцінити його вплив на конкуренцію.

Відповідно, обсяг реалізованої продукції буде мати співвідношення з концентрацією ринку, що дозволить визначити інтегральний показник. При диференціації продукції основну увагу звертають на обсяг виробництва товару з певними ціновими та якісними характеристиками. Важливо, щоб обсяг кожного окремого товару не перевищував встановлені граничні показники концентрації. Це дозволяє забезпечити рівномірний розподіл продукції на ринку та уникнути надмірної концентрації, яка може призвести до монополізації.

Аналогічним чином розраховується і ширина каналів збуту. Виробники повинні стежити за тим, щоб кількість посередників та каналів збуту не перевищувала допустимі межі, що дозволяє уникнути домінування одного або декількох товаровиробників на ринку. Це сприяє створенню конкурентного середовища, де різні виробники мають рівні можливості для реалізації своєї продукції, а споживачі отримують доступ до різноманітних товарів та послуг.

Таким чином, селективний та інтенсивний розподіл є двома основними підходами до організації збуту продукції, кожен з яких має свої переваги та недоліки. Вибір між ними залежить від конкретних умов ринку, цілей товаровиробника та характеристик продукції. Селективний розподіл дозволяє зберегти контроль над умовами співпраці з посередниками та забезпечити певний рівень якості обслуговування, тоді як інтенсивний розподіл спрямований на максимізацію охоплення ринку та збільшення обсягів продажу.

В залежності від ситуації на кожному окремому ринку необхідно застосовувати інструменти, що відповідно до поставлених цілей

антимонопольного регулювання, сприятимуть розвитку ринкових відносин та розвитку конкуренції.

Таблиця 3.9

Інтерпретація характеристик ринку

Концентрація ринку	Диференціація ринку	Канали збуту	Інтегральний показник
Ринок висококонцентрований	Слабко диференційований ринок	Ексклюзивний розподіл	>1
Ринок помірно-концентрований	Помірно диференційований ринок	Селективний розподіл	0.5-1
Низько концентрований	Високо диференційований ринок	Інтенсивний розподіл	< 0.5

(авторська розробка)

В залежності від ситуації на кожному окремому ринку необхідно застосовувати інструменти, що відповідно до поставлених цілей антимонопольного регулювання, сприятимуть розвитку ринкових відносин та розвитку конкуренції. За результатами дослідження кожної окремої ситуації на національних споживчих ринках автором запропоновано різні підходи щодо використання інструментів антимонопольного регулювання для кожного окремого ринку.

Загальна характеристика інструментів антимонопольного регулювання з умовами використання кожного окремого інструменту на відповідних товарних ринках представлено у табл. 3.10.

Зокрема, для ринків з високою концентрацією було запропоновано використання таких інструментів, як цінове регулювання та встановлення обмежень на злиття і поглинання. Ці заходи спрямовані на запобігання надмірному зосередженню ринкової влади в руках окремих компаній і створення більш рівних умов для всіх учасників ринку.

На ринках з низькою концентрацією та високим рівнем конкуренції доцільно застосовувати інструменти стимулювання інновацій та підтримки малого і середнього бізнесу. Це може включати надання податкових пільг,

грантів на розвиток нових технологій та спрощення регуляторних вимог для нових гравців.

Таблиця 3.10

Умови використання інструментів антимонопольного регулювання

Група інструментів	Інструменти	Використання інструментів в антимонопольній практиці	Умови
Обмежуючі інструменти	Заборона на злиття компаній та ведення спільної діяльності	Передбачає заборону на злиття, купівлю акцій, компаній сукупна доля певного товару яких на ринку перевищує встановлені законодавством норми	У разі злиття $L1 > L2$
			У разі злиття $CR1 > 35, CR2 > 50, CR3 > 70, CR4 > 80, CR5 > 85$
			$1800 < HHI$
	Встановлення максимальних/мінімальних цін	Встановлення реальних цін і тарифів, які дозволятимуть функціонувати підприємствам беззбитково	Максимальна ціна відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності
			Заниження ціни для витіснення конкурентів
Стимулюючі інструменти	Ліцензування	Використовується для захисту прав та законних інтересів споживачів та держави	Відповідно до переліку видів економічної діяльності, що підлягають ліцензуванню (Встановлення ставок ліцензування відповідно до концентрації ринку, та каналів розподілу товарів)
	Кредитування	Надання пільгових кредитів господарюючим суб'єктам які уперше вступають на ринок, чи потребують державної підтримки через особливості умов господарювання	Товаровиробники вперше вступають на ринок
			Сезонний характер кредитування
	Тарифікація	Встановлення реальних цін і тарифів, які дозволятимуть функціонувати підприємствам беззбитково, тарифи на послуги природних монополій та компаній з домінуючим положенням на ринку, у разі становленні конкуренції на ринку (дерегулювання)	Сезонний характер тарифікації
Перевищення рентабельності згідно із методиками, розробленими центральним органом виконавчої влади			

Продовження таблиці 3.10

Група інструментів	Інструменти	Використання інструментів в антимонопольній практиці	Умови
Стимулюючі інструменти	Митні тарифи	Встановлення митних тарифів на товари та послуги з метою захисту внутрішнього ринку, сезонні митні тарифи	Більше 35% частки ринку припадає на імпорт від товаровиробників іншої країни
	Інвестиційні програми	Створення інвестиційних програм, встановлення цін та тарифів, що дають змогу реалізувати ці програми	Підприємства функціонують у соціальній сфері
Існує обґрунтування необхідності впровадження технічної переоснащення підприємств			
Стимулюючі інструменти	Пільгові відсоткові ставки	Державна допомога у вигляді низьких відсоткових ставок на державні кошти, зниження відсоткової ставки з метою стимулювання економічної діяльності	Підприємства функціонують у соціальній сфері, направлені на забезпечення товарами/послугами соціально-незахищені верстви населення
			Підприємства вперше входять на ринок
	Пільги	Надання пільгових кредитів, пільгове надання товарів та послуг	Підприємства функціонують у соціальній сфері, направлені на забезпечення товарами/послугами соціально-незахищені верстви населення
			Товар послуги, що потребують підприємства для здійснення господарської діяльності знаходяться у виключному праві власності держави
	Фінансування	Фінансування науково-дослідницьких програм та задоволення публічних потреб	Фінансування соціально-значущих проектів (підприємства функціонують у соціальній сфері, направлені на забезпечення товарами/послугами соціально-незахищені верстви населення)
			Підприємства функціонують у науково-дослідницькому секторі економіки
Субсидії	Субсидювання споживачів при споживанні товарів та послуг природних монополій, субсидювання по виплатах за довгостроковим кредитами, субсидювання стратегічно важливих галузей економіки, цільових програм, субсидювання експортної діяльності	Національні товаровиробники конкурують з імпортерами, частки ринку яких складає більше 10% загального обсягу ринку	
		Національні товаровиробники експортери конкурують з іноземними підприємствами, частки ринку яких складає більше 10% загального обсягу ринку	

Продовження таблиці 3.10

Група інструментів	Інструменти	Використання інструментів в антимонопольній практиці	Умови
Стимулюючі інструменти	Підтримка інфраструктуру	Розвиток інфраструктури та надання до неї доступу	Підприємства функціонують в секторах економіки, що потребують розвитку інформаційних технологій
			Доступ до інфраструктури ускладнений через володіння правами власності на об'єкти інфраструктури підприємствами-конкурентами
	Міжбюджетні трансферти: дотації, субвенції	Реалізація стратегічно важливих цільових програм, надання грошових коштів для фінансової підтримки збитковим підприємствам для запобігання їх банкрутства та недопущення перевищення цін на окремі споживчі товари і послуги	Відповідно до постанови Каб Міню щодо міжбюджетних трансфертів
			Підприємства функціонують у соціальній сфері, направлені на забезпечення товарами/послугами соціально-незахищені верстви населення
	Науково технічні програми	спрямовані на розвиток наукових досліджень і розробок, створення нових технологій, машин і обладнання, матеріалів	Стратегічні пріоритетні напрями «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»
Товаровиробники функціонують у соціально-значущих галузях економіки			
Виключення з антимонопольного законодавства	виключення стосуються переважно стратегічно важливих підприємств, галузей, тощо, заздалегідь встановлені норми та правила виключення з антимонопольного законодавства	Оптимальною формою господарювання, є форма що порушує антимонопольне законодавство (монополії відповідно до типів монополізму (табл. 2))	
		Відповідно до постанови «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот»	
Стримуючі інструменти	Квотування	квоти з метою обмеження експорту або імпорту продукції	Підприємства контролюють частки ринку: CR1>35, CR2>50, CR3>70, CR4>80, CR5>85
			Звільнення від оподаткування у разі першого входу товаровиробників на ринок

Продовження таблиці 3.10

Група інструментів	Інструменти	Використання інструментів в антимонопольній практиці	Умови
	Оподаткування	Зменшення податків або звільнення від них господарюючих суб'єктів, які уперше вступають на ринок Збільшення ставки оподаткування відповідно до пропорційної ставки	Сезонні податкові канікули
			Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України
			У разі злиття $L1 > L2$
	Заборона злиття та ведення сумісної діяльності	передбачає заборону на злиття, купівлю акцій, компаній сукупна доля певного товару яких на ринку перевищує встановлені законодавством норми	У разі злиття $CR1 > 35, CR2 > 50,$ $CR3 > 70, CR4 > 80, CR5 > 85$
			$1800 < \text{HHI}$
			Сезонна тарифікація
Тарифи	встановлення реальних цін і тарифів, які дозволитимуть функціонувати підприємствам беззбитково, тарифи на послуги природних монополій та компаній з домінуючим положенням на ринку, у разі становленні конкуренції на ринку (дерегулювання)	З урахуванням рентабельності виробництва, інвестиційної та інших складових, що визначаються згідно із методиками, розробленими центральним органом виконавчої влади	

(авторська розробка)

Застосування наведених в таблиці інструментів відповідає ситуації о складається на кожному окремому ринку (ДОДАТОК Г). Автором було проведено апробацію запропонованої методики антимонопольного регулювання на товарних ринках для яких проводився аналіз рівня концентрації та монополізації. (розділ 2). Ринок чаю України відповідає характеристиці X2 Y3 Z2.

За результатами дослідження ринок було охарактеризовано як ринок помірно концентрований. Відповідно до диференціації ринку, на ринку представлено велика кількість різноманітних товарів, що мають певні відмінності, проте в цілому достатньо схожі. Реалізація даного виду продукції відбувається через велику кількість незалежних посередників. Відповідно до даної класифікації ринку повинне відбуватися і державне антимонопольне регулювання, інструменти для якого представлено в додатку, витяг з якого представлено у табл. 3.11.

Відповідно до даної характеристики, ринок чаю України підпадає під квотування товаровиробників щодо виробництва товарів, відповідно до Постанови Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот (щорічно), чай не підлягає квотуванню, також провідні підприємства не контролюють значну частину ринку, що обумовлює відсутність ринкової влади. Отже квотування на даному ринку не є доцільним.

Розмежування інструментів впливу державної антимонопольної політики залежить від загальної економічної політики країни і враховує передумови функціонування ринків, що сприяє ефективному регулюванню. Використання цих інструментів має включати концентрацію, диференціацію та канали збуту, а також враховувати інституціональні особливості економіки загалом і окремих галузей зокрема.

Залучення до процесу регулювання органів саморегулювання та саморегулюючих організацій може збільшити ефективність антимонопольної політики. Такі організації мають глибоке розуміння внутрішніх процесів і відносин у своїх галузях і можуть виступати як важливі партнери у впровадженні заходів, спрямованих на підтримку конкуренції. Їх активна участь дозволяє більш ефективно виявляти та усувати антимонопольні порушення, а також сприяти сталому розвитку ринкових відносин і забезпеченню чесної конкуренції в економіці.

Такий підхід дозволяє інтегрувати принципи конкуренції в стратегії розвитку індустрій і враховувати специфіку кожної галузі, щоб забезпечити стійке економічне зростання і покращення умов для суб'єктів господарювання.

Таблиця 3.11

Комплекс інструментів антимонопольного регулювання, запропонований для регулювання споживчого ринку чаю України (фрагмент)

Показники	Площини			Напрямок антимонопольного регулювання	Комплекс інструментів	Додаткові умови регулювання
	Концентрація ринку	Концентрація ринку	Концентрація ринку			
X2 (ринок помірно-концентрований) Y3 (висока диференціація ринку) Z2(селективний розподіл)	На ринку присутній рівень концентрації, що з одного боку не дає розвиватися конкуренції у повному обсязі, але й немає повного контролю над ринком	Велике різноманіття відносно схожих товарів/послуг	Товаровиробники реалізують значну частину своїх товарів/послуг через велику кількість посередників	Велика кількість товаровиробників серед яких виокремлюються лідери ринку. На ринку виготовляються велика кількість різноманітних товарів, що реалізуються через велику кількість посередників	Квоти	Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот (щорічно) Підприємства контролюють частки ринку: CR1>35,CR2>50,CR3>70,CR4>80,CR5>85
					Податки (Прогресивна податкова ставка відповідно до прибутків підприємств)	Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України
					Умови кредитування	Товаровиробники вперше вступають на ринок Сезонний характер кредитування
					Заборона на злиття та ведення сумісної діяльності	У разі злиття відбувається порушення неперервності коефіцієнта Лінда

(авторська розробка)

Наступний інструмент оподаткування опирається на норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України. Необхідно звернутися до державної фіскальної служби з запитом щодо отримання розрахованої норми рентабельності на даному ринку, а також проаналізувати прибутки кожного з домінуючих підприємств та відповідно до цього розрахувати ставку оподаткування.

Наступним інструментом антимонопольного регулювання є умови кредитування, даний ринок не залежить від сезонних коливань, а також не потребує стимуляції щодо виходу нових товаровиробників на ринок, значить на даному ринку необхідно застосовувати стандартні умови кредитування.

За останнім інструментом необхідно розраховувати неприривність коефіцієнта Лінда. За вже отриманими результатами відбувається порушення неприривності коефіцієнта Лінда вже з першої аналізованої компанії, значить на даному ринку необхідно заборонити будь які злиття та поглинання підприємствами, що займають провідне положення на ринку, якими відповідно до аналізу є перші 10 підприємств.

Запропоновані підходи щодо аналізу ринку чаю України представлено у табл. 3.12. Проведення аналізу концентрації та монополізації ринку свідчить про помірну концентрацію на ринку, дана ситуація сприяє можливій олігополізації ринку. Для виявлення даної ситуації достатньо провести оцінку концентрації та монополізації використовуючи коефіцієнти концентрації. Аналогічні дії необхідні і для визначення потенційної загрози олігополії

Оскільки на рику присутня велика кількість товаровиробників і хоча найбільші товаровиробники залишаються незмінними, велика кількість товаровиробників має змогу спокійно заходити чи виходить з ринку, на ринку відсутні специфічні вимоги для функціонування, отже монополізація ринку не є доцільною.

Реалізація антимонопольної політики на ринку чаю України

Дія	Інструмент оцінки		Результати	Інтерпретація	Оцінка ефективності та результативності
Аналіз концентрації та монополізації ринку	Зведені коефіцієнти концентрації	CR1	17	Ринок помірно концентрований, присутня невелика кількість товаровиробників що потенційно можуть загрожувати спільними діями	Конкурентна боротьба між великими учасниками ринку, частка яких на рику змінюється
		CR2	31		
		CR3	44,25		
		CR4	50,6		
		CR8	69,7		
		HHI	818,09		
		G	0,7		
Аналіз загрози олігополізації ринку	Коефіцієнт Лінда	L	Припинення неперервності коефіцієнта Лінда починаючи з 2ого товаровиробника	Перші два товаровиробники можуть мати олігопольну владу у разі змови та ведення сумісної діяльності	Динаміка незмінна протягом п'яти років
Аналіз доцільності монополізації, олігополізації ринку	Кількість учасників ринку, специфічні умови функціонування ринку		На ринку присутні приблизно 100 товаровиробників, бар'єри входу виходу відсутні, специфічні вимоги відсутні	Монополізація чи олігополізація ринку не є доцільною	Відсутність барерів входу-виходу, негативна динаміка приросту підприємств
Аналіз диференціації ринку	Кількість різноманітних товарів та послуг		Товари та послуги рику представлені схожими за властивостями, проте різними за ціною та якістю товарів	Відносна велика кількість товарів на ринку	Сегментація ринку збільшується
Канали збуту	Кількість каналів збуту		На ринку виготовляються велика кількість різноманітних товарів, що реалізуються через велику кількість посередників	Відносна велика кількість каналів збуту	Особливі канали збуту відсутні

Продовження таблиці 3.12

Дія	Інструмент оцінки	Результати	Інтерпретація	Оцінка ефективності та результативності
Доцільність використання інструментів	Вибір інструментів відповідно до запропонованої методики X Y Z	Використання інструментів що будуть відповідати характеристиці X2 Y3 Z2	Перелік доцільних інструментів: Квоти, податки, кредитування, заборона на злиття та ведення сумісної діяльності	Використання запропонованої методики
Використання інструментів регулювання X2 Y3 Z2	Квоти	Встановлення граничної частки експорту/імпорту, реалізації продукцію провідних товаровиробників	Встановлення імпорту/експорту товарів та послуг провідними товаровиробниками на користь менших підприємств	Встановлено % експорту/імпорту, виробництва для провідних товаровиробників
	Податки	Встановлення прогресивної ставки оподаткування відповідно до частки ринку та прибутків товаровиробників	Окрім стандартної ставки оподаткування додавати провідні товаровиробники мають податок на надприбутки	Сума коштів отриманих внаслідок підвищеної ставки оподаткування
	Кредитування	Пільгове кредитування для товаровиробників, що не входять в топ 10 товаровиробників ринку, або займають менше 1% ринку	Підприємства що планують виходити на ринок, функціонують на ньому та планують розширення своєї діяльності можуть претендувати на пільгову відсоткову ставку кредитів	Програма кредитування сприяла чи не сприяла підвищенню частки ринку товаровиробників
	Заборона на злиття та ведення сумісної діяльності	Заборона товаровиробникам що займають топ провідних позицій на ринку злиття та поглинання а також постійний моніторинг ведення сумісної діяльності	Підприємства що входять в зону ризику не мають права злиття чи поглинання один одного, крім того відбувається моніторинг сумісної діяльності з боку держави	Кількість припинених спроб злиття та поглинання, порушень анти конкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання

Товари на ринку представлені достатньою різноманітністю як за ціною так і за якістю та реалізуються як через великі мережі, так і через велику кількість незначних маленьких представників, отже визначено велику сегментацію ринку та велику кількість каналів збуту. Відповідно до встановлених умов ринку проводимо регулювання відповідно методики X2 Y3 Z2.

За методикою X2 Y3 Z2 пропонується використовувати квотування, обмежуючи провідних товаровиробників у імпорті товарів, встановлюючи відповідний відсоток імпорту/експорту до загальної частки імпортованих/експортованих товарів та послуг, а також щодо реалізації продукції на певних ринках.

Підвищена ставка оподаткування для товаровиробників що перевищують встановлені частки ринку сприяє додатковим податковим надходженням у бюджет і саме сума цих надходжень характеризує ефективність даного інструменту.

Пільгове кредитування суб'єктів господарювання що планують розширення власної діяльності оцінюється за рахунок збільшення частки ринку даних суб'єктів за рахунок надання кредитів

Останнім елементом оцінки є заборона на ведення сумісної діяльності що характеризуються порушень суб'єктами господарювання на ринку які характеризуються як анти конкурентні узгоджені дії.

Висновки до розділу 3

1. На основі розглянутих підходів щодо формування державної антимонопольної політики було виокремлено комбінований підхід та виділено чотири етапи формування, що включають аналіз передумов функціонування, цілі, що ці передумови ставлять перед собою, розробку та впровадження шляхів

реалізації політики а також подальший контроль та корегування впровадженої політики.

2. Розглянуто підходи щодо визначення ефективності та результативності антимонопольної політики, визначено, що в залежності від поставлених цілей, доцільним буде диференціювання результатів за критеріями як ефективності так і результативності. Також було визначено, що саме антимонопольну складову політики направлена на отримання чітких результатів, що притаманно оцінці результативності, а конкурентній складовій більш притаманна ефективність в оцінці. Також окремо виділено функціональну складову, оцінка якої проводиться на основі результатів поточної діяльності антимонопольного комітету.

3. Сформовано і запропоновано методичний підхід до оцінювання ефективності реалізації державної антимонопольної політики на національному споживчому ринку, що базується на основі врахування взаємозв'язку окремих складових соціально-економічного розвитку, функціональній результативності та оперативній результативності антимонопольної політики і дає змогу дати комплексну оцінку функціонуванню антимонопольної політики в економіці країни. Дані показники пропонується оцінювати на основі даних служби статистики, щодо показників соціально-економічного зростання та даних антимонопольного комітету щодо його функціонування та результативності антимонопольного комітету України у розрахунку результатів діяльності комітету на одну особу.

4. На основі потреб сталого економічного розвитку та ситуації, що складається на кожному окремому ринку запропоновано механізм формування та розвитку державної антимонопольної політики, що базується на співвідношення інтересів суспільства, та учасників ринку. В той час як інтереси суспільства направлені на отримання переваг для як змога більшої кількості учасників ринку, кожен з учасників ринку намагається отримати переваги над іншими не зважаючи на їхні інтереси. Крім того в механізмі було враховано, що саме учасники ринку більш чітко й гнучко можуть реагувати на зміни, що

відбуваються на ринку та вирішувати проблеми розвитку кожного окремого ринку. Саме тому крім державних органів влади, що обмежені нормативно-правовими, механізм антимонопольної політики включає в себе саморегулюючі організації, які доцільно створювати на кожному окремому ринку.

5. На основі ситуації, що складається на кожному окремому ринку, яка відображається у трьох площинках, а саме концентрації, диференціації та каналах збуту, запропоновано методичний підхід щодо використання інструментів антимонопольної політики для кожного окремого ринку. На основі ринку чаю України, що за результатами дослідження охарактеризовано як ринок помірно концентрований з високою диференціацією продукції та селективним розподілом, ситуацію на ринку охарактеризовано як напружену і запропоновано інструменти, які доцільно використовувати при антимонопольному регулюванні саме даного ринку.

Основні результати дослідження, викладені в розділі 3, відображено у наукових працях автора [69,99,106].

Список використаних джерел: [1, 5, 13, 15, 21, 23, 25, 26, 27, 30, 32, 36, 40, 44, 46, 49, 58, 59, 74, 75, 86, 88, 92, 94, 96, 98, 99, 100, 101, 106, 108, 120, 121, 124, 125, 128, 129, 133, 140, 149, 150, 156, 158, 165, 166, 168, 170, 172, 173, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 197].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення важливої науково-прикладної проблеми, що полягає у обґрунтуванні теоретико-методичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо формування та розвитку державної антимонопольної політики на національному споживчому ринку. Отримані наукові результати сприятимуть підвищенню ефективному розвитку державної антимонопольної політики України.

За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки та рекомендації:

1. Визначено сутність державної антимонопольної політики як однієї із ключових складових економічної політики держави, яка тісно пов'язана з іншими складовими економічної політики держави, що створює ефект синергії. Державна антимонопольна політика забезпечує розвиток ринкових відносин, запобігає розвитку монополізму та сприяє розвитку конкурентного середовища в країні. Вона тісно пов'язана з іншими складовими економічної політики держави і, головним чином, спрямована на досягнення цілей, поставлених державою у певний період часу. Антимонопольне регулювання ринку відбувається шляхом реалізації комплексу інструментів державної антимонопольної політики. А реалізація державної антимонопольної політики ґрунтується на використанні комплексу інструментів державної антимонопольної політики разом з інструментами інших складових державного антимонопольного регулювання.

2. Запропоновано методичний підхід до визначення зведеного показнику концентрації і монополізації для споживчих ринків на основі комплексного використання різних методичних підходів до оцінки концентрації і монополізації ринку, що дозволяє оцінити стан конкретного споживчого ринку. Запропонований методичний підхід немає протиріч інтерпретації результатів оцінки концентрації і монополізації та обмежень градації меж обраних

показників концентрації і монополізації. Результати оцінки концентрації та монополізації конкретного споживчого ринку дозволяють запропонувати конкретний комплекс інструментів (обмежуючі, стримуючі та стимулюючі інструменти) державної антимонопольної політики в залежності від економічної політики держави. Результати оцінки концентрації та монополізації споживчого ринку чаю України за 2017-2021 роки виявили, що цей ринок є помірно концентрованим.

3. Запропоновано механізм формування та розвитку державної антимонопольної політики, який враховує інституціональні особливості формування та розвитку кожного окремого ринку, а саме ролі та функції, які відіграють усі учасники ринку, базується на співвідношенні інтересів суспільства і учасників ринку та узгоджує інтереси учасників ринку з інтересами суспільства. Інтереси суспільства направлені на захист інтересів більшої кількості учасників ринку, а кожен з учасників ринку намагається отримати переваги над іншими, не зважаючи на їхні потреби, тому виникає конфлікт інтересів, який узгоджується в запропонованому механізмі. Крім того, враховано, що саме учасники ринку більш чітко і гнучко реагують на зміни, що відбуваються на ринку в порівнянні з державою, та вирішують проблеми розвитку кожного окремого ринку. Саме тому крім державних органів влади, що обмежені нормативно-правовими актами, механізм антимонопольної політики включає в себе саморегулюючі організації, які окрім нормативно-правового впливу використовують неформальний, незадокументований вплив, що обумовлює доцільність створення саморегулюючих організацій на кожному окремому ринку.

4. Сформовано методичний підхід до оцінювання ефективності і результативності реалізації державної антимонопольної політики на національному споживчому ринку, який враховує взаємозв'язок окремих складових ефективності та результативності: соціально-економічного розвитку, функціональної результативності та оперативної складової державної антимонопольної політики. Цей підхід дозволяє провести комплексний аналіз

функціонування державної антимонопольної політики. Для реалізації державної антимонопольної політики на національному споживчому ринку необхідно враховувати ключові характеристики цього ринку за площинами: концентрація ринку, диференціація товарів чи послуг на ринку і наявні та доступні канали збуту на ринку. За результатами аналізу споживчого ринку чаю України за 2017-2021 роки, визначено, що цей ринок помірно концентрований з високою диференціацією продукції та селективним розподілом каналів збуту. Тому для споживчого ринку чаю України запропоновано комплекс інструментів державної антимонопольної політики, який доцільно використовувати при антимонопольному регулюванні саме при даній ринковій ситуації.

5. Відповідно до ринкової ситуації, що складається на кожному окремому ринку, обґрунтовується конкретний комплекс інструментів державної антимонопольної політики. Так, для споживчого ринку чаю України який є помірно концентрованим з напруженістю для державного антимонопольного регулювання ринку рекомендовано такий комплекс інструментів: квотування виробництва, експорту, імпорту товарів на ринку; встановлення прогресивної ставки оподаткування, а також корегування податкової ставки відповідно до частки ринку кожного з його учасників; надання кредитування для товаровиробників, які вперше вступають на ринок, а також сезону кредитування товаровиробників відповідно до потреб ринку; додаткові обмеження злиття та поглинань для підприємств.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні та методичні положення дисертаційної роботи доведено до рівня конкретних методик та практичних заходів щодо формування та розвитку державної антимонопольної політики на споживчому ринку України.

Найбільш суттєву практичну цінність мають такі науково-практичні розробки та рекомендації: запропонований методичний підхід до визначення концентрації і монополізації споживчих ринків; обґрунтований механізм формування та розвитку державної антимонопольної політики; запропоноване

обґрунтування диференціації вибору інструментів державної антимонопольної політики на кожному окремому ринку.

Результати, отримані в дисертаційній роботі, впроваджені в практичну діяльність: методика оцінки рівня концентрації і монополізації ринку будівельних послуг та залучення органів саморегулювання до процесу антимонопольного регулювання та розвитку конкуренції у галузі використовується в діяльності «Епіцентр К» (довідка №147/1 від 15.12.2023); рекомендації щодо поліпшення ринкової ситуації підприємства та збільшення частки ринку за рахунок встановлення інструментів впливу на інших суб'єктів господарювання впроваджені в діяльність ТОВ «ФАВОРИТО» (довідка №28 від 14.12.2023); методичний підхід до розрахунку зведеного інтегрального коефіцієнту концентрації впроваджено у навчальний процес Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (довідка №23/86-20-69 від 13.12.2023).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов Л.К., Азарова Т.В. Цільові програми та механізми по забезпеченню прозорості у процесі їх реалізації: навч. посіб. Кіровоград: ІСКМ, 2010. 100 с
2. Аналіз ринку чаю URL: <https://inventure.com.ua/analytics/investments/analiz-rynka-chaya-v-ukraine> (дата звернення 10.09.2023)
3. Аналіз ринку чаю в Україні URL: <https://koloro.ua/blog/issledovaniya/analiz-rynka-chaya.html>. (дата звернення 10.09.2023)
4. Аналіз ринка чаю в Україні URL: <https://koloro.ua/blog/issledovaniya/analiz-rynka-chaya-v-ukraine.html>. (дата звернення 10.09.2023)
5. Антимонопольний комітет України URL: <https://amcu.gov.ua/> (дата звернення 10.09.2023)
6. Астапова Г. В. Організаційно-економічний механізм корпоративного управління авіапідприємством на основі права трудової власності: Моногр. Київ: Нац. авіац. ун-т, 2006. 244 с.
7. Базилевич В. Формування конкурентного середовища у транзитивній економіці: проблеми, тенденції, протиріччя. *Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України*, (2), 2003. 24–28.
8. Базилевич, В.Д., Филюк, Г.М. Природні монополії. Київ: Знання. 2006. 367 с.
9. Балабан, О. Р. Державне регулювання інноваційної діяльності. *Збірник науково-технічних праць Національного лісотехнічного університету України. Науковий вісник*, 15(3), 2005, 302–307.
10. Башнянин Г. І., Щедра О. В. Мікроекономічна теорія. Навч. пос. Львів: Новий світ, 2007. 640 с.

11. Безух О. В. Теоретичні проблеми правового регулювання відносин економічної конкуренції: монографія. Київ : НДІППП НАПрН України, 2013. 270 с.
12. Бережний, Я. В. Щодо напрямів удосконалення конкурентної політики в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1640/> (дата звернення 10.09.2023)
13. Бойко, Л. Ступінь монополізації страхового ринку України та його вплив на основні показники діяльності. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/511/1> (дата звернення 10.09.2023)
14. Болгов, В., Ахновська, І. (2023). Регулювання ринку природної монополії в умовах економіки знань. *Цифрова економіка та економічна безпека*, 2023, №8 (08), С. 161-167.
15. Боярко, І.М., Самусевич, Я.В. Теоретичні аспекти системи ціннісно-орієнтованого управління підприємством. *Бізнес-Інформ*, 2012, № 9, С. 282-284
16. Булатова, Е.В. Державне регулювання аграрного сектору України. Віс-ник Донецького ун-ту, серія В: Економіка и право, вип. 1. Донецьк, 1998.
17. Бутенко, Н. В. Антимонопольна політика у сфері регулювання партнерських відносин. *Проблеми економіки*, 2015, № 2, с. 26-32.
18. Васильців, Т. Г. Удосконалення державного регулювання підприємницької діяльності в Україні. *Стратегічні пріоритети*, №1(10), 2009, С. 145-150.
19. Венгер, В. В. Державне регулювання природних монополій в Україні: Напрямки вдосконалення. *Економіка України*, №5, 2008, с. 66-67.
20. Вінник, О. М. Господарське право: навч. посіб. Київ: Правова єдність, 2012. 766 с
21. Воробйов, Ю. М., Воробйова, О. І., Блажевич, О. Г. Фінансова безпека будівельних підприємств: монографія. Сімферополь: ВД "АРІАЛ", 2013. 180 с.

22. Воротін, В.Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій: монографія. Київ: Видавництво УАДУ, 2002. 392 с.
23. Гайдай, Т. В. Парадигма інституціоналізму: методологічний контекст : монографія. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2008. 296 с.
24. Гайдученко, Ю. О. Конкурентна та антимонопольна політика держави України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Економіка. 2010. Вип. 10. С. 21–25.*
25. Гай-Нижчик, П.П., Чупрій, Л.В. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея. Політичні науки. 2014. Вип. 84(5). С. 465–471.*
26. Галушко, О. С. Організаційні аспекти впровадження ціннісно-орієнтованого підходу в компанії. *Ефективна економіка. 2008. № 4. С. 28-34.*
27. Геєць, В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. Національна академія наук України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Віддруковано у ВПЦ „Експрес”, 2009. 864 с
28. Глаз, К. Саморегулювання і інститут саморегулювних організацій в Україні. URL: <http://ukrstrategy.com/uk/analitika/item/55-samoregulirovanie.html>. (дата звернення 10.09.2023)
29. Глушко, А. Д. Регуляторні важелі й інструменти на ринках досконалої та недосконалої конкуренції. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/En_em/2010_7_4/9.pdf. (дата звернення 10.09.2023)
30. Горбулін, В.П., Качинський, А.Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Київ: НІСД, 2018. 288 с.
31. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (дата звернення 10.09.2023)
32. Гражевська, Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін: монографія. Київ: Знання, 2008. 431 с.

33. Гринів, А. С., Кічурчак, М. В. Національна економіка: навч. посіб. Львів: Магнолія, 2009. 464 с.
34. Грицай О. В. Антимонопольний контроль за концентрацією господарських структур на рівні регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.10.01 Донецьк, 2002. – 21 с.
35. Грудницький В. М. Поняття «монопольного (домінуючого) становища» суб'єкта господарювання на ринку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. №1. С. 271-275.
36. Грудницький В. М. Удосконалення законодавства щодо поняття та видів зловживання монополієм (домінуючим становищем). *Форум права*. 2014. № 4. С. 107–112.
37. Гусева М. О. Розвиток інфраструктурного забезпечення транскордонних ринків. *Регіональна економіка*. 2014. № 1. С. 42-51.
38. Данилишин Б. М. Кондрашов О. М. Державна підтримка та податкове регулювання підприємницької діяльності в Україні: монографія, Донецьк: Юго-Восток, 2010. 296 с.
39. Даниліна С. Система показників концентрації економіки URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1640pdf> (дата звернення 10.09.2023)
40. Державна служба статистики України URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.09.2023)
41. Дерій Ж. В. Зосименко Т. І. Роль держави в системі управління конкурентним. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету*. 2012. № 1 (56). Т. 3. С. 139–147.
42. Дерун Т. М. Інструменти формування і реалізації державної політики. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2009. № 2-05/3.
43. Джуринський В. О. Правове становище господарських об'єднань в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2013. 224 с.

44. Дильтей, Вільгельм, Філософський енциклопедичний словник ред. В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с
45. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. К.: Знання-Прес, 2008. 213 с.
46. Європейська комісія з конкуренції URL: https://competition-policy.ec.europa.eu/index_en (дата звернення 10.09.2023)
47. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. К.: НІСД, 2009. 336 с
48. Зелінська О. М. Державне регулювання монополізму в трансформаційній економіці України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2009. 20 с.
49. Зозулич М. ційні особливості антимонопольного регулювання URL: <http://www.science-education. /article/view?id=10645>. (дата звернення 10.09.2023)
50. Зоріна О. Оцінка реального ступеня монополізації залізничного транспорту в сфері пасажирських перевезень. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2009. № 26. С. 25–28.
51. Зухба Д.С., Зухба Е.Н., Каптуренко Н.Г. Принципи і проблеми державного регулювання економіки. Донецьк: ИПЦ «Донецк», 2002. 25 с.
52. Иванов Ю. Б. Тищенко А. Н. Дробитько Н. А. Конкурентоспособность предприятия, оценка, диагностика, стратегия: монография. Харьков : ХГЭУ, 2003. 349 с.
53. Исследование рынка чая в Украине. URL: <https://koloro.ua/blog/issledovaniya/issledovanie-rynka-chaja-v-ukraine.html>. (дата звернення 10.09.2023)
54. Іванова О. Б. Формування та регулювання цін: підприємств – природних монополій.: автореферат дисертації. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2012. 24 с.

55. Іванченко А. В. Оцінювання дії механізмів державного регулювання зайнятості населення в Україні. *Держава та регіони. Сер.: Державне управління*. 2013. № 1. С. 77-82
56. Іванченко А. М. Державне регулювання фінансових механізмів реалізації об'єктів нерухомості. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки*. 2019. Вип. 2. С. 114-126.
57. Ігнатюк А. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2010. 465 с.
58. Кантур К. С. Роль антимонопольного комітету України в розвитку конкуренції. *Теорія та практика державного управління*. 2013. №45. С. 1-9.
59. Карамішев Д. В. Мирна Н. В. Величко Л. Ю. Євроінтеграційний вектор розвитку та реалізація національних інтересів України: монографія; за заг. ред. д.держ.упр., проф. Д. В. Карамішева. Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2021. 204 с.
60. Карпенко Н. Методичні підходи до антимонопольного контролю держави за процесами концентрації та економічної концентрації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 12. С. 84–88.
61. Кизим М. О. Іванов Ю. Б. Зінченко В. А. Деретулювання економіки: проблеми та перспективи : монографія; під заг. ред. М. О. Кизима, Ю. Б. Іванова. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2014. 288 с.
62. Кизим М. О., Іванов Ю. Б., Зінченко В. А., Іванова О. Ю., Чечетова-Терашвили Т. М. Деретулювання економіки: проблеми та перспектив. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2014. 287 с.
63. Кизим М. О., Матюшенко І. Ю., Полтарак Н. І. Оцінка якості цільових програм державної підтримки розвитку малого бізнесу: монографія. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2009. 328 с.
64. Кирилюк А. О. Державне регулювання монополізованих ринків України. *Бізнес Інформ*, 2014. № 11. С. 30–35.

65. Кирилюк А. О. Методика оцінки рівня концентрації та монополізації економіки. *Економіка та суспільство*. 2016. № 3. С. 66–72.
66. Кирилюк А. О. Антимонопольна політика в системі державного регулювання економіки. *Управління розвитком: збірник наукових праць*. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. № 3 (181) С. 24–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2015_3_5 (дата звернення 10.09.2023)
67. Кирилюк А. О. Каркальова П. І. Державна підтримка розвитку антимонопольних саморегулюючих організацій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2015. Вип. 5. С. 20–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2015_5_6 (дата звернення 10.09.2023)
68. Кирилюк А. О., Шрам П. І. Методичне забезпечення комплексного оцінювання ринкової конкурентної ситуації. *Управління розвитком: збірник наукових праць*. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. № 4 (186). С. 123–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2016_4_20 (дата звернення 10.09.2023)
69. Кирилюк А. О., Шрам П. І. Оцінка ефективності та результативності державного регулювання процесів ринкової концентрації та корпоративної інтеграції. *Управління розвитком: збірник наукових праць*. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. № 2 (192) С. 15–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2018_2_4 (дата звернення 10.09.2023)
70. Клименко А. В. Антимонопольна і конкурентна політика держави: інституціональний аспект : автореф дис. ... канд. економ. наук : 08.00.03 Донецьк, 2011. – 20 с.
71. Кобець С. П. Світовий та вітчизняний досвід антимонопольного законодавства. *Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво*. 2013. № 4. С. 27-33
72. Ковбасюк Ю., Бакуменко В. Державне регулювання в умовах ринкової економіки. *Енциклопедія державного управління: у 8 т. Т. 1: Теорія державного управління*. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. Київ: НАДУ, 2011. С. 153–154.

73. Когут О. Економічний аналіз монополізації світового ринку нафти : автореф. дис. ... каед. економ. наук Л., 2015. 19 с.
74. Когут, О. В. "Особливості адміністративних проваджень у справах про недобросовісну конкуренцію." Хмельницький: Хмельницький університет управління та права (2013).
75. Король В. А. Про цінність і вартість в системі фінансового менеджменту URL: <http://ua-stock.com/assets/files/value.pdf>. (дата звернення 10.09.2023)
76. Корчак Н. М. Державне регулювання відносин конкуренції в Україні (господарсько-правовий аспект): монографія. Київ: Національна академія прокуратури України, 2014. 336 с.
77. Костюк Г. В. Дослідження сучасних конкурентних стратегій. Ефективна економіка № 11, 2015 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4589> (дата звернення 10.09.2023)
78. Кривуцький В.В. Державне регулювання діяльності природних монополій: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеняк канд.економ.наук: спец. 08.02.03 Львів-2005.-с.6
79. Кузьменко Л. Деякі проблеми контролю за концентрацією суб'єктів природних монополій. *Наукові записки НаУКМА*. 2012. Т. 133. С. 85–88.
80. Лагутін В. Д. Конкурентна політика держави в умовах трансформації національної економіки: монографія за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: КНТЕУ, 2008. 308 с.
81. Лагутін В. Теоретичні проблеми управління в сфері економічної конкуренції. «Конкуренція». *Вісник Антимонопольного комітету України*. 2012. № 1 (44).
82. Лайкова М. С. Антимонопольна політика України: її зміст та особливості реалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2011. № 988. Серія «ПРАВО». Вип. № 10.

83. Лайкова М. С. Антимонопольна політика України: її зміст та особливості реалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2014. №10. С. 168-171.

84. Лозинська Т. М. Методи державного регулювання продовольчого ринку України. *Державне будівництво*. 2007. - № 1(1).

85. Лошенко О. В. Державне регулювання міжнародної трудової міграції у країнах світу. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки*. 2016. № 5. С. 179-187

86. Ляшенко В.І. Вишневський О.С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. К., 2018. 252 с.

87. Магас В. Конкуренція – головна мета економічної політики. Стратегія реалізації конкурентної політики України в контексті євроінтеграційних викликів : *матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 27 квіт. 2017 р.). Київ : КНУБА, 2017. С. 57–60.

88. Мазій Н. Принципи та механізми державного регулювання розвитку підприємництва в Україні URL:<http://lvivacademy.com/visnik8/fail/Mazij.pdf> (дата звернення 10.09.2023)

89. Малюк М. О. Актуальні проблеми діяльності антимонопольного комітету України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право голов. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2015. Вип. 33. Т. 2. С. 47–53.*

90. Марков Б. М. Лакомська В. Р. Козак Н. І. Особливості антимонопольного регулювання у галузі транспорту в Україні. *Проектування, виробництво та експлуатація автотранспортних засобів і поїздів*. 2013. № 21. С. 162-166.

91. Мартинчик О. Оцінка конкурентного середовища сільськогосподарських підприємств Житомирської області. *Бізнес Інформ*. 2014. № 7. С. 149–153.

92. Мельник С.Б. Звільнення віж заборони антиконкурентних угод: порівняльна характеристика конкурентного права ЄС та законодавства України про захист економічної конкуренції URL: <http://www.apdp.in.ua/v24/09.pdf> (дата звернення 10.09.2023)

93. Мельниченко І. В. Даруга А. О. Амортизаційна політика в контексті економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. № 2. С. 115-119.

94. Михальчишин Н. Л. Конкурентна політика в Україні: проблеми реалізації та напрями їх вирішення URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12309/13-Mykhalchyshyn.pdf?sequence=1> (дата звернення 10.09.2023)

95. Михасюк І. Р. Державність в умовах глобальної економічної інтеграції. Соц.-екон. дослідж. в перехід. період. Україна в ХХІ ст.: концеп. та моделі екон. розв.: Щорічник наук. пр. 2001

96. Міняйло О. Державна політика стимулювання національної конкурентоспроможності. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2022. Випуск 1(44). С. 145-156.

97. Могильний О. М. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки. Київ : ІАЕ УААН, 2002. 430с.

98. Мороз О. В. Несен Л. М., Фі-латова Л. С. Альтернативні теорії ринку та їх використання в регулятивній політиці. *Економіка розвитку*. 2015. № 1 (73). С. 20–26.

99. Немашкало К. Р., Кирилюк А. О. Формування механізму державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках. *Український журнал прикладної економіки та техніки*, 2023. Том 8, № 4. С. 313–317.

100. Новак, А. Я. Як підняти українську економіку: Монографія. Харків: Вид. 3-тє, доп. - К.: "Гнозіс", 2011. 368 с.

101. Осокіна Ю. Тойнбі Арнольд Джозеф. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. с.713

102. Остапенко Н. В. Сутність і структура інституціонально-економічного механізму підтримки малого підприємництва. *Актуальні проблеми економіки*. 2012.–№7.–С. 86–93.7

103. Пармененков К. Методи аналізу стану конкурентного середовища на товарних ринках. URL: http://auditfin.com/fin/2011/2/03_08/03_08%20.pdf. (дата звернення 10.09.2023)

104. Пахомов С. Ю. Глобальна конкуренція: нові явища, тенденції та чинники розвитку [Текст]: монографія; Державний вищий навчальний заклад "Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана". К.: КНЕУ, 2008. - 224 с.

105. Петруня Ю. Є. Формування конкурентного середовища й особливості антимонопольного регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами. *Вісник АМСУ. Серія: «Державне управління»*. 2014. №1. С. 46-50.

106. Попов О. Є., Кирилюк А. О. Інституціональні засади антимонопольного регулювання та забезпечення підприємницької конкурентоспроможності на міжнародних та національних товарних ринках. *Актуальні проблеми економіки*, 2023. №11 (269). С. 84–91

107. Попов О. Є., Мордовець А. В. Обґрунтування пріоритетів державної підтримки партнерських відносин у сфері міжсекторальної взаємодії. *Економіка і організація управління*. 2016. № 1 (21). С. 160–171.

108. Попов О.Є. Яковцов П.Є. Роль та функції економічних агентів у процесі інституціональних змін системи державного регулювання. *Управління розвитком. збірник наукових праць Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця № 1. (179) 2015.* С. 26–31.

109. Попов Р. А. Державна політика України в сфері антимонопольної діяльності : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. – 20 с.

110. Про Антимонопольний комітет України: закон України від 26 листопада 1993 р. №3660-ХІІ//Відом. Верхов. Ради України. 1993. № 50. Ст. 472.

111. Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2023 рік від 27 грудня 2022 р. № 1466

112. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 р. ВВР України. 1996. № 36. Ст. 164.

113. Про захист від недобросовісної конкуренції: закон України від 07 червня 1996 р. № 237/96//Відом. Верхов. Ради України. – 1996 р. – № 36. – Ст. 164.

114. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. // ВВР України. 2001. № 12. Ст. 64.

115. Про захист економічної конкуренції: закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-ІІІ//Відом. Верхов. Ради України. – 2001 р. – № 12. – Ст. 64.

116. Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності: закон України від 18 лютого 1992 р. № 2132-ХІІ//Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 21. – Ст. 296.

117. Про природні монополії: закон України від 20 квітня 2000 р. № 1682-ІІІ//Відом. Верхов. Ради України. – 2000 р. – № 30. – Ст. 238.

118. Проконсалтинг, аналіз ринків URL: <https://pro-consulting.ua/> (дата звернення 10.09.2023)

119. Прохорова В. Місце та роль інноваційної складової у структурі політики регіонального соціально-економічного розвитку URL: <http://ua.convdocs.org/docs/index-37132.html?page=25>. (дата звернення 10.09.2023)

120. Птащенко Л. О. Рудич О. А. Іноземний досвід реалізації антимонопольної політики у сфері цінового регулювання. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 3(2). - С. 7-10

121. Раєвнева О. В. "Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі." Монографія. Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, Харківський національний економічний університет. Харків: ІНЖЕК, 2006. 493 с.

122. Рач В.А. Медведєва О.М., Россошанська О.В. Моделювання компетентнісного управління розвитком суб'єктів господарювання з використанням категорії «проектний потенціал». *Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць*. Луганськ: Східноукраїнський національний університет ім. В.Даля, 2008. - №1(25). – С.156-163

123. Ревуцька О. Аналіз сучасного стану антимонопольної політики в Україні URL: Режим доступу: [Znpdetut_eiu_2013_26_45.pdf](#) (дата звернення 10.09.2023)

124. Рокоча В.В. Економічні інтереси та цінності як системоутворюючий елемент національної економічної безпеки. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2014. Вип. 36. С. 28–36.

125. Росецька Ю. Б. Інституційні форми розвитку конкурентних відносин : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01 Одес. держ. екон. ун-т. – О., 2007.

126. Саніахметова Н. О. Регулювання підприємницької діяльності в Україні (організаційно-правові аспекти): автореф дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 Одеса, 1998. – 32 с.

127. Семенюк Ю. Правове регулювання обмеження монополізму. *Юридичний журнал*. 2011. №11 (17). С. 40-44.

128. Сибірцев В.В. Інституціональні основи регулювання ринків праці: монографія. Харків: Смугаста типографія, 2017. – 429 с.

129. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів : ДСТУ ISO 9000:2007. [Чинний від 2008-01-01]. К.: Держспоживстандарт України, 2008. 37 с. (Національні стандарти України).

130. Склярів Р. В. Поняття державного регулювання і державного управління економікою в умовах ринку. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. № 2 (18). 2012. С. 56-60

131. Соркін Б. В. Відносини в системі державного управління як предмет правового регулювання. Наукові праці МАУП. 2014. Вип. 1. - С. 111-114. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaup_2014_1_21 (дата звернення 10.09.2023)

132. Соркін Б. В. Державне регулювання підприємницької діяльності в ринкових умовах: методи, засоби та цілі. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 1. - С. 85-88.

133. Сорокін П. О. Юридична енциклопедія: [у 6 т.] ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5: С. 545.

134. Соскін О. І. Роль державного регулювання у формуванні сучасної економічної моделі: зміна імператива в умовах хаосу. *Економічний часопис-XXI*. - 2013. - № 1-2(1). - С. 3-7.

135. Стельмащук А.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. Тернопіль : ТАНГ, 2000. 315 с.

136. Супрун В. П. Венгер В. В. Проблеми державного регулювання природних монополій в Україні: розвиток та перспективи. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. № 12 (30). С. 20–25.

137. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз і впровадження в Україні : автореф. дис. ... д-ра наук. з держ. упр.: 25.00. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К., 2004. 36 с.

138. Тищенко Д. О. Теоретичні підходи до цілей державного регулювання страхового ринку. *Економіка та держава*. 2016. № 12. С. 94-96.

139. Тищенко Д. О. Державне регулювання страхової діяльності в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. - 2011. - № 22. - С. 74-76.

140. Тойнбі, Арнольд Джозеф Філософський енциклопедичний словник, В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 640. 742 с

141. Удалов Т. Г. Конкурентне право: навчальний посібник. Київ : Школа, 2004. 496 с.

142. Уманців Ю. М. Дущька А. С. Конкурентна політика у системі чинників активізації економічного розвитку. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2014. № 1 (3). С. 29 – 37.

143. Уманців Ю. М., Золіна Д. О. Конкурентна політика держави за умов глобальних трансформацій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2020. Вип. 2. С. 52-61 (Index Copernicus)

144. Федорова В. А. Економічні особливості та проблеми врегулювання діяльності монополій в Україні. *Економічний простір*. 2014. № 83. С. 104-112

145. Филюк В. Конкурентна політика держави в умовах глобалізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2009. № 109. С. 43–47.

146. Филюк Г. М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації: монографія. Житомир: Вод-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 404 с.

147. Філатова Н. Поняття та ознаки саморегульованих організацій. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 280–290.

148. Чистов С. М. Никифоров А. Є., Куценко Т. Ф. Державне регулювання економіки: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2000. 316 с.

149. Чухно А. А. Юхименко П. І., Леоненко П. М.. Інституціонально-інформаційна економіка : підручник. К., 2010. 687 с.

150. Чухно А. Інституціоналізм: теорія, методологія, значення. *Економіка України*. 2008. № 6. С. 4–13.

151. Чухно І. А. Окремі аспекти державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів в сучасних умовах. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. - 2014. - Вип. 1. - С. 122-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2014_1_20 (дата звернення 10.09.2023)

152. Швайко М. Л. Особливості грошово-кредитної політики України в сучасних умовах. *Соціальна економіка*. - 2016. - № 1. - С. 82-86.

153. Швиданенко Г.О. Управління ресурсами підприємства: монографія К. : КНЕУ, 2014. 418, [6] с.

154. Швидка Т. І. Проблеми забезпечення добросовісної конкуренції та впровадження правил ринкової економіки. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 3. С. 126–131. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/20.pdf> (дата звернення 10.09.2023)

155. Шнипко О. С. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації К. : ІЕП НАНУ, 2009. – 456 с

156. Шпенглер, Освальд Філософський енциклопедичний словник та ін. - Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. С. 725. 742 с.

157. Штобер Р. Загальне господарсько-адміністративне право: Основи і принципи. Экономическая конституция; пер. с нем. – Мн. : Евр. гум. ун-т, 2001. – 312 с.

158. Штулер І.Ю., Овечкіна О.А., Лаухіна Л.М. Методологічні засади розробки теоретичних моделей економічної реальності в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2022 -№ 4.-С. 18-29.

159. Щербатюк О. А. Антимонопольна політика в Україні: практика реалізації та напрямки удосконалення URL: Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/32611674.pdf> (дата звернення 10.09.2023)

160. Щербина В. С. Господарське право: [підручник] 4- те вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 640 с.

161. Щербина В. Поняття та види засобів державного регулювання господарської діяльності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. - 2012. - Вип. 94. - С. 10-19.

162. Ярошенко А. С. Досвід антимонопольного регулювання на ринку банківських послуг України URL: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_113/70.pdf (дата звернення 10.09.2023)

163. Ясько Ю. І. Розвиток конкуренції як фактор посткризового відновлення економіки URL:<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8264> (дата звернення 10.09.2023)

164. Abi Adams-Prassl, Maria Balgova, Matthias Qian & Tom Waters Firm Concentration & Job Design: The Case of Schedule Flexible Work Arrangements - <https://ifs.org.uk/sites/default/files/2023-04/WP202314-Firm-concentration-and-job-design-the-case-of-schedule-flexible-work-arrangements.pdf>

165. Antitrust Division URL: <https://www.justice.gov/atr> (дата звернення 10.09.2023)

166. Australian Competition and Consumer Commission URL: <https://www.ftc.gov/> (дата звернення 10.09.2023)

167. Bruner, R. F., Perella, J. R. Applied Mergers and Acquisitions. - Wiley, 2004. - 1056 p.

168. Castro D. Benefits and Limitations of Industry Self-Regulation for Online Behavioral Advertising. The information technology innovation foundation, December, 2011. – P. 1–14.

169. Crane A. Daniel The Tempting of Antitrust: Robert Bork and the Goals of Antitrust Policy URL: [//www.jstor.org/stable/43486968](http://www.jstor.org/stable/43486968) (дата звернення 10.09.2023)

170. DG Comp Strategic Plan URL: https://commission.europa.eu/publications/strategic-plan-2020-2024-competition_en (дата звернення 10.09.2023)

171. Douglas H. Ginsburg, U.S. Court of Appeals for the District of Columbia [http ANTITRUST SANCTIONS URL: masonlec.org/site/rte_uploads/files/GAI/Readings/Economics%20Institute/Ginsburg %20and%20Wright_Antitrust%20Sanctions%202.pdf](http://ANTITRUSTSANCTIONSURL:masonlec.org/site/rte_uploads/files/GAI/Readings/Economics%20Institute/Ginsburg%20and%20Wright_Antitrust%20Sanctions%202.pdf) (дата звернення 10.09.2023)

172. Federal Trade Commission URL: <https://www.justice.gov/atr> (дата звернення 10.09.2023)

173. Flynn John J. Antitrust Policy, Innovation Efficiencies, and the Suppression of Technology URL: <https://www.jstor.org/stable/40843407> (дата звернення 10.09.2023)

174. Foldvary F. The Measurement of Inequality, Concentration and Diversification / F. Foldvary // Department of Economics, Santa Clara University, CA 95053 URL: <http://foldvary.net/works/ineq.html>. (дата звернення 10.09.2023)

175. Fox Eleanor M, Daniel A. Crane Cases and Materials on U.S. Antitrust in Global Context

176. Fox. E Modernization of Antitrust: A New Equilibrium URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/216748134.pdf> (дата звернення 10.09.2023)

177. Furubotn E.G. Richter. R. Institutions and Economic Theory. The Contribution of the New Institutional Economics, – Ann-Arban : The University of Michigan Press, 1998. – 672 p

178. Global Competitiveness Report 2017-2018, URL: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf (дата звернення 10.09.2023)

179. Global Competitiveness Report 2020, URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf?_gl=1*4efxgb*_up*MQ..&gclid=Cj0KCQiAsburBhCIARIsAExmsu4pMjErmGRGavSiNuVFaaVZzg97kzjzUnVevb3aqCSLcCb_E3oXEaAgAgEALw_wcB (дата звернення 10.09.2023)

180. Graham C., Smith F. Competition, Regulation and the New Economy // Hart publishing, Oxford and Portland Oregon. – 2004 – 205 p.

181. Henphil Thomas A., Self-regulating industry behavior: Antitrust limitations and trade association codes of conduct, Journal of Business Ethics, December 1992 . – Volume 11. – Issue 12. – P. 915–920.

182. Herfindahl-Hirschman Index // USDOJ. URL: <http://justice.gov/atr/herfindahl-hirschman-index>. (дата звернення 10.09.2023)

183. Hovenkamp H Antitrust Presumptions for Digital Platforms- URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4224554 (дата звернення 10.09.2023)

184. Janke F., Packova M. Effect of competition among suppliers on public procurement efficiency. Economic Annals-XXI [Економічний часопис-XXI]. 2016. Vol. 159. P. 39–42.

185. Justus Baron, Jorge L. Contreras, Pierre Larouche URL: <https://deliverypdf.ssrn.com/delivery.php?ID=4720930641230031050890191140130EXT=pdf&INDEX=TRUE> (дата звернення 10.09.2023)

186. Kirkwood John B., Robert Lande The Fundamental Goal of Antitrust: Protecting Consumers, Not Increasing Efficiency URL:- <https://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1194&context=ndlr> (дата звернення 10.09.2023)

187. Kovacic William E. - Assessing the Quality of Competition Policy: The Case of Horizontal Merger Enforcement URL: <https://www.competitionpolicyinternational.com/assets/0d358061e11f2708ad9d62634c6c40ad/Kovacic.pdf> (дата звернення 10.09.2023)

188. Kyrylyuk A.O. Confectionery industry of Ukraine and prospects in entering the European markets. *Central European Journal for science and research*. 2014. NR 2 (4). Pp. 84-87

189. Lande Robert H., The Merger Incipency Doctrine and the Importance of ‘Redundant’ Competitors- URL: <https://www.antitrustinstitute.org/people/robert-h-lande/> (дата звернення 10.09.2023)

190. Melveni A. The Significance of Self-regulation. California State University, Northridge, 2011. – 82 p.

191. Melvin L. Greenhut, Bruce L. Benson - American Antitrust Laws in Theory and in Practice 265p.

192. Morse M. Howard - Before the antitrust modernization commission hearing on antitrust and the new economy URL: https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/public_comments/horizontal-merger-guidelines-review-project-545095-00044/545095-00044.pdf (дата звернення 10.09.2023)

193. Reed S., Lajoux A., Nesvold H. The Art of M&A: A Merger Acquisition Buyout Guide: 4th Edition. McGraw-Hill Education, 2007. 1100 p.

194. Rosh T. Defended, and Challenged, Companies on Antitrust: 1939-2016 URL: <https://www.wsj.com/articles/j-thomas-rosch-defended-and-challenged-companies-on-antitrust-1939-2016-1460148102> (дата звернення 10.09.2023)

195. Valentine D. Industry Self-Regulation and Antitrust Enforcement: An Evolving Relationship URL: <https://www.ftc.gov/public-statements/1998/05/industry-self-regulation-and-antitrust-enforcement-evolving-relationship>.

196. Wackowski K., Gavkalova N. The Paradigm of the State Regulatory Policy. Економіка розвитку. 2016. № 2. С. 40–43.

197. White D. Rights versus Antitrust: Challenging the Ethics of Competition Law February 8, 2024 by Agenda Publishing -159 p.

198. Wright Joshua D., Elyse Dorsey, Jonathan Klick, Jan M. Rybnicek URL: <https://arizonastatelawjournal.org/wp-content/uploads/2019/05/Wright-et-al.-Final.pdf> (дата звернення 10.09.2023)

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Моделі державного регулювання економіки

Моделі	Особливості
Ліберальна (американська)	Передбачає втручання в економіку держави за залишковим принципом, тобто втручання в ті процеси, які не регулюються ринковим механізмом. Державне регулювання зводиться до встановлення "правил гри", створення належних умов для ведення бізнесу, вирішення проблем соціального характеру, використання державних інвестицій.
Неоліберальна (німецька)	Орієнтує державне регулювання на усунення перешкод для конкуренції, стимулювання розвитку малого бізнесу, зростання зайнятості, соціальної спрямованості розвитку ринку, економічної безпеки працівникам, вирівнювання доходів, соціальне страхування, забезпечення мінімальної оплати праці.
Європейсько-кейнсіанська	Передбачає значну частку державного сектора в економіці країни. Державна власність концентрується в енергетиці, вугільній, газодобувній промисловості, машинобудуванні, фінансовій сфері. Бюджет розглядається як засіб впливу на попит і витрачається переважно на інвестиції та структурні зміни. Ця модель характеризується високим рівнем узгодженості заходів, що реалізуються державою.
Соціал-демократична (шведська)	Модель, яка впроваджується у скандинавських країнах та частково у Португалії, Іспанії, передбачає посилену увагу до соціальної сфери, рівня зайнятості, соціального забезпечення, трудових відносин та жорсткої політики доходів. Головним орієнтиром цієї моделі є забезпечення максимально сприятливих умов для виявлення кожним суб'єктом власної суспільно-корисної активності, активне втручання держави у процес розподілу і перерозподілу доходів, створення сильної системи соціального захисту, домінування ідей рівності та солідарності.
Японська модель	Передбачає досить високий рівень керованості за допомогою позадержавних об'єднань, особливої ролі фінансово-банківських установ. Основні фонди держави майже повністю зосереджені в галузях інфраструктури, що допомагає створити сприятливі умови для розвитку приватного сектора економіки. Японська модель регулювання будується шляхом поєднання державних і приватних інтересів на основі застосування позаекономічних важелів-планів, прогнозів, програм, рекомендацій тощо. В регулюванні домінує психологія колективізму, солідарності, підпорядкування особистих інтересів колективним і державним.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Підходи до визначення поняття «ефективність»

Підхід	Визначення	Автор	Антимонопольна складова
Співвідношення результатів з витраченими ресурсами	ефект, який припадає на одиницю витрат ресурсів, витрачених у цілях отримання досягнутого результату.	Тендюк А.О., Васильківський С. М.	Витрати на реалізацію антимонопольної політики тісно переплітаються з витратами на реалізацію інших складових державного регулювання (рис розділ 1), крім того результати носять як короткостроковий так і довгостроковий характер, тобто існує складність визначення даного співвідношення
	ефективність як "співвідношення отриманого ефекту з витратами на його досягнення й є свого роду платою за досягнення даного результату"	М. Бухалков	
	принципово управлінське поняття. Що співвідносить результат з наміченими цілями	Волкова Н.	
	це результат зіставлений із витратами на його досягнення (як прямих так і не прямих)	Обушина Н.	
	оцінюється шляхом визначення співвідношення між отриманими результатами і затраченими ресурсами	Атаманчук У.	
	розрахунок у вартісній формі дозволяє виразити ефективність суспільного виробництва в єдиному показнику, що представляє собою відношення ефекту до витрат	М. Нагорська	
	ефективність може бути як співвідношення результату і витрат, так і співвідношення витрат і результатів діяльності	Орлов П.А.	
	це економічна категорія, яка відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами.	Андрійчук В.Г.	

Продовження додатка Б
Продовження таблиці Б.1

Підхід	Визначення	Автор	Антимонopolьна складова
Цільовий	характеризує ефективність як показник успішності функціонування системи для досягнення встановлених цілей	Сурмін Ю.П.	Постановка цілей антимонопольної політики відбувається на етапі формування основних напрямів її реалізації, досягнення цілей можна вважати ефективним інструментом оцінки, проте ступінь досягнення цілей потребує додаткового визначення
	характеризує економічну ефективність як комбінацію ресурсів, що дозволяє досягти максимального результату з найменшими витратами	О. Шнипко	
	визначають сутність категорії ефективність як ступінь результативності затрат і рівень економічного прогресу суспільства	Поклонський С.Т. і Мухопадов В.Г.	
	це виробництво найкращої або оптимальної комбінації продукції на основі використання найбільш ефективної комбінації ресурсів	Макміллан Р.	
	Не виділяє такої економічної категорії як "ефективність", а замінює її результативністю управління, зміст якої зводиться до "ступеня досягнення мети управління, очікуваного стану об'єкту управління"	А. Азріліян	
Результативний	«ефективність» як отримання певного результату на одиницю використовуваних ресурсів	Абалкін Л.І	Аналіз отриманих результатів потребує чіткого визначення запланованих результатів, крім того даний підхід тісно переплітається з результативністю
	досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці.	Мочерний С.В., Єрохін С.А. та Каніщенко Л.О.	
	Це результат зіставлений із витратами на його досягнення (як прямих так і не прямих)	Обушина Н.	

Додаток В

Таблиця В.1

Підходи до визначення поняття «результативність»

Підхід	Визначення	Автор	Антимонопольна складова
Цільово-результативний	Ступінь досягнення запланованих показників, або поставлених цілей, а ефективність характеризує позитивну динаміку розвитку суб'єкту	Гросул В.А.	Результативність як складова ефективності включає в себе поставку менших цілей та результатів, проте також потребує чіткого їх визначення для подальшої оцінки
	Ступінь досягнення поставлених основних цілей, що характеризуються кількісними показниками, відображаючими цілі, без урахування економічності їх виконання	Ю. В. Перевалов, І. Е. Гімаді, В. В. Добродей	
	Досягнення поставлених цілей з найменшими витратами і помилками	Э. Дж. Долан	
	Зовнішня ефективність, що вимірює досягнення цілей, що відображає не тільки економічність, але і характеристики взаємин з зовнішнім середовищем	М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури	
	Величина, що відображає прибутковість, динамічність виконання цілей, ефективність використання економічного потенціалу	В. В. Ковалев	
Процесний	Результативність є наслідком певних процесів, виконання функцій, завдань, досягнення цілей, результативність та ефективність пов'язані між собою шляхом визначення правильних цільових орієнтирів діяльності суб'єктів, намагаються досягти поставленої цілі з використанням мінімальних ресурсів	Друкер П.	Не має кінцевого результату, але визначає напрям регулювання, оцінка можлива лише експертним методом, що носить суб'єктивний характер
	Результативність – певний показник деякого процесу, в кінці якого виходить щось заплановане (результат)	Момот О.І,	
	Загальне якісне явище яке характеризує підсумок за всіма показниками функціонування підприємства і визначає потенціал подальшого розвитку	Тищенко О.М., Кизим М.О.	

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1

Інструменти антимонопольного регулювання відповідно до ситуації що складаються на кожному окремому ринку

Сегменти	Параметри оцінки			Напрямок регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкурентна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X1 Y1 Z1			Товаровиробники реалізують свої товари/послуги через єдиний канал збуту	Товаровиробники мають суттєву ринкову владу виготовляючи унікальні товари/послуги, проте мають змогу реалізувати свою продукцію через єдиний канал збуту	Заборона на злиття компаній та ведення спільної діяльності	У разі злиття L1>L2
					Тарифи (Підвищення тарифів на тепlopостачання та електроенергію)	Перевищення рентабельності згідно із методиками, розробленими центральним органом виконавчої влади
					Податки (Прогресивна податкова ставка відповідно до прибутків підприємств)	Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України
					Ліцензування (подвійна ставка ліцензування)	Відповідно до переліку видів економічної діяльності, що підлягають ліцензуванню
X1 Y1 Z2 (Унікальність)	Невелика кількість або навіть один товаровиробник що мають суттєву ринкову владу та впливають на всі процеси на ринку	Унікальні товари, що зовсім, або майже не мають заміників	Товаровиробники реалізують значну частину своїх товарів/послуг через велику кількість посередників	Товаровиробники виготовляють унікальну продукцію, що реалізують через велику кількість посередників, що обумовлює можливість товаровиробників впливати на канали збуту	Заборона на злиття компаній та ведення спільної діяльності	У разі злиття CR1>35, CR2>50, CR3>70, CR4>80, CR5>85,
					Тарифи (Підвищення тарифів на тепlopостачання та електроенергію)	Перевищення рентабельності згідно із методиками, розробленими центральним органом виконавчої влади
					Податки (Прогресивна податкова ставка відповідно до прибутків підприємств)	Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України
					Митні тарифи	Більше 35% частки ринку припадає на імпорт від товаровиробників іншої країни
					Ліцензування (подвійна ставка ліцензування)	Відповідно до переліку видів економічної діяльності, що підлягають ліцензуванню (Встановлення ставок ліцензування відповідно до концентрації ринку, та каналів розподілу товарів)

Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1

Сегменти	Параметри оцінки			Напрямок регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкурентна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X1 Y1 Z3 (одно-осібність)	Невелика кількість або навіть один товаровиробник що мають суттєву ринкову владу та впливають на всі процеси на ринку	Унікальні товари, що зовсім, або майже не мають заміників	Товаровиробники контактують безпосередньо зі споживачами	Товаровиробники виготовляють унікальні товари послуги та власноруч займаються їхньою реалізацією, що суттєво обмежує їхню можливість впливати на ринок	Заборона на злиття компаній та ведення спільної діяльності	1800<ННІ
					Тарифи (Підвищення тарифів на тепlopостачання та електроенергію)	Перевищення рентабельності згідно із методиками, розробленими центральним органом виконавчої влади
					Податки (Прогресивна податкова ставка відповідно до прибутків підприємств)	Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України
					Встановлення максимальних/мінімальних цін	Відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності
					Ліцензування (подвійна ставка ліцензування)	Відповідно до переліку видів економічної діяльності, що підлягають ліцензуванню
					Підтримка інфраструктури (сприяння доступу до інфраструктури, доступ до інфраструктури на пільгових умовах)	Підприємства функціонують в секторах економіки, що потребують розвитку інформаційних технологій
						Доступ до інфраструктури ускладнений через володіння правами власності на об'єкти інфраструктури підприємствами-конкурентами
					Пільгове кредитування	Товаровиробники вперше вступають на ринок
Сезонний характер кредитування						
Пільги	Підприємства функціонують у соціальній сфері, направлені на забезпечення товарами/послугами соціально-незахищені верстви населення					
	Товар послуги, що потребують підприємства для здійснення господарської діяльності знаходяться у виключному праві власності держави					

Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1

Сегменти	Параметри оцінки			Напрямок регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкурентна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X1 Y1 Z3 (Самостійність)	Невелика кількість або навіть один товаровиробник що мають суттєву ринкову владу та впливають на всі процеси на ринку	Унікальні товари, що зовсім, або майже не мають заміників	Товаровиробники контактують безпосередньо зі споживачами	Товаровиробники виготовляють унікальні товари послуги та власноруч займаються їхньою реалізацією, що суттєво обмежує їхню можливість впливати на ринок	Субсидії	Національні товаровиробники конкурують з імпортерами, частки ринку яких складає більше 10% загального обсягу ринку
						Національні товаровиробники експортери конкурують з іноземними підприємствами, частки ринку яких складає більше 10% загального обсягу ринку
X1 Y2 Z (Однобічність)	Невелика кількість або навіть один товаровиробник що мають суттєву ринкову владу та впливають на всі процеси на ринку	На ринку представлено кілька варіантів одного і того ж самого товару	Товаровиробники реалізують свої товари/послуги через єдиний канал збуту	Товаровиробники виготовляють кілька видів продукцію, маючи суттєву ринкову владу, проте мають можливість реалізації лише через єдиний канал збуту	Міжбюджетні трансферти, дотації, субвенції	Відповідно до постанови Каб Мін у щодо міжбюджетних трансфертів
					Заборона на злиття компаній та ведення спільної діяльності	Підприємства функціонують у соціальній сфері, направлені на забезпечення товарами/послугами соціально-незахищені верстви населення
					Тарифи (Підвищення тарифів на тепlopостачання та електроенергію)	У разі злиття L1>L2
					Податки (Прогресивна податкова ставка відповідно до прибутків підприємств)	Перевищення рентабельності згідно із методиками, розробленими центральним органом виконавчої влади
					Ліцензування (подвійна ставка ліцензування)	Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України
					Пільгове кредитування	Відповідно до переліку видів економічної діяльності, що підлягають ліцензуванню
	Товаровиробники вперше вступають на ринок					
	Сезонний характер кредитування					

Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1

Сегменти	Параметри оцінки			Напрямок регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкурентна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X1 Y2 Z (обмеженість)	Невелика кількість або навіть один товаровиробник що мають суттєву ринкову владу та впливають на всі процеси на ринку	На ринку представлено кілька варіантів одного і того ж самого товару	Товаровиробники реалізують свої товари/послуги через єдиний канал збуту	Товаровиробники виготовляють кілька видів продукцію, маючи суттєву ринкову владу, проте мають можливість реалізації лише через єдиний канал збуту	Інвестиційні програми	Підприємства функціонують у соціальній сфері
						Існує обґрунтування необхідності впровадження технічної переоснащення підприємств
						Відповідно до переліку цільових програм НАН України
						Стратегічні пріоритетні напрями «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»
X1 Y2 Z2			Товаровиробники реалізують значну частину своїх товарів/послуг через велику кількість посередників	Товаровиробники виготовляють кілька видів продукцію, маючи суттєву ринкову владу та реалізують її через значну кількість каналів, що дає змогу маніпулювати цінами як в сторону підвищення, так і зниження	Підтримка інфраструктури (сприяння доступу до інфраструктури, доступ до інфраструктури на пільгових умовах)	Підприємства функціонують в секторах економіки, що потребують розвитку інформаційних технологій
						Доступ до інфраструктури ускладнений через володіння правами власності на об'єкти інфраструктури підприємствами-конкурентами
						У разі злиття CR1>35 CR2>50 CR3>70 CR4>80 CR5>85
						Перевищення рентабельності згідно із методиками, розробленими центральним органом виконавчої влади
					Заборона на злиття компаній та ведення спільної діяльності	Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України
						Відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності
					Тарифи (Підвищення тарифів на теплопостачання та електроенергію)	
					Податки (Прогресивна податкова ставка відповідно до прибутків підприємств)	
					Встановлення максимальних/мінімальних цін	

Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1

Сегменти	Параметри оцінки			Напрямок регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкуренсна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X1 Y2 Z2	Невелика кількість або навіть один товаровиробник що мають суттєву ринкову владу та впливають на всі процеси на ринку	На ринку представлено кілька варіантів одного і того ж самого товару	Товаровиробники реалізують значну частину своїх товарів/послуг через велику кількість посередників	Товаровиробники виготовляють кілька видів продукцію, маючи суттєву ринкову владу та реалізують її через значну кількість каналів, що дає змогу маніпулювати цінами як в сторону підвищення, так і зниження	Ліцензування (подвійна ставка ліцензування)	Відповідно до переліку видів економічної діяльності, що підлягають ліцензуванню
					Пільгове кредитування,	Товаровиробники вперше вступають на ринок
					Тарифи (Підвищення тарифів на теплопостачання та електроенергію)	Сезонний характер кредитування
					Митні тарифи	Перевищення рентабельності згідно із методиками, розробленими центральним органом виконавчої влади
					Інвестиційні програми	Більше 35% частки ринку припадає на імпорт від товаровиробників іншої країни
						Підприємства функціонують у соціальній сфері
Пільгові відсоткові ставки	Існує обґрунтування необхідності впровадження технічної переоснащення підприємств					
X1 Y2 Z3			Товаровиробники контактують безпосередньо зі споживачами	Товаровиробники виготовляють кілька видів продукцію, маючи суттєву ринкову, проте контакт безпосередньо зі споживачами ускладнює можливість впливати на розвиток ринку	Заборона на злиття та ведення сумісної діяльності	1800<ННІ
					Встановлення максимальних/мінімальних цін	Відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності
					Тарифи (Підвищення тарифів на теплопостачання та електроенергію)	Перевищення рентабельності згідно із методиками, розробленими центральним органом виконавчої влади
					Податки (Прогресивна податкова ставка відповідно до прибутків підприємств)	Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України

Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1

Сегменти	Параметри оцінки			Напрям регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкурентна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X1 Y3 Z1	Невелика кількість або навіть один товаровиробник що мають суттєву ринкову владу та впливають на всі процеси на ринку	Велике різноманіття відносно схожих товарів/послуг	Товаровиробники реалізують свої товари/послуги через єдиний канал збут	Невелика кількість товаровиробників виробляють велику кількість товарів послуг та реалізують через єдиний канал збуту	Заборона на злиття та ведення сумісної діяльності	У разі злиття L1>L2
					Митні тарифи	Більше 35% частки ринку припадає на імпорт від товаровиробників іншої країни
					Науково-технічні програми	Відповідно до переліку цільових програм НАН України
X1 Y3 Z2			Товаровиробники реалізують значну частину своїх товарів/послуг через велику кількість посередників	Невелика кількість товаровиробників виробляють велику кількість товарів послуг та реалізують через велику кількість посередників, що дає змогу впливати на ринок як підвищенням ціни, так і її свідомими зниженням для витіснення менші компанії з ринку	Заборона на злиття та ведення сумісної діяльності	У разі злиття CR1>35 CR2>50 CR3>70 CR4>80 CR5>85
					Податки (Прогресивна податкова ставка відповідно до прибутків підприємств)	Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України
					Тарифи (Підвищення тарифів на тепlopостачання та електроенергію)	Перевищення рентабельності згідно із методиками, розробленими центральним органом виконавчої влади
					Встановлення максимальних/мінімальних цін	Відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності
Товаровиробники свідомо занижують ціни для витіснення конкурентів						
X1 Y3 Z3			Товаровиробники контактують безпосередньо зі споживачами	Невелика кількість товаровиробників виробляють велику кількість товарів послуг та реалізують безпосередньо до споживачів	Заборона на злиття та ведення сумісної діяльності	1800<HHI
	Встановлення максимальних/мінімальних цін	Відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності				
		Товаровиробники свідомо занижують ціни для витіснення конкурентів				
Податки (Прогресивна податкова ставка відповідно до прибутків підприємств)	Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України					

*Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1*

Сегменти	Параметри оцінки			Напрямок регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкурентна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X2 Y1 Z1	На ринку присутній рівень концентрації, що з одного боку не дає розвиватися конкуренції у повному обсязі, але й немає повного контролю над ринком	Унікальні товари, що зовсім, або майже не мають заміників	Товаровиробники реалізують свої товари/послуги через єдиний канал збуту	Велика кількість товаровиробників серед яких виокремлюються лідери ринку. На ринку виготовляються унікальні товари, що реалізуються через єдиний канал збуту	Ліцензування	Відповідно до переліку видів економічної діяльності, що підлягають ліцензуванню
					Митні тарифи	Більше 35% частки ринку припадає на імпорт від товаровиробників іншої країни
					податки	Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України
					Квоти	Відповідно до постанови «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот»
						Підприємства контролюють частки ринку: CR1>35 CR2>50 CR3>70 CR4>80 CR5>85
Заборона на злиття та ведення сумісної діяльності	У разі злиття відбувається порушення неперервності коефіцієнта Лінда					
X2 Y1 Z2			Товаровиробники реалізують значну частину своїх товарів/послуг через велику кількість посередників	Велика кількість товаровиробників серед яких виокремлюються лідери ринку. На ринку виготовляються унікальні товари, що реалізуються через велику кількість посередників	Ліцензування	Відповідно до переліку видів економічної діяльності, що підлягають ліцензуванню
					Податки	Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України
					Митні тарифи	Більше 35% частки ринку припадає на імпорт від товаровиробників іншої країни

*Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1*

Сегменти	Параметри оцінки			Напрямок регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкуренційна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X2 Y1 Z2	На ринку присутній рівень концентрації, що з одного боку не дає розвиватися конкуренції у повному обсязі, але й немає повного контролю над ринком	Унікальні товари, що зовсім, або майже не мають заміників	Товаровиробники реалізують значну частину своїх товарів/послуг через велику кількість посередників	Велика кількість товаровиробників серед яких виокремлюються лідери ринку. На ринку виготовляються унікальні товари, що реалізуються через велику кількість посередників	Міжбюджетні трансферти, дотації, субвенції	Відповідно до постанови Каб Міну щодо міжбюджетних трансфертів
					Заборона на злиття та ведення сумісної діяльності	Підприємства функціонують у соціальній сфері, направлені на забезпечення товарами/послугами соціально-незахищені верстви населення
X2 Y1 Z3		Товаровиробники контактують безпосередньо зі споживачами	Велика кількість товаровиробників серед яких виокремлюються лідери ринку. На ринку виготовляються унікальні товари, що реалізуються безпосередньо споживачам	Встановлення максимальних/мінімальних цін	Ліцензування	Відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності
						Товаровиробники свідомо занижують ціни для витіснення конкурентів
						Відповідно до переліку видів економічної діяльності, що підлягають ліцензуванню
						Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України
	На ринку представлено кілька варіантів одного і того ж самого товару	Товаровиробники реалізують свої товари/послуги через єдиний канал збуту	Велика кількість товаровиробників серед яких виокремлюються лідери ринку. На ринку виготовляються кілька схожих видів товарів, що реалізуються через єдиний канал збуту	Митні тарифи	У разі злиття відбувається порушення неперервності коефіцієнта Лінда	
X2 Y2 Z1					Податки (Прогресивна податкова ставка відповідно до прибутків підприємств)	Більше 35% частки ринку припадає на імпорт від товаровиробників іншої країни
						Квоти
					Відповідно до постанови «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот»	

Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1

Сегменти	Параметри оцінки			Напрямок регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкурентна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X2 Y2 Z1	На ринку присутній рівень концентрації, що з одного боку не дає розвиватися конкуренції у повному обсязі, але й немає повного контролю над ринком	На ринку представлено кілька варіантів одного і того ж самого товару	Товаровиробники реалізують свої товари/послуги через єдиний канал збуту	Велика кількість товаровиробників серед яких виокремлюються лідери ринку. На ринку виготовляються кілька схожих видів товарів, що реалізуються через єдиний канал збуту	Квоти	Підприємства контролюють частки ринку: CR1>35 CR2>50 CR3>70 CR4>80 CR5>85
X2 Y2 Z2			Товаровиробники реалізують значну частину своїх товарів/послуг через велику кількість посередників	Велика кількість товаровиробників серед яких виокремлюються лідери ринку. На ринку виготовляються кілька схожих видів товарів, що реалізуються через велику кількість посередників	Податки (Прогресивна податкова ставка відповідно до прибутків підприємств)	Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України
					Кредити	Товаровиробники вперше вступають на ринок
					Квоти	Сезонний характер кредитування
						Відповідно до постанови «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот»
X2 Y2 Z3			Товаровиробники контактують безпосередньо зі споживачами	Велика кількість товаровиробників серед яких виокремлюються лідери ринку. На ринку виготовляються кілька схожих видів товарів, що реалізуються безпосередньо споживачам	Заборона на злиття та ведення сумісної діяльності	Підприємства контролюють частки ринку: CR1>35 CR2>50 CR3>70 CR4>80 CR5>85
	Встановлення максимальних/мінімальних цін	У разі злиття відбувається порушення неперервності коефіцієнта Лінда				
	Податки (Прогресивна податкова ставка відповідно до прибутків підприємств)	Відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності				
					Товаровиробники свідомо занижують ціни для витіснення конкурентів	
					Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України	

*Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1*

Сегменти	Параметри оцінки			Напрямок регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкурентна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X2 Y2 Z3	На ринку присутній рівень концентрації, що з одного боку не дає розвиватися конкуренції у повному обсязі, але й немає повного контролю над ринком	На ринку представлено кілька варіантів одного і того ж самого товару	Товаровиробники контактують безпосередньо зі споживачами	Велика кількість товаровиробників серед яких виокремлюються лідери ринку. Виготовляються кілька схожих видів товарів, що реалізуються безпосередньо споживачам	Квоти	Відповідно до постанови «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот»
Підприємства контролюють частки ринку: CR1>35 CR2>50 CR3>70 CR4>80 CR5>85						
Заборона на злиття та ведення сумісної діяльності		У разі злиття відбувається порушення неперервності коефіцієнта Лінда				
X2 Y3 Z1	Велике різноманіття відносно схожих товарів/послуг	Товаровиробники реалізують свої товари/послуги через єдиний канал збуту	Велика кількість товаровиробників серед яких виокремлюються лідери ринку. Виготовляються велика кількість різноманітних товарів, що реалізуються через єдиний канал збуту	Митні тарифи	Більше 35% частки ринку припадає на імпорт від товаровиробників іншої країни	
					Квоти	Відповідно до постанови «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот»
						Підприємства контролюють частки ринку: CR1>35 CR2>50 CR3>70 CR4>80 CR5>85
					Кредити	Товаровиробники вперше вступають на ринок
Сезонний характер кредитування						
X2 Y3 Z2	Товаровиробники реалізують значну частину своїх товарів/послуг через велику кількість посередників	Велика кількість товаровиробників серед яких виокремлюються лідери ринку. Виготовляються велика кількість різноманітних товарів, що реалізуються через велику кількість посередників	Квоти	Відповідно до постанови «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот»		
				Підприємства контролюють частки ринку: CR1>35 CR2>50 CR3>70 CR4>80 CR5>85		

*Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1*

Сегменти	Параметри оцінки			Напрямок регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкуренсна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X2 Y3 Z2	На ринку присутній рівень концентрації, що з одного боку не дає розвиватися конкуренції у повному обсязі, але й немає повного контролю над ринком	Велике різноманіття відносно схожих товарів/послуг	Товаровиробники реалізують значну частину своїх товарів/послуг через велику кількість посередників	Велика кількість товаровиробників серед яких виокремлюються лідери ринку. На ринку виготовляються велика кількість різноманітних товарів, що реалізуються через велику кількість посередників	Податки (Прогресивна податкова ставка відповідно до прибутків підприємств)	Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України
					Кредити	Товаровиробники вперше вступають на ринок Сезонний характер кредитування
					Заборона на злиття та ведення сумісної діяльності	У разі злиття відбувається порушення неперервності коефіцієнта Лінда
X2 Y3 Z3	На ринку присутній рівень концентрації, що з одного боку не дає розвиватися конкуренції у повному обсязі, але й немає повного контролю над ринком	Велике різноманіття відносно схожих товарів/послуг	Товаровиробники контактують безпосередньо зі споживачами	Велика кількість товаровиробників серед яких виокремлюються лідери ринку. На ринку виготовляються велика кількість різноманітних товарів, що реалізуються безпосередньо споживачам	Встановлення максимальних/мінімальних цін,	Відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності
					Програми кредитування	Товаровиробники свідомо занижують ціни для витіснення конкурентів
					Квоти	Товаровиробники вперше вступають на ринок Сезонний характер кредитування
					Податки (Прогресивна податкова ставка відповідно до прибутків підприємств)	Відповідно до постанови «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот» Підприємства контролюють частки ринку: CR1>35 CR2>50 CR3>70 CR4>80 CR5>85
					Податки (Прогресивна податкова ставка відповідно до прибутків підприємств)	Прибуток підприємств перевищує норму рентабельності відповідно до розрахунків державної фіскальної служби України

Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1

Сегменти	Параметри оцінки			Напрямок регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкурентна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X2 Y3 Z3	На ринку присутній рівень концентрації, що з одного боку не дає розвиватися конкуренції у повному обсязі, але й немає повного контролю над ринком	Велике різноманіття відносно схожих товарів/послуг	Товаровиробники контактують безпосередньо зі споживачами	Велика кількість товаровиробників серед яких виокремлюються лідери ринку. На ринку виготовляються велика кількість різноманітних товарів, що реалізуються безпосередньо споживачам	Програми кредитування	Товаровиробники вперше вступають на ринок Сезонний характер кредитування
					Заборона на злиття та ведення сумісної діяльності	У разі злиття відбувається порушення неперервності коефіцієнта Лінда
X3 Y1 Z1	На ринку присутня велика кількість незалежних товаровиробників що в рівній мірі конкурують між собою	Унікальні товари, що зовсім, або майже не мають заміників	Товаровиробники реалізують свої товари/послуги через єдиний канал збуту	Велика кількість незалежних товаровиробників виробляють унікальні товари та реалізують їх через єдиний канал збуту	Ліцензування	Відповідно до переліку видів економічної діяльності, що підлягають ліцензуванню
					Митні тарифи	Більше 35% частки ринку припадає на імпорт від товаровиробників іншої країни
					Кредити	Товаровиробники вперше вступають на ринок Сезонний характер кредитування
					Науково технічні програми	Відповідно до переліку цільових програм НАН України
X3 Y1 Z2	На ринку присутня велика кількість незалежних товаровиробників що в рівній мірі конкурують між собою	Унікальні товари, що зовсім, або майже не мають заміників	Товаровиробники реалізують значну частину своїх товарів/послуг через велику кількість посередників	Велика кількість незалежних товаровиробників виробляють унікальні товари та реалізують їх через велику кількість незалежних посередників	Ліцензування	Відповідно до переліку видів економічної діяльності, що підлягають ліцензуванню
					Кредити	Товаровиробники вперше вступають на ринок Сезонний характер кредитування
					Науково технічні програми	Відповідно до переліку цільових програм НАН України
					Інвестиційні програми	Підприємства функціонують у соціальній сфері Існує обґрунтування необхідності впровадження технічної переоснащення підприємств

Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1

Сегменти	Параметри оцінки			Напрямок регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкурентна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X3 Y1 Z3	На ринку присутня велика кількість незалежних товаровиробників що в рівній мірі конкурують між собою	Унікальні товари, що зовсім, або майже не мають заміників	Товаровиробники контактують безпосередньо зі споживачами	Велика кількість незалежних товаровиробників виробляють унікальні товари та реалізують їх через безпосередньо споживачам	Ліцензування	Відповідно до переліку видів економічної діяльності, що підлягають ліцензуванню
					Встановлення максимальних/мінімальних цін	Відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності
						Товаровиробники свідомо занижують ціни для витіснення конкурентів
					Кредити	Товаровиробники вперше вступають на ринок
X3 Y2 Z1	На ринку представлено кілька варіантів одного і того ж самого товару	На ринку представлено кілька варіантів одного і того ж самого товару	Товаровиробники реалізують свої товари/послуги через єдиний канал збуту	Велика кількість незалежних товаровиробників виробляють схожі товари та реалізують їх через єдиний канал збуту	Науково технічні програми	Відповідно до переліку цільових програм НАН України
					Кредити	Стратегічні пріоритетні напрями «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»
						Товаровиробники вперше вступають на ринок
					Митні тарифи	Сезонний характер кредитування
X3 Y2 Z2	На ринку представлено кілька варіантів одного і того ж самого товару	На ринку представлено кілька варіантів одного і того ж самого товару	Товаровиробники реалізують значну частину своїх товарів/послуг через велику кількість посередників	Велика кількість незалежних товаровиробників виробляють схожі товари та реалізують їх через велику кількість посередників	Інвестиційні програми	Відповідно до переліку цільових програм НАН України
					Кредити	Товаровиробники вперше вступають на ринок
						Сезонний характер кредитування
					Інвестиційні програми	Більше 35% частки ринку припадає на імпорт від товаровиробників іншої країни
X3 Y2 Z2	На ринку представлено кілька варіантів одного і того ж самого товару	На ринку представлено кілька варіантів одного і того ж самого товару	Товаровиробники реалізують значну частину своїх товарів/послуг через велику кількість посередників	Велика кількість незалежних товаровиробників виробляють схожі товари та реалізують їх через велику кількість посередників	Інвестиційні програми	Підприємства функціонують у соціальній сфері
					Кредити	Існує обґрунтування необхідності впровадження технічної переоснащення підприємств
						Товаровиробники вперше вступають на ринок
					Інвестиційні програми	Існує обґрунтування необхідності впровадження технічної переоснащення підприємств

*Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1*

Сегменти	Параметри оцінки			Напрямок регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкурентна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X3 Y2 Z2	На ринку присутня велика кількість незалежних товаровиробників що в рівній мірі конкурують між собою	На ринку представлено кілька варіантів одного і того ж самого товару	Товаровиробники реалізують значну частину своїх товарів/послуг через велику кількість посередників	Велика кількість незалежних товаровиробників виробляють схожі товари та реалізують їх через велику кількість посередників	Пільгові відсоткові ставки	Підприємства функціонують у соціальній сфері, направлені на забезпечення товарами/послугами соціально-незахищені верстви населення
					Пільги	Підприємства функціонують у соціальній сфері, направлені на забезпечення товарами/послугами соціально-незахищені верстви населення
						Товар послуги, що потребують підприємства для здійснення господарської діяльності знаходяться у виключному праві власності держави
					Субсидії	Національні товаровиробники конкурують з імпортерами, частки ринку яких складає більше 10% загального обсягу ринку
						Національні товаровиробники експортери конкурують з іноземними підприємствами, частки ринку яких складає більше 10% загального обсягу ринку
					Фінансування	Фінансування соціально-значущих проектів (підприємства функціонують у соціальній сфері, направлені на забезпечення товарами/послугами соціально-незахищені верстви населення)
Підприємства функціонують у науково-дослідницькому секторі економіки						

*Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1*

Сегменти	Параметри оцінки			Напряму регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкурентна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X3 Y2 Z3		На ринку представлено кілька варіантів одного і того ж самого товару	Товаровиробники контактують безпосередньо зі споживачами	Велика кількість незалежних товаровиробників виробляють схожі товари та реалізують їх безпосередньо споживачам	Встановлення максимальних/мінімальних цін,	Відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності
					Кредити	Товаровиробники свідомо занижують ціни для витіснення конкурентів
						Товаровиробники вперше вступають на ринок
						Сезонний характер кредитування
Інвестиційні програми	Підприємства функціонують у соціальній сфері					
					Існує обґрунтування необхідності впровадження технічної переоснащення підприємств	
					Підприємства функціонують у соціальній сфері, направлені на забезпечення товарами/послугами соціально-незахищені верстви населення	
X3 Y3 Z1	На ринку присутня велика кількість незалежних товаровиробників що в рівній мірі конкурують між собою	Велике різноманіття відносно схожих товарів/послуг	Товаровиробники реалізують свої товари/послуги через єдиний канал збуту	Велика кількість незалежних товаровиробників виробляють велику кількість відносно-схожих товарів та реалізують їх через єдиний канал збуту	Встановлення максимальних/мінімальних цін	Відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності
					Кредити	Товаровиробники свідомо занижують ціни для витіснення конкурентів
						Товаровиробники вперше вступають на ринок
						Сезонний характер кредитування
Тарифи	Перевищення рентабельності згідно із методиками, розробленими центральним органом виконавчої влади					
					Підприємства функціонують у соціальній сфері, направлені на забезпечення товарами/послугами соціально-незахищені верстви населення	
					Товар послуги, що потребують підприємства для здійснення господарської діяльності знаходяться у виключному праві власності держави	

Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1

Сегменти	Параметри оцінки			Напрямок регулювання	Інструменти	Додаткові умови
	Конкурентна ситуація	Сегментація ринку	Канали збуту			
X3 Y3 Z2	На ринку присутня велика кількість незалежних товаровиробників що в рівній мірі конкурують між собою	Велике різноманіття відносно схожих товарів/послуг	Товаровиробники реалізують свої товари/послуги через єдиний канал збуту	Велика кількість незалежних товаровиробників виробляють велику кількість відносно-схожих товарів та реалізують їх через єдиний канал збуту	Встановлення максимальних/мінімальних цін	Відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності
					Кредити	Товаровиробники свідомо занижують ціни для витіснення конкурентів
					Тарифи	Товаровиробники вперше вступають на ринок
					Пільги	Сезонний характер кредитування
X3 Y3 Z3	На ринку присутня велика кількість незалежних товаровиробників що в рівній мірі конкурують між собою	Велике різноманіття відносно схожих товарів/послуг	Товаровиробники реалізують свої товари/послуги через єдиний канал збуту	Велика кількість незалежних товаровиробників виробляють велику кількість відносно-схожих товарів та реалізують їх через єдиний канал збуту	Встановлення максимальних/мінімальних цін	Відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності
					Кредити	Товаровиробники свідомо занижують ціни для витіснення конкурентів
					Тарифи	Товаровиробники вперше вступають на ринок
					Пільги	Сезонний характер кредитування
X3 Y3 Z3	На ринку присутня велика кількість незалежних товаровиробників що в рівній мірі конкурують між собою	Велике різноманіття відносно схожих товарів/послуг	Товаровиробники контактують безпосередньо зі споживачами	Велика кількість незалежних товаровиробників виробляють велику кількість відносно-схожих товарів та реалізують їх контактуючи безпосередньо зі споживачами	Встановлення максимальних/мінімальних цін	Відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності
					Кредити	Товаровиробники свідомо занижують ціни для витіснення конкурентів
					Тарифи	Товаровиробники вперше вступають на ринок
					Пільги	Сезонний характер кредитування
X3 Y3 Z3	На ринку присутня велика кількість незалежних товаровиробників що в рівній мірі конкурують між собою	Велике різноманіття відносно схожих товарів/послуг	Товаровиробники контактують безпосередньо зі споживачами	Велика кількість незалежних товаровиробників виробляють велику кількість відносно-схожих товарів та реалізують їх контактуючи безпосередньо зі споживачами	Встановлення максимальних/мінімальних цін	Відповідно до граничних рівнів рентабельності за видами економічної діяльності
					Кредити	Товаровиробники свідомо занижують ціни для витіснення конкурентів
					Тарифи	Товаровиробники вперше вступають на ринок
					Пільги	Сезонний характер кредитування

ДОДАТОК Д

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Кирилюк А. О. Державне регулювання монополізованих ринків України. *Бізнес Інформ*, 2014. № 11. С. 30–35. (0,33 ум.-друк арк.).

2. Кирилюк А. О. Антимонопольна політика в системі державного регулювання економіки. *Управління розвитком: збірник наукових праць*. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. № 3 (181) С. 24–29. (0,28 ум.-друк арк.).

3. Кирилюк А. О. Каркальова П. І. Державна підтримка розвитку антимонопольних саморегулюючих організацій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2015. Вип. 5. С. 20–24. (0,32/0,16 ум.-друк арк.).

Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні доцільності використання інструментів саморегулювання при державному регулюванні ринкових відносин.

4. Кирилюк А. О. Методика оцінки рівня концентрації та монополізації економіки. *Економіка та суспільство*. 2016. № 3. С. 66–72. (0,24 ум.-друк арк.).

5. Кирилюк А. О., Шрам П. І. Методичне забезпечення комплексного оцінювання ринкової конкурентної ситуації. *Управління розвитком: збірник наукових праць*. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. № 4 (186). С. 123–131. (0,28/0,14 ум.-друк арк.).

Особистий внесок здобувача полягає у визначенні інструментів оцінки рівня концентрації та монополізації ринків, їх переваг і недоліків та особливостей застосування.

6. Кирилюк А. О., Шрам П. І. Оцінка ефективності та результативності державного регулювання процесів ринкової концентрації та корпоративної інтеграції. *Управління розвитком: збірник наукових праць*. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. № 2 (192) С. 15–20. (0,28/0,14 ум.-друк арк.).

Особистий внесок здобувача полягає у визначенні ефективності та результативності державної антимонопольної політики щодо реалізації антимонопольного та конкурентного регулювання.

7. Попов О. Є., Кирилюк А. О. Інституціональні засади антимонопольного регулювання та забезпечення підприємницької конкурентоспроможності на міжнародних та національних товарних ринках.

Актуальні проблеми економіки, 2023. №11 (269). С. 84–91 (0,28/0,14 ум.-друк арк.).

Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні методичного підходу щодо оцінювання ефективності реалізації державної антимонопольної політики на національному споживчому ринку, на основі врахування параметрів узгодженого впливу соціально-економічного розвитку, функціональної результативності та оперативної результативності антимонопольної політики.

8. Немашкало К. Р., Кирилюк А. О. Формування механізму державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках. *Український журнал прикладної економіки та техніки*, 2023. Том 8, № 4. С. 313–317. (0,34/0,17 ум.-друк арк.).

Особистий внесок здобувача полягає у теоретичному обґрунтуванні підходу щодо структуризації механізму державного антимонопольного регулювання.

***Статті у наукових періодичних виданнях інших держав, які
включені до міжнародних наукометричних баз***

9. Kyrylyuk A.O. Confectionery industry of Ukraine and prospects in entering the European markets. *Central European Journal for science and research*. 2014. NR 2 (4). Pp. 84-87 (0,20 ум.-друк. арк.).

Матеріали і тези наукових конференцій

10. Кирилюк А.О. Інструментальне забезпечення антимонопольного регулювання економіки. *Міжнародна науково-практична конференція «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики»* (Харків, 18-19 листопада, 2015 р.). Харків: Лібуркіна Л. М., 2015 С. 350–353. (0,20 ум.-друк. арк.).

11. Кирилюк А. О. Особливості оцінки ефективності та результативності державної антимонопольної політики. *Global science: prospects and innovations. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference*. (Liverpool, United Kingdom 1-3 March, 2024). Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom : BoScience Publisher, 2024. Pp. 592–596. (0,20 ум.-друк. арк.). URL:

<https://sci-conf.com.ua/vii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-global-science-prospects-and-innovations-1-3-03-2024-liverpul-velikobritaniya-arhiv/>.

12. Кирилюк А. О. Визначення особливостей підходів щодо формування та розвитку державної антимонопольної політики. *Perspectives of contemporary science: theory and practice. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference. SPC "Sci-conf.com.ua"* (Lviv 4-6 March, 2024). Lviv, Ukraine: BoScience Publisher, 2024. Pp. 701–705. URL: <https://sci-conf.com.ua/i-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-perspectives-of-contemporary-science-theory-and-practice-4-6-03-2024-lviv-ukrayina-arhiv/>. (0,20 ум.-друк. арк.).

13. Кирилюк А.О. Можливості використання недержавного впливу при формуванні та розвитку державної антимонопольної політики. *Modern research in science and education. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference. BoScience Publisher.* (Chicago, USA, 29-31 May 2024). Chicago, USA: BoScience Publisher. 2024. Pp. 917–921. (0,20 ум.-друк. арк.). URL: <https://sci-conf.com.ua/x-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-science-and-education-29-31-05-2024-chikago-ssha-arhiv/>.

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ
№02071211

№ _____ 20__ р.

1166, м. Харків, пр. Науки, 9-А
тел./факс: 70-20-717, 70-20-304

Д О В І Д К А № 73/2023
від 07.09.2023 р.

Дана **КИРИЛЮК АНДРІЮ ОЛЕКСАНДРОВИЧУ**,

який брав участь у розробці держбюджетної науково-дослідної роботи (Замовник Міністерство освіти і науки України) по темі № 51/2015-2017 «*Консолідація обліково-аналітичної інформації в організації управління безпекою інноваційного розвитку великомасштабних економіко-виробничих систем: теорія та методологія*» на посаді молодшого наукового співробітника з 05.05.2015 року по 30.06.2015 року.

Підрозділ 2.3. Розбудова методології оцінювання потенціалу інноваційного розвитку регіону з використанням нейро-нечіткого моделювання.

Державний реєстраційний номер **0115U002375**

Начальник НДС

Ірина ЛИТОВЧЕНКО

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ
№02071211

№ _____ 20__ р.

61166, м. Харків, пр. Науки, 9-А
тел./факс: 70-20-717, 70-20-304

Д О В І Д К А № 74/2023
від 07.09.2023 р.

Дана **КИРИЛЮК АНДРІЮ ОЛЕКСАНДРОВИЧУ**,
який брав участь у розробці держбюджетної науково-дослідної роботи
(Замовник Міністерство освіти і науки України) по темі № 51/2015-2017
*«Консолідація обліково-аналітичної інформації в організації управління
безпекою інноваційного розвитку великомасштабних економіко-
виробничих систем: теорія та методологія»* на посаді молодшого
наукового співробітника з 16.12.2016 року по 30.12.2016 року.

Підрозділ 6.1. Сутність і структура організаційно-мотиваційного
забезпечення інноваційної діяльності учасників великомасштабних
економіко-виробничих систем.

Державний реєстраційний номер **0115U002375**

Начальник НДС

Ірина ЛИТОВЧЕНКО

Товариство з обмеженою відповідальністю "Епіцентр К"
 Юридична адреса: м. Київ, вул. Берковецька 6-К
 Будівельно-господарський гіпермаркет "Епіцентр К" № 3 м. Харків
 Фактична адреса: 61168, м. Харків, вул. Героїв Праці, 9-А
 Код за ЄДПРОУ 32490244, ЄП ПДВ 100334701, ПНН 324902426531.p/p 26008457103 в АТ "Райффайзен
 Банк Аваль", МФО 380805

Вих. № 147/1
 від 15.12.2023 р.

ДОВІДКА

про використання результатів та окремих пропозицій
 Кирилюка Андрія Олександровича,
 поданих в дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
 на тему:
 «Формування державної антимонопольної політики в сфері регулювання
 конкуренції на національному споживчому ринку»

Представлені в дисертаційній роботі розробки щодо аналізу рівня концентрації та монополізації ринку було використано для проведення аналізу ринку будівельних послуг. Автором було докладно вивчено умови функціонування ринку, конкурентну ситуацію, що складається на даному ринку, зроблено висновки щодо можливих напрямів поліпшення ситуації на ринку за рахунок впливу учасників ринку на його структуру.

Практичні рекомендації, що викладені в дисертації, вивчено нами та використовуються у роботі. За активною участю автора та з використанням пропозицій щодо залучення органів саморегулювання до регулювання ринком. Певний інтерес викликають результати дослідження дисертанта стосовно ролей, які відіграють всі учасники ринку що дозволяє визначити зацікавленість учасників ринку в розвитку конкуренції на ринку. Зазначені результати впроваджені в роботу організації у 2023 році.

Довідка видана без фінансових зобов'язань організації перед автором.

Директор комерційний

Ігор ІВАНИЦЬКИЙ

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

61166, м. Харків, пр. Науки, 9-А, тел. (057) 702-03-04, факс: (057) 702-07-17
E-mail: post@hneu.edu.ua, http://www.hneu.edu.ua

№ 23/86-20-69 від 13.12.2023

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання результатів та окремих пропозицій
Кирилока Андрія Олександровича, поданих в дисертації на
здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за темою «Формування державної антимонопольної політики в сфері регулювання
конкуренції на національному споживчому ринку»

У процесі написання дисертаційної роботи Кирилока Андрія Олександровича, були отримані науково-практичні результати, що полягають в обґрунтуванні теоретичних положень формування та розвитку державної антимонопольної політики, з врахуванням впливу загальної економічної політики держави. Також були отримані практичні результати, що полягають в розробці методики розрахунку коефіцієнту інтегрального оцінювання рівня ринкової концентрації та монополізації. Зазначені здобутки впроваджені в навчальний процес підготовки бакалаврів на факультеті менеджменту і маркетингу за спеціальністю 073 «Менеджмент», освітня програма «Бізнес-адміністрування», освітня компонента «Макро- і мікроекономіка» у процесі проведення занять у 2023-2024 навчальному році.

212784

Проректор

З навчально-методичної роботи

Каріна НЕМАШКАЛО

Юридична особа – ТОВ «Фаворіто» Юридична адреса: 61017, м.Харків, вул.Пашенківська, 11;
п/р №UA 67 351254 00000000260071013406 ; в ХВ №1 ПАТ «СКАЙ БАНК» ; МФО 351254,
ІПН 388804020335, ЄДРПОУ 38880401

ДОВІДКА

про використання результатів та окремих пропозицій
Кирилюка Андрія Олександровича,
поданих в дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
на тему:
«Формування державної антимонопольної політики в сфері регулювання
конкуренції на національному споживчому ринку»

Представлені в дисертаційній роботі розробки щодо аналізу рівня концентрації та монополізації ринку було використано для проведення аналізу ринку кондитерських виробів. Автором було докладно вивчено конкурентну ситуацію та умови функціонування ринку, зроблено висновки щодо можливих напрямів поліпшення ситуації за рахунок аналізу конкурентних позицій всіх учасників ринку.

Практичні рекомендації, що викладені в дисертації, вивчено ТОВ «ФАВОРИТО» та використовуються у діяльності організації для поліпшення власної ринкової ситуації та збільшення частки ринку за рахунок встановлення інструментів впливу на інших суб'єктів господарювання. Зазначені результати впроваджені в роботу організації у 2023 році.

Довідка видана без фінансових зобов'язань організації перед автором.

Ксенія КАПУСТА